

**Η επικοινωνία των μουσείων με ευάλωτες κοινωνικά ομάδες.
Σχεδιασμός, Υλοποίηση, Αξιολόγηση
προγράμματος προσέγγισης εντός των φυλακών**

Φοιτήτρια: **Νιόβη- Βασιλική Ζαραμπούκα- Χατζημάνου**
Αριθμός μητρώου: **4113M024**

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: **Ανδρομάχη Γκαζή**
Εξεταστική επιτροπή: **Έφη Φουντουλάκη, Κωστής Δάλλας**

Ευχαριστίες

Η ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας δε θα ήταν δυνατή χωρίς τη βοήθεια της καθηγήτριάς μου κυρίας Ανδρομάχης Γκαζή και της κυρίας Μαρίας Τσέκου, επιμελήτριας εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Εθνικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, τις οποίες και ευχαριστώ θερμά.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές και τους μαθητές του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας Φυλακών Τρικάλων, οι οποίοι μου έδωσαν τη δυνατότητα να υλοποιήσω το εργαστήριο που σχεδιάστηκε στα πλαίσια της εργασίας αυτής.

Τέλος, ευχαριστώ την οικογένειά μου, τον Andrea, το Δημήτρη και την Ευτυχία που με στηρίζουν πάντοτε.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
1.1 Ερευνητικά ερωτήματα.....	5
1.2 Μεθοδολογία.....	6
1.3 Βασικές έννοιες.....	8
1.4 Ζητήματα που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της έρευνας.....	10

Α ΎΝΟΤΗΤΑ

Μουσεία και προσβασιμότητα ή αλλιώς... μουσεία ενάντια στον κοινωνικό αποκλεισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Μουσεία και κοινωνικός αποκλεισμός.....	11
2.1 Ορίζοντας τον «κοινωνικό αποκλεισμό».....	11
2.2 Μουσεία και κοινωνικός αποκλεισμός.....	12
2.3 Εκπαιδευτικά προγράμματα και προγράμματα προσέγγισης.....	15
2.4 Ζητήματα διαχείρισης- Πώς ένα μουσείο μπορεί να είναι πραγματικά ανοιχτό για όλους;.....	18

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Παραδείγματα και καλές πρακτικές προγραμμάτων προσέγγισης.....

3.1. 1 ΕΜΣΤ Χωρίς Σύνορα ΕΜΣΤ και 18ΑΝΩ.....	21
3.1.2 Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο: Roma Routes.....	23
3.1.3 Παιδικό Μουσείο: Μουσείο σε ρόδες.....	24
3.2.1 ΕΜΣΤ- Αυλώνας.....	25
3.2.2 Το πρόγραμμα «Opening museums to offenders».....	28
3.2.3 Η έκθεση “Au-delà des murs”	29
3.2.4 Αρχαιολογία και φυλακές.....	30

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Έρευνα για τη σχέση των φυλακισμένων με τα μουσεία.....	31
--	-----------

Β' ΕΝΟΤΗΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ	37
1.1 Κεντρική ιδέα και στόχοι του προγράμματος	37
1.2 Προτεινόμενα Στάδια Υλοποίησης Εργαστηρίου.....	41
1.3 Κατά τη διάρκεια του εργαστηρίου	47
1.3.1 Η γνωριμία.....	47
1.3.2 Εισαγωγή στις αρχές ενός Μουσείου	48
1.3.3 Εισαγωγή στο σχεδιασμό.....	49
1.3.4. Ψηφοφορία.....	50
1.3.5 Κατασκευή.....	50
1.3.6 Παρουσίαση αποτελέσματος - Τελική αξιολόγηση προγράμματος.....	51
1.4 Ροή εργαστηρίου	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ	52
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	70
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	79
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	82
Παράρτημα 1	85
Παράρτημα 2	86
Παράρτημα 3	101

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Από τη θεωρία στην πράξη» είναι η φιλοσοφία που διέπει την παρούσα διπλωματική εργασία, η οποία φιλοδοξεί να ερευνήσει τις δυνατότητες που έχουν τα μουσεία να παίξουν ένα σημαντικό ρόλο στην κοινωνική ένταξη ευάλωτων και περιθωριοποιημένων ομάδων και κοινοτήτων. Τα τελευταία χρόνια πολλά μουσεία αναζητούν ένα νέο ρόλο, πιο ενεργό και δυναμικό, στο εσωτερικό της τοπικής τους κοινότητας, επιδιώκοντας να γίνουν πιο προσιτά σε νέα κατηγορίες κοινού. Η επικοινωνία τους αυτή με ευάλωτες κοινωνικά ομάδες ξεπερνά την αναγκαιότητα προσέγγισης νέων ομάδων επισκεπτών, σχηματίζοντας σιγά σιγά έναν εκπαιδευτικό πυλώνα ο οποίος δε «φοβάται» να ξεπεράσει τα όριά του, τόσο τα θεσμικά όσο και τα φυσικά, να εντοπίσει το πρόβλημα, να το προσεγγίσει και με το δικό του τρόπο να βοηθήσει στην επίλυσή του.

Τις τελευταίες δεκαετίες, η φράση «μουσεία για όλους», με όλα τα στοιχεία και την πολιτική και ανατρεπτική φόρτιση που την διέπει, απασχολεί ιδιαίτερα το πεδίο της μουσειολογίας. Μολονότι η δημόσια φύση των μουσείων και η δυνατότητα πρόσβασης για όλους του πολίτες είναι θεσμοθετημένη, ο καθένας μπορεί να τα επισκεφθεί, ενώ τα περισσότερα πλέον μουσεία πραγματοποιούν εκπαιδευτικά προγράμματα, τα οποία συνήθως απευθύνονται σε σχολεία, συνεχίζει να υπάρχει μια μερίδα κοινού, το λεγόμενο μη κοινό, το οποίο μπορεί να μην επιδιώξει ποτέ να μπει σε ένα μουσείο. Ποιο είναι, όμως, «το κοινό» στο οποίο απευθύνονται τα μουσεία; Υπάρχουν περισσότερες από μία κατηγορίες κοινού; Και ποιες είναι αυτές; Άτομα με ειδικές ανάγκες, φυλετικές και θρησκευτικές μειονότητες, άτομα μεγάλης ηλικίας χρήστες ναρκωτικών, φυλακισμένοι, αποφυλακισμένοι, είναι μερικά παραδείγματα ομάδων που συνήθως βρίσκονται στο περιθώριο της κοινωνίας, και κατά συνέπεια «ξεχνιούνται» και από τα μουσεία. Η προσέγγιση τέτοιων ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και ο ρόλος του μουσείου στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού μέσα από στρατηγικό σχεδιασμό

και υλοποίηση σχετικών δράσεων είναι η κεντρική θεματική γύρω από την οποία κινείται η συγκεκριμένη εργασία.

Το πέρασμα από το ελιτίστικο μουσείο στο «μουσείο για όλους» είναι μία διαδικασία η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη, με τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα του μουσείου να γίνεται ολοένα και πιο αποδεκτός από κάποια μουσεία ή να λαμβάνεται ως παραδοχή από άλλα. Η νέα αυτή ανθρωποκεντρική αντίληψη του μουσείου είναι το αποτέλεσμα πολιτικών, κοινωνικών και ιδεολογικών αλλαγών των τελευταίων τριάντα χρόνων (Γκαζή 2004) και προϋποθέτει αλλαγές στη νοοτροπία, το εσωτερικό αλλά και τη στρατηγική. Ο κοινωνικός ρόλος και η επιρροή των μουσείων επιβάλλει τη σύνδεση των μουσείων με τις έννοιες της κοινωνικής ένταξης και του κοινωνικού αποκλεισμού γεγονός που θα οδηγήσει τα μουσεία, το επάγγελμα αλλά και ευρύτερα τον τομέα, να ξανασκεφτεί από τη βάση τους σκοπούς και τους στόχους τους και να επαναδιαπραγματευθούν τη σχέση τους με την κοινωνία (Sandell 1998). Κατά συνέπεια, η επικοινωνία του μουσείου με το κοινό τόσο στο εσωτερικό του όσο και προς τα έξω είναι ένας τομέας στον οποίο όλο και περισσότερα μουσεία επενδύουν, αντιλαμβανόμενα ότι εάν κάποιες ομάδες δεν πηγαίνουν σε αυτό θα πρέπει να πάει εκείνο σε αυτές.

Η αλλαγή αυτή στη νοοτροπία των μουσείων φαίνεται και στους ορισμούς του μουσείου από διεθνείς οργανισμούς για τα μουσεία και τον πολιτισμό. Σύμφωνα με την UNESCO και το ICOM, η εκπαίδευση και η ψυχαγωγία τοποθετούνται στο ίδιο επίπεδο με τη διαφύλαξη, τη μελέτη, την έκθεση και την αξιοποίηση των συλλογών χάριν του γενικού συμφέροντος. Σύμφωνα με το ICOM,¹ «Μουσείο είναι ένα ίδρυμα μόνιμο και μη κερδοσκοπικό, στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξής της, που είναι ανοικτό στο κοινό και που αποκτά, συντηρεί, μελετά, γνωστοποιεί (ή επικοινωνεί) και κυρίως εκθέτει τις

---

¹ Το Διεθνές Συμβούλιο των Μουσείων (ICOM) είναι ένας διεθνής, μη κυβερνητικός και επαγγελματικός οργανισμός που εκπροσωπεί τα μουσεία και τους εργαζομένους σε αυτά

υλικές μαρτυρίες του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του, με σκοπό τη μελέτη, την εκπαίδευση (την παιδεία) και τη ψυχαγωγία».

Περνώντας στην πράξη, το Μουσείο Ελεύθερης Σκέψης Ανθρώπων (Μ.Ε.Σ.Α.) σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε στα πλαίσια της παρούσας διπλωματικής εργασίας, σε συνεργασία με τους μαθητές, τους καθηγητές και τις καθηγήτριες του 2^{ου} Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας των Φυλακών Τρικάλων. Το εργαστήριο ήταν το αποτέλεσμα της έρευνας που θα παρουσιαστεί στη συνέχεια πάνω στα προγράμματα προσέγγισης των μουσείων για ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, με ιδιαίτερη έμφαση στους φυλακισμένους, μέσα από το οποίο προσπαθήσαμε να εφαρμόσουμε στην πράξη τα αποτελέσματα της έρευνάς μας.

1.1 Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερωτήματα που με απασχόλησαν σχετίζονται με το επίπεδο ανάπτυξης των προγραμμάτων προσέγγισης των μουσείων τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο με μία ιδιαίτερη έμφαση σε αυτά που πραγματοποιούνται μέσα στις φυλακές. Μπορεί πράγματι ένα μουσείο να επηρεάσει τις αντιλήψεις και τις νοοτροπίες μιας κοινωνίας συμβάλλοντας στην κοινωνική ένταξη των περιθωριοποιημένων κοινοτήτων, και πώς ένα μουσείο παίρνει την απόφαση να πραγματοποιήσει μία τέτοια μετάβαση; Είναι πολύ σημαντικό να μην ξεχνάμε ότι και η ίδια η διοίκηση και το προσωπικό ενός μουσείου ανήκουν στην «κυρίαρχη» κοινωνία με ότι μπορεί να συνεπάγεται αυτό για τις προσωπικές αντιλήψεις, φόβους και πιθανό ρατσισμό προς το άγνωστο, γεννώντας την ανάγκη να υπάρξει μία παράλληλη μετατόπιση, του μουσείου προς τα έξω και του προσωπικού του προς τους στόχους του μουσείου.

Επίσης, ποια είναι τα απαραίτητα στοιχεία για την επιτυχία ενός προγράμματος προσέγγισης; Υπάρχουν κάποιες βασικές αρχές που «εξασφαλίζουν» την επίτευξη της επικοινωνίας του μουσείου με την κοινότητα και πώς χτίζεται μία μακροπρόθεσμη σχέση εμπιστοσύνης; Στόχος μας είναι να εντοπίσουμε

ορισμένες καλές πρακτικές που να μας δίνουν μία κοινή βάση για το σχεδιασμό ενός προγράμματος παρά τις ιδιαιτερότητες της κάθε κοινότητας, οι οποίες πρέπει να λαμβάνονται και να αντιμετωπίζονται η καθεμία με εξειδικευμένο τρόπο.

Σε δεύτερο επίπεδο εστιάζουμε στα προγράμματα προσέγγισης για φυλακισμένους και στις δυνατότητες που υπάρχουν να συμβάλουν τα μουσεία στην αλλαγή στάσης των κρατουμένων. Μπορούν να συμμετάσχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία και κατά συνέπεια να γίνουν ενεργοί συμμετέχοντες στη διαδικασία κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων; Ποιες είναι οι δυσκολίες σχεδιασμού και υλοποίησης ενός εργαστηρίου εντός των φυλακών και ποια στοιχεία μπορούμε να κρατήσουμε ως καλή πρακτική για μελλοντική χρήση; Παράλληλα, μας ενδιαφέρει να αντλήσουμε πληροφορίες για το επίπεδο γνώσης των φυλακισμένων για το τι είναι μουσείο, αλλά και την πιθανή συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικά μουσειακά προγράμματα τόσο κατά το παρελθόν όσο και μέσα στη φυλακή, ώστε να έχουμε μία εικόνα της πραγματικότητας τουλάχιστον όσο αναφορά στην Ελλάδα.

1.2 Μεθοδολογία

Η εργασία χωρίζεται σε δύο ενότητες. Η πρώτη ενότητα αφορά κυρίως τη βιβλιογραφική έρευνα, στην οποία παρουσιάζονται διεθνή και εθνικά παραδείγματα προγραμμάτων προσέγγισης. Στη δεύτερη ενότητα περιγράφουμε όλα τα βήματα και τη λογική που ακολουθήθηκε για το σχεδιασμό, την υλοποίηση και την αξιολόγηση του εργαστηρίου.

Στην πρώτη ενότητα, προσεγγίσαμε την κεντρική θεματική της εργασίας, παρουσιάζοντας τη συζήτηση η οποία υπάρχει γύρω από το σύγχρονο κοινωνικό ρόλο των μουσείων, καθώς και γύρω από τα προγράμματα προσέγγισης των μουσείων για ευάλωτες κοινωνικά ομάδες, συνήθως μέσα από εκπαιδευτικές δράσεις και εργαστήρια. Για την καλύτερη κατανόηση του θέματος γίνεται εκτενής αναφορά στο φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού και στη συζήτηση γύρω από τις έννοιες και τα φαινόμενα που εμπεριέχει.

Για τη δημιουργία μίας βάσης κοινών στοιχείων και αρχών ενός επιτυχημένου προγράμματος προσέγγισης χρησιμοποιούμε ορισμένες καλές πρακτικές, οι οποίες αντλήθηκαν είτε από δημοσιεύσεις του ICOM είτε με έρευνα μέσω διαδικτύου. Παρουσιάζονται οι δράσεις του ΕΜΣΤ, του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου και του Παιδικού Μουσείου, που αναφέραμε παραπάνω, και στη συνέχεια γίνεται παρουσίαση δράσεων στην Ελλάδα και το εξωτερικό που έχουν σχεδιαστεί και υλοποιηθεί σε φυλακές. Συγκεκριμένα, το πρόγραμμα *Museums open for offenders* της Galleria Borghese στις φυλακές της Ρώμης, που βραβεύτηκε ως καλή πρακτική από το ICOM CECA το 2012, την έκθεση *Autres le murs* του Μουσείου του Λούβρου στις φυλακές του Poissy έξω από το Παρίσι και τέλος το πρόγραμμα που υλοποίησε το ΕΜΣΤ στο Γυμνάσιο-Λύκειο του Ειδικού Καταστήματος Κράτησης Αυλώνα, στα πλαίσια του προγράμματος «ΕΜΣΤ χωρίς σύνορα». Επίσης, αν και δεν πρόκειται για μουσειακό πρόγραμμα, παρουσιάζονται ορισμένες πτυχές και συμπεράσματα του προγράμματος «Αρχαιολογία και Φυλακή», που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Δίοδος για την επικοινωνία φοιτητών του Τμήματος Νομικής του ΑΠΘ με νεαρούς κρατούμενους της Δικαστικής Φυλακής Διαβατών.

Βασικό στάδιο της έρευνας της πρώτης ενότητας αποτέλεσε επίσης η πρωτογενής έρευνα με τη διανομή ενός ερωτηματολογίου στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ) έξι φυλακών στην Ελλάδα με στόχο την κατανόηση της σημερινής σχέσης των κρατουμένων με τα μουσεία. Στο ερωτηματολόγιο απάντησαν περισσότεροι από διακόσιοι κρατούμενοι μαθητές δίνοντάς μας μία καλή εικόνα για το σε ποιους απευθυνόμαστε και πώς θα πρέπει να κινηθούμε στην πορεία του σχεδιασμού του εργαστηρίου στη δεύτερη ενότητα.

Στη δεύτερη ενότητα παρουσιάζεται όλη η πορεία, από το σχεδιασμό στην υλοποίηση και την αξιολόγηση, ενός πιλοτικού προγράμματος, που εφαρμόστηκε στο Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας Φυλακών Τρικάλων σε συνεργασία με μία ομάδα εθελοντών μαθητών του και καθηγητών.

Ο σχεδιασμός του εργαστηρίου που βασίστηκε στις καλές πρακτικές της πρώτης ενότητας πραγματοποιήθηκε σε στενή συνεργασία με την επιμελήτρια των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του ΕΜΣΤ (Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης), κυρία Μαρίνα Τσέκου, η οποία συνεισέφερε με την πολύτιμη εμπειρία της στην ανάπτυξη και συγκρότηση της αρχικής ιδέας. Στόχος αυτού του βήματος ήταν να ξεπεράσουμε τα όρια της βιβλιογραφίας και των λοιπών δευτερογενών πηγών και να περάσουμε σε μία έρευνα πεδίου πειραματιζόμενοι και θέτοντας στην πράξη τα αρχικά μας ερωτήματα. Για την υλοποίηση του εργαστηρίου χρειάστηκε η συμβολή και η ενεργός συμμετοχή των καθηγητών του 2ου ΣΔΕ φυλακών Τρικάλων, χωρίς τη βοήθεια των οποίων δε θα ήταν δυνατή η διεξαγωγή του εργαστηρίου. Η τελική αξιολόγηση του εργαστηρίου, από το σύνολο των μαθητών και των καθηγητών, ήταν ένα στάδιο το οποίο μπόρεσε και συγκέντρωσε τις σκέψεις όλων, απαντώντας με τον καλύτερο τρόπο ακόμη και στα πιο δύσκολά μας ερωτήματα.

1.3 Βασικές έννοιες

Προς μία νέα μουσειολογία ή προς την εφαρμογή των αρχών της μουσειολογίας;

Ο όρος «νέα μουσειολογία» αναφέρεται στον εκπαιδευτικό και κοινωνικό ρόλο του μουσείου, ο οποίος συνεχώς μεταβάλλεται. Η νέα μουσειολογία αναδεικνύει κυρίως τις κοινωνικές και ιδεολογικές διεργασίες που διαμορφώνουν τις μουσειακές πρακτικές σε τομείς που υπερβαίνουν τα όρια του «παραδοσιακού» μουσείου, όπως υποτίθεται πως κάνει η «παλιά» μουσειολογία. Σύμφωνα με τους McCall και Gray (2013), η νέα μουσειολογία (the “new museology”) εμπεριέχει τη θέληση των μουσειακών ιδρυμάτων, να συμβάλλουν στην κοινωνική αλλαγή οικοδομώντας μία πιο ανοιχτή και διαδραστική σχέση με το κοινό τους, καθώς η προηγούμενη απεύθυνσή τους σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες τα περιθωριοποίησε από τον σύγχρονο κόσμο. Αντίστοιχα, η «κριτική μουσειολογία», όρος που υιοθετήθηκε στον κύκλο της Reinwardt Academy στο Leiden της Ολλανδίας, επίσης προσπαθεί να προσδώσει στο μουσείο πιο σύγχρονα χαρακτηριστικά και το

αντιλαμβάνεται ως διαδικασία και όχι ως στατικό οργανισμό (Γκαζή 2008). Ωστόσο, στο βαθμό που η μουσειολογία ορίζεται σωστά, δεν υπάρχει ανάγκη υιοθέτησης νέων όρων διότι η σύγχρονη αντίληψη για τη μουσειολογία εμπεριέχει τις δύο παραπάνω απόψεις (όπ).

Κοινωνικός αποκλεισμός

Ο ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού, όπως θα δούμε αναλυτικότερα σε επόμενο κεφάλαιο, έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τους επιστημονικούς κύκλους. Ο όρος «κοινωνικός αποκλεισμός» χρησιμοποιείται για να περιγράψει μία διαδικασία κοινωνικής αποσύνθεσης, τη ρήξη των δεσμών ανάμεσα στο άτομο, την κοινωνία και το κράτος (Silver 1995). Αναπτύσσοντας το ζήτημα του κοινού και της σχέσης των μουσείων με τις κοινωνικά περιθωριοποιημένες κοινότητες, η Watson αναφέρεται και στις «κοινότητες οι οποίες ορίζονται με βάση τον αποκλεισμό τους από άλλες κοινότητες» (Watson 2007: 7) προσθέτοντας ότι αυτοί οι άνθρωποι δε συνηθίζουν να επισκέπτονται χώρους πολιτιστικής κληρονομιάς (Watson 2007: 7). Ο De Haan συνοψίζει τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού αποκλεισμού σε τρία βασικά σημεία. Κατ' αρχήν ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι το αντίθετο της ενοποίησης, είναι μία κατάσταση και διαδικασία και τέλος πρόκειται για μια πολυδιάστατη έννοια (Sandell 1998: De Haan).

Ευάλωτες κοινωνικές ομάδες

Ευάλωτες, ευπαθείς ή ομάδες υψηλού κινδύνου ονομάζουμε τις ομάδες του πληθυσμού εκείνες που έχουν περιορισμένη πρόσβαση σε κοινωνικά και δημόσια αγαθά και δυσκολεύονται ή αδυνατούν παντελώς σε πολλά επίπεδα και σε διάφορους τομείς να έχουν ποιότητα ζωής (πχ εργασία, ικανοποιητικό εισόδημα, εκπαίδευση, ιατρική περίθαλψη, στέγη, κοινωνική ασφάλιση. Πρόκειται κυρίως για άτομα με αναπηρία ή χρόνια παθολογικά προβλήματα, άτομα με ψυχικές παθήσεις, ανέργους, μετανάστες, αποφυλακισμένους, άτομα με παραβατική συμπεριφορά, πρώην χρήστες ουσιών, θρησκευτικές ή πολιτισμικές μειονότητες (τσιγγάνοι, μουσουλμάνοι, κτλ), κατοίκους παραμεθωρίων περιοχών, μονογονικές οικογένειες, άτομα με

σεξουαλικές ιδιαιτερότητες, θύματα βίας ,γυναίκες ,ηλικιωμένοι, κτλ (Κλίμακα 2015).

1.4 Ζητήματα που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της έρευνας

Η έλλειψη καταγεγραμμένων στοιχείων, καλών πρακτικών και στατιστικών δυσκόλεψε την αρχική ανίχνευση και κατανόηση των πρακτικών των ελληνικών μουσείων. Μεγάλη έκπληξη αποτέλεσε το γεγονός ότι τα προγράμματα για ευάλωτες κοινωνικά ομάδες όπως το *Roma Routes* του ΒΧΜ ή το «ΕΜΣΤ χωρίς σύνορα» είναι ιδιαίτερα περιορισμένα σε αριθμό,. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση των προγραμμάτων εντός των φυλακών τα παραδείγματα περιορίζονταν μόνο στις δράσεις του ΕΜΣΤ στις φυλακές ανηλίκων Αυλώνα και στις δικαστικές φυλακές Κορυδαλλού.

Τα μουσειακά προγράμματα προσέγγισης είναι ένα τομέας που βρίσκεται ακόμη υπό ανάπτυξη, σε μεγαλύτερο βαθμό σε χώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο και σε μικρότερο στην Ελλάδα. Το GLLAM Report “Museums and Social Inclusion”, μία έρευνα για τον μέχρι το 2000 ρόλο των μουσείων στην προσπάθεια κοινωνικής ένταξης ευάλωτων κοινωνικά ομάδων μαρτυρούν μία σαφή στρατηγική της πολιτιστικής-κοινωνικής πολιτικής των μουσείων του Ηνωμένου Βασιλείου. Ενώ λοιπόν είχαμε μία πληθώρα πληροφοριών στη διάθεσή μας για το εξωτερικό, στην περίπτωση της Ελλάδας χρειάστηκε να δημιουργήσουμε τη δική μας «βάση δεδομένων». Πολύ σημαντικό ρόλο σε αυτό έπαιξαν τα στοιχεία που συλλέξαμε από τις απαντήσεις των φυλακισμένων μαθητών των Σ.Δ.Ε.

Α'ΕΝΟΤΗΤΑ

Μουσεία και προσβασιμότητα ή αλλιώς...

μουσεία ενάντια στον κοινωνικό αποκλεισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Μουσεία και κοινωνικός αποκλεισμός

Το άνοιγμα του μουσείου σε όλους και η ένταξη ολοένα και περισσότερων ομάδων επισκεπτών, είναι ένα ζήτημα το οποίο απασχολεί τη διεθνή μουσειακή κοινότητα. Τα μουσεία είναι ζωντανοί οργανισμοί, που συνεχώς αλλάζουν και επαναδιαπραγματεύονται το ρόλο τους (Watson 2007: 5), και μπορούν να συμβάλουν στην καταπολέμηση της κοινωνικής ανισότητας και στη διαδικασία της κοινωνικής ένταξης σε επίπεδο ατόμου, κοινότητας και κοινωνίας (Dodd & Sandell 2001). Σε αυτό το κεφάλαιο αρχικά θα προσεγγίσουμε τον εκπαιδευτικό και κοινωνικό ρόλο των μουσείων, το πώς μπορούν να συμβάλουν στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, και τέλος θα παραθέσουμε ορισμένα παραδείγματα μουσειακών προγραμμάτων προσέγγισης στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

2.1 Ορίζοντας τον «κοινωνικό αποκλεισμό»

Όπως αναφέρει ο Sandell (2002), ο όρος «κοινωνικός αποκλεισμός» έγινε ιδιαίτερα δημοφιλής τη δεκαετία του '70 ξεκινώντας από τη Γαλλία. Σύμφωνα με τον Walker κοινωνικός αποκλεισμός είναι η δυναμικής διαδικασία της απομάκρυνσης, μερικώς ή πλήρως από κάθε κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό και πολιτιστικό σύστημα που καθορίζει την κοινωνική ένταξη του ατόμου στην κοινωνία (Sandell 2002: Walker). Είναι ένα πολυδιάστατο μειονέκτημα με μεγάλη διάρκεια που περιλαμβάνει το διαχωρισμό από το κυρίαρχο κοινωνικό και επαγγελματικό περιβάλλον της κοινωνίας (Μπότσιου 2008: Room 1993).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να πάρει διάφορες μορφές. Μπορεί να είναι άμεσος ή έμμεσος και μπορεί να αφορά τόσο ομάδες όσο και άτομα. Ο αποκλεισμός έχει επίσης και γεωγραφική διάσταση πλήττοντας το ίδιο αγροτικές, αστικές και ημιαστικές περιοχές (Μπότσιου: DCMS). Οι ορισμοί για

τον κοινωνικό αποκλεισμό είναι εξελισσόμενοι και πολύπλοκοι και τα μουσεία είναι ανάγκη να ανταποκρίνονται με τρόπο που να ταιριάζει στις δικές τους συνθήκες (Lang 2001). Παρά τις ποικίλες και συχνά αντιμαχόμενες ερμηνείες του αποκλεισμού, υπάρχουν χαρακτηριστικά που είναι κοινά σε όλους τους ορισμούς. Τα πιο σημαντικά από αυτά για τους πολιτιστικούς οργανισμούς επικεντρώνονται στην πολυδιάστατη και αλληλοσχετιζόμενη φύση της ανισότητας και του μειονεκτήματος, τη σημασία των οποίων υπογραμμίζει ο κοινωνικός αποκλεισμός (Dodd & Sandell 2001: 8).

Μία από τις βασικές διαμάχες για τον ορισμό του κοινωνικού αποκλεισμού είναι ότι ο όρος αυτός έχει αντικαταστήσει στον πολιτικό λόγο, εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τη λέξη φτώχεια (Sandell 2002). Το γεγονός αυτό θεωρείται η αιτία για την επικέντρωση του στρατηγικού σχεδιασμού της αντιμετώπισης του προβλήματος κυρίως σε οικονομικούς παράγοντες (Sandell 2002). Η προσπάθεια διεύρυνση της έννοιας του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός» και η αποσύνδεσή του από την αποκλειστική του συσχέτιση με τον όρο «φτώχεια», έδωσε αυτόματα ένα μερίδιο ευθύνης για την ανάληψη πρωτοβουλιών σε περισσότερους οργανισμούς διαφορετικού χαρακτήρα από τους συνήθεις, όπως τα μουσεία (Sandell 1998: 406). Τα μουσεία λοιπόν καλούνται να χρησιμοποιήσουν το θεσμικό τους ρόλο ενάντια στον αποκλεισμό εκείνων των κοινοτήτων, που όπως αναφέρει η Watson (2007) πολύ σπάνια θα επιχειρήσουν να μπουν σε ένα μουσείο.

2.2 Μουσεία και κοινωνικός αποκλεισμός

Τα τελευταία 30 χρόνια η έρευνα κοινού και η έρευνα αξιολόγησης έχει δώσει πολύ ενδιαφέρουσες απαντήσεις που συνέβαλλαν σημαντικά στην ανάπτυξη του κοινού των μουσείων. Ποιες είναι οι ομάδες κοινού που δεν επισκέπτονται τα μουσεία και ποιοι είναι οι λόγοι που τους κρατούν μακριά; «Το κοινό» περιλαμβάνει τόσο τους πραγματικούς επισκέπτες όσο και τους εν δυνάμει επισκέπτες ενός μουσείου. Αναφέρεται επίσης στους εικονικούς επισκέπτες που επισκέπτονται στο μουσείο ηλεκτρονικά (Γκαζή 2004).

Πολύ σημαντική ήταν και η αλλαγή νοοτροπίας πάνω στην έρευνα κοινού. Στο παρελθόν η έρευνα κοινού ήταν μουσειοκεντρική: το μουσείο ήταν ο πυρήνας και το κοινό «αξιολογούνταν» ως προς την ανταπόκριση του προς τον πυρήνα (Hooper Greenhill 1999). Συνηθίζαμε να ερευνούμε τη μουσειακή εμπειρία από το τι μας λέει ο ίδιος ο επισκέπτης και από τη συμπεριφορά του εντός του μουσείου. Η μουσειοκεντρική στάση της έρευνας κοινού αποτυγχάνει να δει ότι τα μουσεία μπορούν να είναι προβληματικοί χώροι για όσους δε νιώθουν ότι ανήκουν εκεί. Εστίαση της έρευνας στο εσωτερικό του μουσείου προκύπτει από την αδιαφορία της κοινωνίας προς ομάδες που έχουν ιστορικά λιγότερες ευκαιρίες. Όμως, όταν η έρευνα διεξάγεται έξω από το μουσείο, δηλαδή στο σπίτι ή στο χώρο εργασίας, γίνεται ξεκάθαρο το πόσο περιθωριοποιημένα είναι τα μουσεία. Οι μόνοι άνθρωποι για τους οποίους το μουσείο είναι κεντρικής σημασίας, είναι οι εργαζόμενοι του μουσείου. Για όλους τους υπόλοιπους το μουσείο είναι κάτι που πρέπει να συμπιεστεί μέσα στον ελάχιστο ελεύθερο χρόνο τους (Hooper Greenhill 1999).

Ήδη από τη δεκαετία του 1980, τα μουσεία επαναπροσδιορίζουν το ρόλο τους τοποθετώντας τον επισκέπτη στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός τους με κεντρικούς άξονες τις παροχές (εκθέσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα, μουσειοσκευές κ.λπ.) και τον τρόπο λειτουργίας τους (διευρυμένο ωράριο, μέριμνα για προσβασιμότητα, κ.λπ.) (Μουσείο 2010). Στη βάση αυτής της θεώρησης βρίσκεται η συνειδητοποίηση του ανερχόμενου κοινωνικού ρόλου των μουσείων τόσο ως θεσμού διατήρησης την παράδοσης αλλά και ως εκπαιδευτικού οργανισμού. Ο κοινωνικός ρόλος των μουσείων και των λοιπών πολιτιστικών οργανισμών και η δυνατότητα που έχουν να ενδυναμώσουν τα άτομα και τις κοινότητες και να συνδράμουν στην καταπολέμηση των ποικίλων μορφών ανισότητας που βιώνουν αυτά τα άτομα και κοινότητες, περιγράφοντάς τους ως «σε κίνδυνο κοινωνικό αποκλεισμού» ξεπερνά τον στερεότυπο ρόλο τους της φύλαξης του πολιτισμού αναλαμβάνοντας έναν ενεργό ρόλο εντός της ίδιας της κοινωνίας (Dodd & Sandell, 2001).

Η θεωρία του «μη αποκλεισμού» υπερβαίνει τους όρους «ένταξη» και «πρόσβαση» προχωρώντας σε ένα πλαίσιο στο οποίο η επίσκεψη πρέπει να είναι η συνέχεια μιας αμφίδρομης διαχρονικής σχέσης στην οποία το μουσείο «συνομιλεί» με τον επισκέπτη και λαμβάνει υπόψη τις απόψεις του στο πλαίσιο των δράσεών του. Στην πραγματικότητα «...η προσβασιμότητα στα μουσεία σημαίνει ότι δεν εξαιρείται κανένας (ως εν δυνάμει επισκέπτης) (Μουσείο 2010). Η «προώθηση της συμμετοχής στον πολιτισμό και τις δραστηριότητες αναψυχής αυτών που βρίσκονται σε κίνδυνο κοινωνικής περιθωριοποίησης, ιδιαίτερα με βάση την περιοχή όπου ζούνε, τη σωματική ανικανότητα, τη φτώχεια, την ηλικία, την εθνική ή φυλετική καταγωγή» αποτελεί καθήκον και των Μουσείων (GLLAM). Όσο η συζήτηση κυριαρχούνταν από ορισμούς με άξονα τη φτώχεια, οι δράσεις που σχεδιάζονταν στρέφονταν στην αντιμετώπιση της ανεργίας και της ευημερίας, στοχεύοντας έτσι σε ένα μόνο τμήμα των αιτιών του αποκλεισμού.

Ο αντίκτυπος των μουσείων αναλύεται από τους Hooper Greenhill και Sandell σε τρία διαφορετικά επίπεδα: το προσωπικό, σε επίπεδο κοινότητας και σε εκείνο της κοινωνίας. Η εκπροσώπηση διαφορετικών ομάδων και κοινοτήτων μπορεί να τονώσει την αυτοπεποίθηση, τη δημιουργικότητα και την αξιοπρέπειά τους, αναβαθμίζοντας το ρόλο τους μέσα στην κοινωνία (Hooper-Greenhill 2002). Πάνω απ' όλα, όταν ένας οργανισμός διασφαλίζει και υπερασπίζεται την ταυτότητα των ευάλωτων κοινοτήτων, προωθεί την ανεκτικότητα εντός της κοινωνίας και ανατρέπει την κοινωνική αποσύνθεσή τους (Sandell, 1998). Τα μουσεία είναι οργανισμοί υψηλού κύρους μέσα στη σύγχρονη κοινωνία, κλειδοκράτορες θα έλεγε κανείς του πολιτισμού ενός τόπου. Εάν αυτοί οι οργανισμοί αποδεχτούν τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, τις εντάξουν στην καθημερινότητά τους, τότε υπάρχουν αρκετές πιθανότητες να γίνουν αποδεκτές και από την υπόλοιπη κοινωνία.

Τα μουσεία προσπαθούν πλέον να γίνουν όλο και πιο ελκυστικά σε διάφορες κατηγορίες κοινού αναπτύσσοντας μία επικοινωνιακή στρατηγική που περιλαμβάνει δραστηριότητες που πραγματοποιούνται εντός και εκτός του

φυσικού του χώρου. Στην πρώτη περίπτωση περιλαμβάνονται εκθέσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα, διαλέξεις και ξεναγήσεις, δραματοποίηση, οργάνωση ποικίλων πολιτιστικών εκδηλώσεων, εργαστήρια που επιτρέπουν στους επισκέπτες να έρθουν σε επαφή και να χρησιμοποιήσουν αντικείμενα από τις μουσειακές συλλογές ή κυρίως αντίγραφα αυτών, περιήγηση στις συλλογές με τη βοήθεια της σύγχρονης τεχνολογίας. Εξίσου σημαντικές είναι και οι δράσεις που μπορεί να αναπτύξει ένα μουσείο εκτός του φυσικού του χώρου προκειμένου να επικοινωνήσει με ανθρώπους που δεν μπορούν να επισκεφτούν το μουσείο. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται η οργάνωση εκθέσεων και εργαστηρίων/ εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε εναλλακτικούς χώρους, όπως εμπορικά κέντρα, σχολεία, νοσοκομεία, φυλακές, καθώς και η επαφή με τοπικά και εθνικά μέσα ενημέρωσης και η συνεργασία με διάφορες κοινωνικές ομάδες για την οργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Τα μουσεία έχουν τη δύναμη να διαμορφώνουν συλλογικές αξίες και κοινωνική κατανόηση με πολύ αποφασιστικό τρόπο. Αυτή η διαμόρφωση των ιδεών δεν έγκειται μόνο στις αξίες και την οπτική των επισκεπτών αλλά αυτές των κοινωνιών στις οποίες ανήκουν. Πάνω απ' όλα εξαρτάται από τη νοοτροπία και τη συμπεριφορά όσων εργάζονται σε ένα μουσείο προ τις κοινότητες που υπηρετούν (Watson). Ένα μουσείο δεν μπορεί να αξιολογείται μόνο με βάση την «εσωτερική του περιουσία», για παράδειγμα τις συλλογές που διαχειρίζεται αλλά από την «εξωτερική του αξία», δηλαδή τα οφέλη που προσφέρει προς τα άτομα και τις κοινωνίες που υπηρετεί (Watson 2007).

2.3 Εκπαιδευτικά προγράμματα και προγράμματα προσέγγισης

Η ανάδειξη του εκπαιδευτικού ρόλου του μουσείου τις τελευταίες δεκαετίες έχει γίνει αντικείμενο συζητήσεων σε διεθνές επίπεδο (Dodd & Sandell, 2001). Οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες μάλιστα που αναπτύσσει το σύγχρονο μουσείο μέσω οργανωμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων έχουν λάβει μεγάλες διαστάσεις, με αποτέλεσμα το μουσείο στις μέρες μας να κατέχει αναγνωρισμένο εκπαιδευτικό ρόλο (Hooper-Greenhill 1994). Τα προγράμματα προσέγγισης των μουσείων αποτελούν αντικείμενο συζήτησης που έχει

αναπτυχθεί διεθνώς τις τελευταίες δεκαετίες ως αποτέλεσμα της ανάδειξης του εκπαιδευτικού και κοινωνικού ρόλου του μουσείου πέρα από το στερεότυπο ρόλο της φύλαξης του πολιτισμού. (Dodd & Sandell, 2001).

Παραμένει μία συνεχής πρόκληση το να μην αγνοούμε τους ανθρώπους που βρίσκονται «εκεί έξω», ώστε να μην τους εξαιρούμε» (Coxall, 2007: 139-150). Η επίσκεψη στο μουσείο ενός ατόμου που ανήκει σε κάποια κατηγορία ατόμων με αναπηρίες (ΑμεΑ) δεν αφορά αυτή καθαυτή την πρόσβαση ως φυσική δράση χρήσης του χώρου (Dodd & Sandell, 1998: 13- 15), αλλά τη γενικότερη φιλοσοφία που διέπει το φορέα ως προς το να συμπεριλάβει τον κάθε εν δυνάμει επισκέπτη -αλλά και το μη επισκέπτη- στις υπηρεσίες του (Μουσείο 2010). Όπως τονίζει η Καλεσοπούλου (1999: 70), *η συμμετοχή ιδιαίτερα των Ελληνικών μουσείων στα ανοιχτά συστήματα εκπαίδευσης είναι εξαιρετικά σημαντική γιατί επιτρέπει στα μουσεία να απελευθερωθούν από την εικόνα του ενός εσωστρεφούς ιδρύματος και προσδίδεται μια διαφορετική διάσταση στον τρόπο που μπορεί να συμμετέχει στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων, προσκαλώντας τους να γίνουν συμμετοχοί στα πολιτιστικά δρώμενα και όχι παθητικοί δέκτες.*

Επιτυχημένα εκπαιδευτικά προγράμματα μουσείων είναι αυτά που αναγνωρίζουν τις ανάγκες των ατόμων σύμφωνα με τη ηλικία και τους διαφορετικούς τρόπους αντίληψης και αναπαράστασης του κόσμου, προσδίδουν αξία στο κάθε άτομο και εφαρμόζουν ποικίλες μεθόδους που ενισχύουν τη βιωματική μάθηση και την απόκτηση εμπειριών (Κανάρη: Hooper Greenhill, 1999:21-22). Η σχέση του Μουσείου με το «κοινό» του περιλαμβάνει πολλές διαστάσεις, όπως την αισθητηριακή, τη διανοητική, την πρόσβαση στην πληροφορία, την εκπαιδευτική πρόσβαση, την πολιτιστική, την οικονομική και την φυσική πρόσβαση (Κανάρη : Dodd & Sandell, 1998:14).

Τα προγράμματα προσέγγισης (outreach programs), στοχεύουν στη σύνδεση του μουσείου με την ευρύτερη κοινωνία μέσω εναλλακτικών επικοινωνιακών και κοινωνικών δράσεων (Μουσούρη 1999). Πολλά σύγχρονα μουσεία έχουν

αναπτύξει μια σειρά προγραμμάτων εντός και εκτός των τειχών τους με στόχο να προσεγγίσουν αυτές τις κατηγορίες επισκεπτών - τους υπάρχοντες, τους εν δυνάμει και τους εικονικούς επισκέπτες (όπ). Μέσω των προγραμμάτων αυτών, το μουσείο προσκαλεί τους ανθρώπους που είναι απομακρυσμένοι για λόγους οικονομικούς, χωροταξικούς, ψυχολογικούς, ιδεολογικούς ή για λόγους υγείας να συμμετέχουν ενεργά στα πολιτιστικά δρώμενα (Γκαζή 2004).

Σύμφωνα με τη Μουσουόρη (1999) η εμπειρία μουσείων και άλλων οργανισμών που έχουν αναπτύξει προγράμματα προσέγγισης με επιτυχία υπαγορεύει: καταρχήν να είναι ξεκάθαρα τα κίνητρα των ενδιαφερομένων μελών και οι στόχοι του προγράμματος προσέγγισης καθώς και η στρατηγική που θα ακολουθήσουν για την πραγματοποίησή του, ρωτώντας τις κατάλληλες ερωτήσεις, ακούγοντας, και πειραματιζόμενο με βάση νέες ιδέες, ενώ πρέπει να είναι ανοιχτό στην κριτική. Επιπλέον, για την ανάπτυξη στενών δεσμών, πρέπει να πραγματοποιούνται επισκέψεις στους χώρους που χουν και εργάζονται μέλη διαφορετικών κοινοτήτων και να οριστούν συναντήσεις με εκπροσώπους της κοινότητας σε τακτά διαστήματα για να αξιολογείται η πορεία της συνεργασίας (όπ). Η Μουσουόρη θεωρεί επίσης σημαντικό ότι το πρόγραμμα προσέγγισης, πρέπει να είναι αναπόσπαστο μέρος της λειτουργίας του μουσείου και όχι μια επιπλέον «υπηρεσία», και κατά συνέπεια να είναι κομμάτι της νοοτροπίας του οργανισμού και των εργαζομένων του. Τέλος, προτού ξεκινήσει τη συνεργασία με την κοινότητα, το μουσείο πρέπει να είναι σίγουρο ότι μπορεί να ανταπεξέλθει στις ανάγκες που θα προκύψουν και τα έξοδα σε ανθρώπινο χρόνο και χρήματα ώστε να προβλεφθούν στον προγραμματισμό, διότι μια υπόσχεση που δεν τηρήθηκε ποτέ μπορεί να έχει αρνητικό αντίκτυπο για την εικόνα του μουσείου (όπ). Οι σχέσεις με τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες απαιτούν αρκετό καιρό ώστε να εδραιωθούν να διέπονται από αμοιβαία εμπιστοσύνη και σεβασμό, αλλά μπορούν πολύ εύκολα επίσης, να διαταραχθούν, δημιουργώντας μία συνθήκη από την οποία πολύ δύσκολα η σχέση αυτή θα μπορέσει να επανέλθει.

2.4 Ζητήματα διαχείρισης- Πώς ένα μουσείο μπορεί να είναι πραγματικά ανοιχτό για όλους;

Η μετάβαση στο «μουσείο για όλους» είναι μία συνεχής διαδικασία προσαρμογής του χώρου, της νοοτροπίας της διοίκησης και των εργαζομένων, της καθιέρωσης νέων πρακτικών. Ο Sandell αναφέρει ότι στην έρευνα που διεξήγαγαν οι Ginsburgh και Mairesse στα βελγικά μουσεία, όταν ζητήθηκε από τους υπαλλήλους να βάλουν σε σειρά τους διάφορους στόχους για τα ιδρύματά τους, στην πλειοψηφία επέλεξαν πάνω από όλα τη συντήρηση και διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ στόχοι όπως η ποιότητα ζωής της κοινότητας και ο κοινωνικός ρόλος του μουσείου αξιολογήθηκαν ως δευτερεύουσας σημασίας (Sandell; Ginsburgh and Mairesse 1997:21)

Ο Sandell αναφέρει, επίσης, ότι, στα πλαίσια της επαναδιαπραγμάτευσης του ρόλου τους, με στόχο την ενεργή σύνδεσή τους με τις έννοιες του κοινωνικού αποκλεισμού και της κοινωνικής ένταξης, τα μουσεία, τα επαγγέλματα και που εμπεριέχει, οι πρακτικές που ακολουθούνται και ευρύτερα ο τομέας θα πρέπει να μετατοπιστούν προς την ίδια την κοινωνία. Θεωρεί ιδιαίτερα σημαντική την αλλαγή νοοτροπίας που έρχεται τόσο θεσμικά με την εισαγωγή οδηγιών, όσο και με τη λογική του «καλού πρώτου παραδείγματος». Δηλαδή όταν ένας εργαζόμενος ενός μουσείου εφαρμόσει ένα πρόγραμμα με μία ευάλωτη κοινωνική ομάδα, και οι υπόλοιποι σιγά σιγά θα προσαρμοστούνε και θα αγκαλιάσουν την ιδέα. (Sandell 2002). *Η χρηματοδότηση μικρών πιλοτικών προγραμμάτων μπορεί να συμβάλλει στην αλλαγή στάσεων εντός του μουσείου, δείχνοντας ότι δεν είναι κάτι τρομακτικό, δεν απαιτεί απαραίτητα περισσότερη δουλειά αλλά ένα διαφορετικό τρόπο λειτουργίας. Μπορεί κανείς να ξεκινήσει από αυτό και στη συνέχεια να το αναπτύξει σιγά σιγά, ώστε το προσωπικό να έχει τη δυνατότητα να μάθει από τις εμπειρίες του και να δούνε τα θετικά αποτελέσματα των προγραμμάτων των συναδέλφων τους (Allsop, 2000).* Σε μια συνέντευξη για τις ανάγκες μίας έρευνας η κυρία Τσέκου απάντησε ότι στην αρχή και στο δικό της επαγγελματικό περιβάλλον υπήρχαν συνάδελφοι που έβλεπαν διστακτικά το εγχείρημα, αλλά τελικά μετατράπηκε σε ένα κομμάτι της ίδιας της ταυτότητας του ΕΜΣΤ, εμπλέκοντας πλέον και άλλους

συναδέλφους στο σχεδιασμό και υλοποίηση τέτοιων προγραμμάτων (Kanellorou 2015).

Μία τέτοια διαδικασία προκύπτει μετά από την αλλαγή πολιτιστικής πολιτικής του μουσείου το οποίο θα θέσει σαν στρατηγικό του στόχο την επίτευξη της προσβασιμότητας. *Η αντίσταση στην αλλαγή και η απροθυμία της ενασχόλησης με ζητήματα κοινωνικής ανισότητας είναι οι πιο ισχυρές δυνάμεις της αδράνειας και αποτελούν τη μεγαλύτερη πρόκληση για την μεταμόρφωση του τομέα (Dodd, 2000). Για παράδειγμα η εκδημοκράτιση των μουσειακών πρακτικών μπορεί τόσο να επιβληθεί με την εισαγωγή νέων κανονισμών όσο και να ενθαρρυνθεί μέσα από την εκπαίδευση (Dodd, 2000). Όπως αναφέρει ο Hegyi (Sandell 2003), η πολιτιστική πολιτική των μουσείων είναι απλά έγγραφα, που χωρίς την εκπαίδευση και την έμπρακτη απόδειξη ότι αυτές οι αρχές μπορούν πραγματικά να εφαρμοστούν, δεν πρόκειται να ενσωματωθούν στη φιλοσοφία του μουσείου.*

Τα στάδια τα οποία περνάει ένας οργανισμός κατά τη διάρκεια μίας μακρόχρονης διαδικασίας ριζικής αλλαγής είναι αυτά του «ξεπαγώματος», της «κίνησης» και του «παγώματος» (unfreezing, moving and refreezing). Το μοντέλο αυτό των τριών φάσεων, καταφέρνει να περιγράψει το πώς μπορεί αυτός οργανισμός να επανατοποθετηθεί (repositioning) διαφυλάσσοντας τη διατήρηση του αποτελέσματος. Ουσιαστικά λοιπόν, για να αλλάξει ένας οργανισμός πρέπει αρχικά να πάρει την απόφαση να το κάνει (Unfreezing), στη συνέχεια να κάνει μερικές πιλοτικές αλλαγές και δράσεις προς αυτή την κατεύθυνση (Moving) και τέλος, έχοντας επιλέξει τα στοιχεία που είχαν θετικά αποτελέσματα, να παραμείνει σε αυτό το στάδιο λειτουργώντας για ένα διάστημα (Refreezing) μέχρι που να ξεκινήσει ξανά τον ίδιο κύκλο, επαναλαμβάνοντάς τον μέχρι την επίτευξη του τελικού στόχου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Παραδείγματα και καλές πρακτικές προγραμμάτων

προσέγγισης

Σε χώρες του εξωτερικού, όπως στις Ηνωμένες Πολιτείες και το Ηνωμένο Βασίλειο, τα προγράμματα προσέγγισης (outreach) αποτελούν συνήθως αναπόσπαστο τμήμα των μουσείων. Αυτό μπορεί κανείς να το αντιληφθεί ακόμη και με μία απλή αναζήτηση στο διαδίκτυο των λέξεων *museum+outreach* η οποία αμέσως μας εμφανίζει μία εντυπωσιακά μεγάλη λίστα με τμήματα outreach διαφόρων μουσείων. Στην Ελλάδα, αν και τα τελευταία χρόνια γίνονται βήματα για το άνοιγμα των μουσείων προς άλλες κοινωνικές ομάδες μέσα από πιλοτικές πρωτοβουλίες, τις οποίες θα δούμε αναλυτικότερα παρακάτω, τα εκπαιδευτικά προγράμματα εξειδικεύονται κυρίως στις σχολικές ομάδες και ευρύτερα στις μικρές ηλικίες (Νικονάνου, 2005: 18). Ιδιαίτερα αργή παραμένει η ανάπτυξη των προγραμμάτων προσέγγισης για φυλακισμένους και στις χώρες του εξωτερικού, εξαιτίας των ιδιαίτερα δύσκολων συνθηκών μέσα στα κέντρα κράτησης.

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε κάποια προγράμματα που έχουν ήδη υλοποιηθεί στην Ελλάδα και το εξωτερικό σε συνεργασία με διάφορες κατηγορίες ευάλωτων κοινωνικά ομάδων εστιάζοντας στην ομάδα ενδιαφέροντος μας. Το πρόγραμμα *Roma Routes* το οποίο υλοποιήθηκε από το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο με ελληνικές κοινότητες Ρομά, το πρόγραμμα «ΕΜΣΤ πέρα από τα όρια» και τη δράση του στην ομάδα απεξάρτησης 18ΑΝΩ και το «Μουσείο σε Ρόδες» που οργανώνει το Παιδικό μουσείο στο Νοσοκομείο Παίδων Αγία Σοφία θα μας δώσουν μία εικόνα για το εύρος των δράσεων και την επίδραση των μουσείων. Τέλος, θα εστιάσουμε στα προγράμματα προσέγγισης για φυλακισμένους, παρουσιάζοντας τρία προγράμματα, που είτε έχουν ήδη υλοποιηθεί είτε πρόκειται να υλοποιηθούν. Συγκεκριμένα, την πρόταση των Cinzia Angelini και Teresa Savoia, η οποία εντάχθηκε στην έκδοση του ICOM CECA για τις καλύτερες πρακτικές (Nardi 2012), το πρόγραμμα του Μουσείου του Λούβρου στις φυλακές του Poissy, καθώς και τη συνεργασία του ΕΜΣΤ με το Γυμνάσιο-Λύκειο Ειδικού Κέντρου Κράτηση Αυλώνα.

3.1 Προγράμματα προσέγγισης σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες

3.1. 1 ΕΜΣΤ Χωρίς Σύνορα

Το καινοτόμο πρόγραμμα «ΕΜΣΤ Χωρίς Σύνορα» ξεκίνησε το 2009 και περιλαμβάνει συνέργειες με κοινωνικούς φορείς και ομάδες, όπως Μονάδες Απεξάρτησης, Κέντρα για άτομα τρίτης ηλικίας, τη Μονάδα Ακαδημαϊκής Στήριξης και Προσβασιμότητας Φοιτητών με Αναπηρία της ΑΣΚΤ, σχολεία διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και το Γυμνάσιο –Λύκειο του Ειδικού Καταστήματος Κράτησης Νέων Αυλώνα (ΕΜΣΤ 2015). Στόχος του είναι η άρση του κοινωνικού αποκλεισμού, η ενσωμάτωση και η ίση πρόσβαση στην τέχνη των ευάλωτων και περιθωριοποιημένων κοινωνικών ομάδων. Το 2012 διακρίθηκε από το CECA (Committee for Education and Cultural Action του ICOM International) για τη συνεργασία του με την ομάδα φωτογραφίας της ομάδας αποτοξίνωσης 18ΑΝΩ, στον ετήσιο διεθνή διαγωνισμό καλών μουσειακών πρακτικών (ΕΜΣΤ 2014). Αρχικά θα παρουσιάσουμε τη συνεργασία αυτή με το 18ΑΝΩ και παρακάτω τα προγράμματα που σχεδίασε και υλοποίησε στο Ειδικό Κέντρο Κράτησης Ανηλίκων στον Αυλώνα.

ΕΜΣΤ και 18ΑΝΩ

Κάθε χρόνο, την παγκόσμια ημέρα κατά των ναρκωτικών, εγκαινιάζεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης μία έκθεση με έργα φωτογραφίας και βίντεο, του εργαστηρίου φωτογραφίας της ομάδας αποτοξίνωσης 18ΑΝΩ. Τα έργα πραγματεύονται θέματα ταυτότητας και αναπαράστασης του εαυτού μέσα σε διαφορετικά κοινωνικά και φυσικά περιβάλλοντα, όπως η οικογένεια, ο προσωπικός χώρος και η πόλη. Πρόκειται για Πορτρέτα 4', 2009, True Story, 2010, Realistic Realities, 2011 και Inflow, 2012, ο Τοίχος, 2013, και το πιο πρόσφατο έργο Διαδράσεις, 2014 (ΕΜΣΤ 2014).

Η συνεργασία βασίζεται στον από κοινού σχεδιασμό ενός προγράμματος με δραστηριότητες για τη συγκεκριμένη ομάδα, οι οποίες εμπλουτίζουν με έναν εναλλακτικό τρόπο το θεραπευτικό έργο της Μονάδας Απεξάρτησης και ενισχύουν το ρόλο της τέχνης τόσο στη φάση της θεραπείας όσο και της

επανένταξης. Μέσα από την ενεργό συμμετοχή της ομάδας σε δράσεις του μουσείου το πρόγραμμα που υλοποιείται κάθε χρόνο στοχεύει στην ισότιμη πρόσβαση και στον βιωματικό τρόπο προσέγγισης της τέχνης, αλλά και στην ευαισθητοποίηση του κοινού απέναντι στο σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα της χρήσης ουσιών και την άρση των προκαταλήψεων.

Η Τσέκου αναφέρει ότι οι σχέσεις μέσα στην κοινότητα ενθαρρύνονται μέσα από τέτοιες δράσεις. Καθώς τα μέλη δουλεύουν μαζί για πολλές ώρες με ένα κοινό ομαδικό στόχο, μετατρέπουν τη φωτογραφία από ατομική σε ομαδική δραστηριότητα, δημιουργώντας κοινωνικούς δεσμούς και βαθύτερες σχέσεις βασισμένες στην συλλογικότητα, την αμοιβαιότητα και το σεβασμό. Η αυτοπεποίθηση που αναπτύσσουν τους δίνει τη δύναμη της έκθεσης προς το κοινό. Όπως αναφέρει η επιμελήτρια, αρχικά είναι αγχωμένοι όταν θα πρέπει να εκθέσουν σε ένα δημόσιο χώρο τα έργα τους αλλά στο τέλος νιώθουν ικανοποίηση για την ολοκλήρωση του έργου και την επικοινωνία με το κοινό. Ακριβώς αυτή η αυτοπεποίθηση μπορεί να τους βοηθήσει στην κοινωνική τους επανένταξη.

Εικόνα 1 Φωτογραφία από την έκθεση Διαδράσεις

3.1.2 Βυζαντινό Roma Routes

Η δράση «Με τους Ρομά στο Μουσείο», που υλοποίησε το Βυζαντινό Μουσείο κατά την περίοδο 2013-14, με την υποστήριξη του Προγράμματος PROGRESS (2007-2013) της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είχε ως στόχο να προωθήσει την πρόσβαση πληθυσμών Ρομά στην πολιτιστική κληρονομιά, να τονώσει την ιστορική τους αυτογνωσία, να γνωστοποιήσει σε ευρύτερα στρώματα της κοινωνίας χαρακτηριστικά της κοινότητας των ελλήνων Ρομά που ανατρέπουν στερεότυπες αντιλήψεις (BXM 2015).

Η προσπάθεια προσέγγισης των πληθυσμών Ρομά συνδέεται με μια αυτονόητη στις μέρες μας υποχρέωση των μουσειακών οργανισμών και ευρύτερα των υπηρεσιών που διαχειρίζονται την πολιτιστική κληρονομιά: να ανιχνεύουν τους τρόπους που διευκολύνουν την πρόσβαση στη μουσειακή εμπειρία και τη γνωριμία με τα μνημεία του τόπου όλων των επιμέρους ομάδων πληθυσμού, με έμφαση στις ομάδες που αντιμετωπίζουν εντονότερα προβλήματα κοινωνικού αποκλεισμού. Στην περίπτωση δε των Ρομά, η προσπάθεια αυτή εκ μέρους των φορέων που έχουν την ευθύνη για την προστασία και ανάδειξη του μνημειακού πλούτου της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου έχει μια ιδιαίτερη σημασία.

Συνδέεται με την ανάγκη ανάδειξης της ίδιας της ιστορικής διαδρομής των Ρομά, δεδομένου ότι η πρώτη παρουσία τους σε ευρωπαϊκό έδαφος καταγράφεται στον ελλαδικό χώρο κατά την ύστερη βυζαντινή περίοδο. Στους βυζαντινούς χρόνους, άλλωστε, φαίνεται πως δημιουργούνται οι όροι «Ίσιγγάνοι» και «Γύφτοι», που έμελλε να χρησιμοποιηθούν ευρύτερα στις ευρωπαϊκές γλώσσες ως προσδιοριστικό της ταυτότητας πληθυσμών Ρομά που εγκαταστάθηκαν στον ευρωπαϊκό χώρο. Στο πλαίσιο της δράσης «Με τους Ρομά στο Μουσείο», το Βυζαντινό Μουσείο προχώρησε:

- Στην παραγωγή, σε σύμπραξη με το Ελληνικό Κέντρο Κινηματογράφου, τεσσάρων ταινιών μικρού μήκους, που γυρίστηκαν από καταξιωμένους έλληνες σκηνοθέτες.

- Στον σχεδιασμό και στην υλοποίηση προσαρμοσμένων μουσειακών εκπαιδευτικών προγραμμάτων στη μόνιμη και στις περιοδικές εκθέσεις του Βυζαντινού Μουσείου για σχολικές ομάδες με σημαντική παρουσία μαθητών Ρομά από το 66ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών και τα 2ο και 3ο Γυμνάσιο της Αγίας Βαρβάρας.
- Στη διοργάνωση ανοιχτών εκδηλώσεων (συζητήσεις, προβολές ταινιών, μουσικές εκδηλώσεις) για την προβολή σε κοινό Ρομά και μη Ρομά πτυχών της ταυτότητας των ελλήνων Ρομά που ανατρέπουν βαθιά ριζωμένες στερεοτυπικές αντιλήψεις.
- Στην άτυπη επιμόρφωση νέων Ρομά σε θέματα πολιτιστικής διαμεσολάβησης και την πραγματοποίηση με τη συμμετοχή τους δράσεων προσέγγισης με την κοινότητα.
- Στην έκδοση τόμου με κείμενα που αναδεικνύουν πλευρές της ιστορικής διαδρομής των Ρομά στον ελλαδικό χώρο και προβάλλουν δράσεις που σχετίζονται με την αντιμετώπιση τρεχόντων προβλημάτων σε θέματα εκπαίδευσης και πρόσβασης στην πολιτιστική κληρονομιά.

3.1.3 Παιδικό Μουσείο: Πρόγραμμα Μουσείο σε ρόδες

Βασικός στόχος του προγράμματος «Μουσείο σε ρόδες» είναι να λειτουργήσει ως παράγοντας εξισορρόπησης στην προσπάθεια του παιδιού και της οικογένειάς του να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες που φέρνει η ασθένεια στη ζωή τους, παρέχοντας εναλλακτικούς τρόπους υποστήριξης και αυτοέκφρασης (Καλεσσοπούλου 1999). Λόγω της κρισιμότητας της κατάστασής τους και της μικρής ανοχής τους σε μικροβιολογικές μολύνσεις, μπορεί να μείνουν περιορισμένα στους χώρους της πτέρυγας τους ή και μόνο του δωματίου τους για διάστημα λίγων ημερών ή και μηνών. Η συχνή και παρατεταμένη παραμονή στο νοσοκομείο στερεί από τα παιδιά την αίσθηση του φυσιολογικού.

Τα παιδιά αναπτύσσουν την τάση να υιοθετούν παθητικό ρόλο και να μη συμμετέχουν ενεργά στους περισσότερους τομείς της ζωής τους. Επικρατούν το άγχος και ο φόβος ενώ οι αλλαγές στον τρόπο ζωής, επίπονες ιατρικές

διαδικασίες που προκαλούν στρες, παρενέργειες της θεραπείας, κακή επικοινωνία, μπορεί να προκαλέσουν συναισθήματα που κυμαίνονται από το θυμό μέχρι την απάθεια και την κατάθλιψη. Ο στόχος του προγράμματος ήταν να προγραμματιστεί ένα γεγονός στη ζωή των παιδιών μέσα στο νοσοκομείο που να το αναμένουν με χαρά και ανυπομονησία. Για το λόγο αυτό τα προγράμματα διεξάγονται σε σταθερή ημέρα και ώρα. Οι συχνά μεταβαλλόμενοι, παράγοντες που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη είναι οι διαφορετικές ηλικίες των παιδιών, τα παλιά και νέα μέλη της ομάδας, η διαφορετική ψυχολογική κατάσταση, ο μικρός βαθμός συγκέντρωσης και η ανάγκη για είσοδο και έξοδο από το πρόγραμμα όποια στιγμή το θελήσουν.

3.2 Προγράμματα προσέγγισης στις φυλακές

Στη συνέχεια παρουσιάζουμε τρία προγράμματα προσέγγισης που υλοποιήθηκαν μέσα σε φυλακές στην Ελλάδα και το Εξωτερικό καθώς και μια πιλοτική εναλλακτική παρέμβαση της ΙΣΤ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (ΕΠΚΑ) στη φυλακή Διαβατών. Οι ιδιαιτερότητες του καθενός αλλά και οι εύστοχες παρατηρήσεις των διοργανωτών για τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν, θα συμβάλλουν στον καλύτερο σχεδιασμό του εργαστηρίου που θα υλοποιηθεί στα πλαίσια αυτής της εργασίας.

3.2.1 ΕΜΣΤ- Πέρα από τα όρια

Το πρόγραμμα «Πέρα από τα όρια» είναι το αποτέλεσμα της συνεργασίας του ΕΜΣΤ με το Γυμνάσιο-Λύκειο του Ειδικού Καταστήματος Κράτησης Νέων Αυλώνα (ΕΚΚΝΑ), και εντάσσεται επίσης στο ευρύτερο πλαίσιο του «ΕΜΣΤ χωρίς σύνορα».

Σκοπός του προγράμματος ήταν να συμβάλει στην άμεση επαφή, την ενασχόληση και το ενδιαφέρον των μαθητών, γενικότερα με τη Σύγχρονη Τέχνη και ειδικότερα με το μάθημα των καλλιτεχνικών και να βοηθήσει στην ψυχική και την πνευματική τους καλλιέργεια, καθώς και στην κοινωνικοποίηση τους.

Επιπλέον, στόχευε στην ανάδειξη του συσχετισμού των έργων τέχνης με διαχρονικά πολιτικά ζητήματα και την ερμηνεία των συμβόλων και των μηνυμάτων της τέχνης σε συσχετισμό με τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.

Η προβολή της αξίας του μαθήματος των καλλιτεχνικών ήταν από τις βασικές προτεραιότητες του προγράμματος και επετεύχθη μέσα από:

- Την Επιλογή έργων τέχνης με κοινωνικοπολιτικό προσανατολισμό και με αναφορές σε υπαρξιακές αναζητήσεις
- Τον Σχεδιασμό των δράσεων σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς του ΕΚΚΝΑ: προσδιορισμός ομάδας εργασίας, θεμάτων προς συζήτηση, αριθμού επισκέψεων, εικαστικών εργαστηρίων
- Την Επεξεργασία στο σχολείο, μέσω ποικίλων δραστηριοτήτων, εννοιών όπως: μετανάστευση, διαχωριστικές γραμμές, αποκλεισμός, πόλεμος, βία, ρατσισμός, ανθρώπινα δικαιώματα, αλληλεγγύη, ανοχή, περιβάλλον.

Το εργαστήριο διήρκησε 2,5 μήνες κατά τη διάρκεια των οποίων πραγματοποιήθηκαν δύο επισκέψεις από τις μουσειοπαιδαγωγούς αλλά και επιπλέον δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν από τους καθηγητές. Ο βασικός ρόλος των καθηγητών της Νεοελληνικής Γλώσσας ήταν αυτός της γλωσσικής προετοιμασίας με την εισαγωγή των νέων, σχετικών με το πρόγραμμα, εννοιών.

Κατά τη διάρκεια των δύο επισκέψεων πραγματοποιήθηκαν:

- Προβολή σε διαφάνειες έργων των Δ. Αληθινού, Μπ. Βιόλα, Κ. Γκιρς, Κ. Εργκούν, Έ. Ζασίρ, Βλ. Κανιάρη, Κ. Μόττα, Α. Μπάουερς, Τζ. Οσόντι, Δ. Στράτου
- Συζήτηση για τους εναλλακτικούς τρόπους καλλιτεχνικής έκφρασης, τις πρακτικές και τα υλικά
- Ερμηνευτική προσέγγιση των έργων και σύνδεση με προσωπικές εμπειρίες και προβληματισμούς των μαθητών
- Δημιουργία προσχεδίων με θέμα τον εγκλεισμό και την υπέρβαση των ορίων - αποτύπωση βιωμάτων, φόβων, ονείρων, προσωπικών αδιεξόδων
- Δημιουργία δυο συνεργατικών έργων μεγάλων διαστάσεων (500 x 185 εκ. και 250 x 97 εκ.) με ακρυλικά σε χαρτί και τίτλους
- Συγγραφή σύντομων κειμένων με εξομολογητικά σχόλια και τις εμπειρίες των μαθητών από το πρόγραμμα

Το εργαστήριο ολοκληρώθηκε με την έκθεση των δύο έργων στους χώρους του ΕΜΣΤ. Στον ίδιο χώρο προβάλλονταν τα κείμενα των μαθητών καθώς και ένα βίντεο με στιγμιότυπα από τη διεξαγωγή της δράσης στον χώρο των φυλακών. Το βίντεο περιλαμβάνει αποσπάσματα από τις Συναντήσεις με τους Αξιοσημείωτους Ανθρώπους του Μ. Καραμαγγιώλη (ΕΡΤ). Ένα βιβλίο εντυπώσεων επισκεπτών με σκοπό μετά το τέλος της έκθεσης να παραδοθεί στους μαθητές, παρέμεινε στο χώρο καθ' όλη τη διάρκεια της έκθεσης.

Όπως αναφέρεται στην επίσημη αναφορά του προγράμματος (Πέρα από τα όρια 2013) η υλοποίηση του προγράμματος είχε κάποιες δυσκολίες κυρίως σε ότι αφορά την σύσταση της ομάδας, η οποία δεν ήταν σταθερή, αλλά και, σε αρχικό στάδιο, στη συνεργασία των μελών της. Όπως αναφέρουν οι μουσειοπαιδαγωγοί, στην αρχή ήταν πολύ δύσκολο για όλους να συνεργαστούν μεταξύ τους και υπήρχαν αντιδράσεις. Οι συνθήκες ήταν δύσκολες γιατί η τάξη είχε περιορισμένο χώρο και ήταν δύσκολο να κινηθεί κανείς. Έπρεπε να είναι αρκετά άτομα πάνω από ένα έργο. Αυτό σημαίνει ότι θα έπρεπε να ήταν ο ένας πολύ κοντά στον άλλο, να περνάει το χέρι του ενός πάνω από του άλλου και το σημαντικότερο θα έπρεπε να μιλούν μεταξύ τους για να συνεννοηθούν για το πώς θα προχωρά το έργο τους. Όμως, καθώς οι μέρες περνούσαν, τα προβλήματα ξεπεράστηκαν και η διαδικασία δημιουργίας συνέπαιρνε τους μαθητές σε τέτοιο βαθμό που ήταν δύσκολο όταν τελείωνε το σχολικό ωράριο να τους πείσουμε να μαζέψουν τα πινέλα τους και να πλύνουν τις παλέτες τους. Η πιο συνηθισμένη απάντηση ήταν « Λίγο ακόμα... να τελειώσω το κομματάκι αυτό εδώ...». (Πέρα από τα όρια 2013)

Επίσης, λόγω δικαστηρίων ή μεταγωγών κάποιοι μαθητές δεν ήταν παρόντες σε κάποια παρουσίαση των μουσειοπαιδαγωγών ή σε όλα τα στάδια της δημιουργίας των έργων. Παρ' όλες τις συχνές αλλαγές στη σύσταση της ομάδας λόγω μεταγωγών, δικαστηρίων, αποφυλακίσεων, η ομάδα κατόρθωσε να παραμείνει ζωντανή και να απολαύσει τη διαδικασία

δημιουργίας και να χαρεί τα χρωματιστά αποτελέσματα των προσπαθειών της (Πέρα από τα όρια 2013).

Συνολικά, όπως αναφέρεται στην αναφορά, το στάδιο που οι περισσότεροι ευχαριστήθηκαν ήταν αυτό της ζωγραφικής, παρά τις αρχικές δυσκολίες στη συνεργασία. Επίσης είναι πολύ σημαντικό ότι στις παρουσιάσεις των μουσειοπαιδαγωγών ελάχιστοι μαθητές είχαν κάποια δυσκολία στην κατανόηση της ελληνικής γλώσσας παρότι οι έννοιες που παρουσιάζονταν και οι συζητήσεις που ακολουθούσαν ήταν πολύπλοκες. Ακόμη και η δυσκολία μερικών μαθητών ξεπεράστηκε από τους ίδιους τους μαθητές οι οποίοι ανέλαβαν να βοηθήσουν. Όσοι καταλάβαιναν καλύτερα, κάθισαν μαζί με εκείνους που δεν κατανοούσαν πολύ καλά και τους μετέφραζαν. Οι μαθητές συμμετείχαν ενεργά στη συζήτηση καταθέτοντας τις απόψεις τους. Τέλος αναδεικνύεται η σημασία της ύπαρξης ενός τελικού στόχου: τα έργα, που ξεκίνησαν στην αυλή του σχολείου, έπρεπε να συνεχιστούν με απώτερο στόχο την έκθεσή τους στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, αναβαθμίζοντας το επίπεδο της υπευθυνότητας αλλά και της ικανοποίησης των μαθητών.

3.2.2 «Opening museums to offenders»

Το πρόγραμμα «Opening museums to offenders» (ανοίγοντας τα μουσεία σε παραβάτες) των Cinzia Angelini και Teresa Savoia, σχεδιάστηκε το 2012 και βραβεύτηκε από το ICOM CECA ως καλή πρακτική (Best Practice Book 2012). Στη διάρκεια της δράσης οι εθελοντές κρατούμενοι παρακολούθησαν μαθήματα για τα έργα του Bernini της συλλογής της Galleria Borghese στη Ρώμη. Το μάθημα εστίασε πάνω στους μύθους που αναπαριστώνται από τα αγάλματα και χρησιμοποιήθηκαν για περισσότερη σκέψη και συζήτηση πάνω στην τέχνη και τα αρχέτυπα της ζωής.

Οι διοργανώτριες αναφέρουν ότι, σύμφωνα με τα αποτελέσματα έρευνας μέσα στις φυλακές, περισσότερο από το 30% των κρατούμενων δεν έχουν επισκεφθεί ποτέ ένα μουσείο, πάνω από το 40% δεν έχουν επισκεφθεί μία έκθεση, ενώ πολλοί από αυτούς δεν ξέρουν τι είναι μουσείο. Επισημαίνουν ότι

όπως γράφει και η Nardi στο *Il disagio, l'alfabeto, la democrazia* (2006), τα μουσεία μερικές φορές φαντάζουν ως αποθήκες υψηλής κουλτούρας τρομάζοντας ανθρώπους με χαμηλό πολιτιστικό υπόβαθρο.

Οι Angelini και Savoia αναφερόμενες σε προηγούμενες αντίστοιχες δράσεις στην Ιταλία, και συγκεκριμένα του μουσείου Villa Torlonia στις φυλακές της Rebibbia, τονίζουν ότι η ιδιαιτερότητα του προγράμματος "Opening museums to offenders" είναι ότι θα πραγματοποιηθεί μέσα σε φυλακές υψίστης ασφαλείας. Το γεγονός αυτό επηρεάζει άμεσα τη δομή του προγράμματος καθώς οι κρατούμενοι δε θα μπορέσουν να επισκεφθούν το Μουσείο μετά το πέρας της δράσης, όπως είχε γίνει στις προηγούμενες περιπτώσεις.

3.2.3 Η έκθεση "Au-delà des murs" (Πέρα από τους Τοίχους), πραγματοποιήθηκε στις φυλακές του Poissy κοντά στο Παρίσι, τον Ιανουάριο του 2011 (Louvre 2011). Πρόκειται για δράση που ήρθε ως ο καρπός μίας μακρόχρονης συνεργασίας του Μουσείου του Λούβρου και του συγκεκριμένου σωφρονιστικού καταστήματος. Δέκα έργα των συλλογών του μουσείου τυπώθηκαν σε αντίγραφα πραγματικών διαστάσεων και στήθηκαν μέσα στη φυλακή από μία ομάδα κρατουμένων σε συνεργασία με το συγγραφέα Luc Lang και το σκηνογράφο Philippe Maffre (Louvre 2011). Η δράση διήρκησε έξι μήνες και ξεκίνησε με την επιλογή δέκα έργων από την κινητή έκθεση του μουσείου, "Images of the Louvre". Ο κάθε συμμετέχων (στο σύνολο 10) επέλεξε το δικό του.

Οι κρατούμενοι μελέτησαν τα έργα, διάβασαν για αυτά, επιμελήθηκαν το σχεδιασμό και στήσιμο της έκθεσης και έγραψαν τα κείμενα του καταλόγου (Louvre 2011). Η έκθεση παρέμεινε ανοιχτή για περίπου δύο μήνες προς όλους τους κρατούμενους της φυλακής, η πλειοψηφία των οποίων εκτίει ποινές άνω των είκοσι ετών. Συνεπώς αυτή η έκθεση τους έδωσε τη δυνατότητα να «επισκεφθούν» ένα κομμάτι του μουσείου του Λούβρου ακόμη και μέσα από τη φυλακή. Ο Henri Loyrette, διευθυντής του Λούβρου έως το 2013, δήλωσε στα εγκαίνια της έκθεσης ότι η «υπερηφάνεια» του Λούβρου είναι ότι πηγαίνει προς «αποκομμένες» κατηγορίες κοινού και τους «απομακρυσμένους από τις

πολιτιστικές δραστηριότητες»(Le Monde 2011). Μάλιστα έχοντας συνάψει μία μακροπρόθεσμη συνεργασία, ο κοινός στόχος της φυλακής και του μουσείου είναι να δημιουργηθεί ένας κατάλληλος χώρος που θα μπορεί να φιλοξενεί αυθεντικά έργα και όχι αντίγραφα.

3.2.4 Πρόγραμμα «Αρχαιολογία και φυλακές»

Το πρόγραμμα «Αρχαιολογία και φυλακές» είναι μια αρχαιολογική εκπαιδευτική δράση στη φυλακή Διαβατών με φοιτητές νομικής και νεαρούς κρατούμενους που πραγματοποιήθηκε το 2007. Υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος «Δίοδος για την επικοινωνία φοιτητών του Τμήματος Νομικής του ΑΠΘ με νεαρούς κρατούμενους της Δικαστικής Φυλακής Διαβατών» του Τομέα Ποινικών και Εγκληματολογικών Επιστημών σε συνεργασία με την ΙΣΤ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (ΕΠΚΑ) για μια πιλοτική εναλλακτική παρέμβαση στη φυλακή Διαβατών. Παρά το γεγονός ότι δεν πρόκειται για ένα πρόγραμμα μουσείου, οι Γιοβάνογλου και Σακαλή (2007) στην αναφορά του

Εικόνα 2 Έκθεση “Au-delà des murs”

προγράμματος, παραθέτουν ορισμένες σημαντικές παρατηρήσεις που θα φανούν χρήσιμες στο σχεδιασμό του εργαστηρίου μας.

Κατ' αρχήν αναφέρουν ότι η κατάσταση εγκλεισμού και περιορισμού (φυσικού και κοινωνικού) που βιώνουν τα άτομα έχει βαρύνουσα σημασία τόσο στην κατανόηση εννοιών όσο και στη διαχείριση του λόγου τους, ανεξάρτητα από τις γνωστικές περιοχές που καλούνται να «αναγνωρίσουν». Επίσης, η έντονη επιτήρηση από την πλευρά των σωφρονιστικών υπαλλήλων της φυλακής στην εξέλιξη της δράσης, γεγονός που επέδρασε στη μερική τουλάχιστον αναστολή ουσιωδών παραμέτρων για την ομαλή εξέλιξη της παιδαγωγικής εφαρμογής. Παρατηρήθηκε έλλειψη αυθορμητισμού, ενεργής διανοητικής και συναισθηματικής συμμετοχής και ανύπαρκτη αίσθηση ελευθερίας. Επίσης αναφέρουν ότι υπάρχει πάντοτε ο κίνδυνος ο λόγος των υπεύθυνων του προγράμματος «να παραμείνει εν πολλοίς ένας λόγος «ειδικών» και επαϊόντων», γεγονός που μπορεί να καθορίσει τη συνολική στάση-ανταπόκριση της ομάδας. Τέλος, ο συγχρωτισμός των νεαρών εγκλειστων με άτομα με σημαντικές κοινωνικές και μορφωτικές διαφορές από αυτούς μπορεί να επιτείνει το αίσθημα κατωτερότητας και αποκλεισμού τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Έρευνα για τη σχέση των φυλακισμένων με τα μουσεία

Η έλλειψη επαρκών στοιχείων, όπως αναφέραμε προηγουμένως, για τα προγράμματα προσέγγισης στην Ελλάδα ιδιαίτερα για όσα απευθύνονται σε φυλακισμένους, δημιούργησε ορισμένα προβλήματα στην εξέλιξη της έρευνας. Για το λόγω αυτό σχεδιάστηκε και διακινήθηκε εντός των φυλακών ένα ερωτηματολόγιο με σκοπό τη διαμόρφωση μίας σαφέστερης εικόνας για τη σχέση των φυλακισμένων με τα μουσεία. Στόχος του ερωτηματολογίου ήταν πρώτον να δούμε εάν και τι γνωρίζουν οι εγκλειστοί για τα μουσεία, εάν έχουν επισκεφθεί ποτέ ένα μουσείο και ποιες ήταν οι εντυπώσεις τους, και τέλος εάν έχουν συμμετάσχει ποτέ σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα μουσείου μέσα ή έξω από τη φυλακή (το ερωτηματολόγιο παρατίθεται αυτούσιο στο παράρτημα 1).

Στην έρευνα συμμετείχαν εθελοντικά συνολικά 218 κρατούμενοι-ες μαθητές-τριες που φοιτούν στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας Φυλακών. Συγκεκριμένα, απάντησαν μαθητές από το ΣΔΕ Φυλακών Κορυδαλλού, το ΣΔΕ Φυλακών Ελαιώνα, το 2ο ΣΔΕ Φυλακών Τρικάλων, το ΣΔΕ Φυλακών Λάρισας, το ΣΔΕ

Φυλακών Γρεβενών και το ΣΔΕ Φυλακών Διαβατών, δηλαδή από έξι από τα επτά ΣΔΕ φυλακών στην Ελλάδα. Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας είναι ένας θεσμός που λειτουργεί τα τελευταία χρόνια, δίνοντας τη δυνατότητα σε ενήλικους με απολυτήριο δημοτικού να συνεχίσουν τις σπουδές τους αποκτώντας και το απολυτήριο γυμνασίου. Εφτά τέτοια σχολεία λειτουργούν και μέσα στις φυλακές συμβάλλοντας ενεργά στην κοινωνική επανένταξη των κρατούμενων-μαθητών. Το ερωτηματολόγιο διακινήθηκε έπειτα από έγκριση του Ιδρύματος Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης (ΙΝΕΔΙΒΙΜ), στο οποίο υπάγονται τα ΣΔΕ, και με την πολύ σημαντική βοήθεια και υποστήριξη των διευθυντών και των καθηγητών των σχολείων.

Η επιλογή των ΣΔΕ οφείλεται στο γεγονός ότι η υπάρχουσα σχολική δομή αποτελεί το μοναδικό οργανωμένο και με ενιαία χαρακτηριστικά δίαυλο επικοινωνίας μεταξύ ερευνητών και κρατούμενων. Σε αυτό το στάδιο προτιμήσαμε να έρθουμε σε επαφή με ένα εκπαιδευτικό φορέα ο οποίος θα μπορούσε να μας βοηθήσει στην πορεία του εργαστηρίου, παρά να επιλέξουμε τυχαία μία ομάδα φυλακισμένων. Το εργαστήριο, που πραγματοποιήθηκε στο ΣΔΕ Φυλακών Τρικάλων και θα περιγράψουμε αναλυτικά στο Β' μέρος, διευκόλυνε πολύ τη διαδικασία και τους χρόνους έγκρισής του ερωτηματολογίου αφού κατατέθηκαν ως κοινή ερευνητική πρόταση. Η κάθε μορφής έρευνα (ερωτηματολόγιο, εργαστήριο...) που διεξάγεται εντός του σχολείου των φυλακών πρέπει αρχικά να εγκριθεί από το Ινστιτούτο Εκπαίδευση Δια Βίου Μάθησης (ΙΝΕΔΙΒΙΜ), στη συνέχεια από τη διεύθυνση του σχολείου και φυσικά στην περίπτωση εισόδου στη φυλακή για τη διεξαγωγή ενός εργαστηρίου, από το συμβούλιο της φυλακής. Για την καλύτερη ανάγνωση των αποτελεσμάτων αυτής της έρευνας, είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι οι μαθητές των ΣΔΕ δέχονται πολύ περισσότερα ερεθίσματα σε καθημερινή βάση από τους υπόλοιπους κρατούμενους, γεγονός που πιθανά να διαφοροποιεί τις απαντήσεις τους από εκείνες των υπόλοιπων συγκρατούμενων τους.

Δημογραφικά Στοιχεία

Κατά κύριο λόγο το δείγμα μας αποτελείται από άντρες και οι γυναίκες που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο ανήκουν στο 12.8%, δηλαδή 28 γυναίκες, και προέρχονται στη μεγάλη πλειοψηφία τους από τις γυναικείες φυλακές Ελαιώνα και ορισμένες από τις φυλακές Κορυδαλλού και Διαβατών. Το επίπεδο ακαδημαϊκής γνώσης δεν τέθηκε ως ερώτημα καθώς τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας απονέμουν απολυτήριο Γυμνασίου, οπότε οι μαθητές και μαθήτριες είναι απόφοιτοι δημοτικού.

Στη μεγάλη τους πλειοψηφία οι κρατούμενοι ανήκουν στην ηλικιακή κατηγορία των 22-35 ετών με ποσοστό 66,5% και σε αυτή των 36-50 με ποσοστό 23,4%. Το 33,5% των μαθητών που απάντησαν προέρχονται από την Αλβανία και το 22,9% από την Ελλάδα. Μοιρασμένοι σε πολύ μικρότερα ποσοστά οι υπόλοιποι μαθητές κατάγονται από 29 ακόμη χώρες, τις οποίες μπορείτε να δείτε αναλυτικά στο παράρτημα. Παρατηρούμε ότι σε ορισμένα σχολεία υπάρχουν μικρές εθνικές ομάδες που ξεχωρίζουν όπως οι Πακιστανοί στο ΣΔΕ Φυλακών Τρικάλων και οι Βούλγαροι στο ΣΔΕ Φυλακών Διαβατών. Η πολυλιτισμικότητα αυτή, μπορεί να δημιουργήσει δυσκολίες στην εκπαιδευτική διαδικασία καθώς περίπου για το 80% των μαθητών τα ελληνικά δεν αποτελούν τη μητρική τους γλώσσα.

Τι είναι μουσείο;

Το μουσείο είναι ένας χώρος (ίσως παλιός) άρρηκτα συνδεδεμένος με την αρχαιολογία και την προστασία του πολιτισμού και της ιστορίας ενός έθνους, μέσα στο οποίο βλέπει κανείς πολλά παλιά πράγματα και κυρίως αγάλματα...

Συνοψίζοντας τις απαντήσεις των μαθητών, αυτός θα μπορούσε να είναι ένας ορισμός του μουσείου σύμφωνα με τον τρόπο που τον αντιλαμβάνονται. Οι μαθητές, παρά τα στερεότυπα, τα οποία είναι εμφανή στις απαντήσεις τους, γνωρίζουν σε πολύ μεγάλο ποσοστό τι είναι μουσείο. Ούτως ή άλλως τα στερεότυπα αυτά υπάρχουν ευρύτερα στην κοινωνία, είτε μέσα είτε έξω από τη φυλακή.

Το γεγονός ότι τους ζητήθηκε να περιγράψουν γράφοντας τι πιστεύουν ότι είναι μουσείο φάνηκε να τους δυσκόλεψε αρκετά εξαιτίας της δυσκολίας στη γλώσσα. Χαρακτηριστικά, οι μαθητές από την ίδια χώρα ή από χώρες που μιλάνε παρόμοιες γλώσσες έχουν δώσει τις ίδιες περίπου απαντήσεις ανά εθνική ομάδα, στοιχείο από το οποίο συμπεραίνουμε ότι ένα ή δύο άτομα λειτουργήσαν ως μεταφραστές-διερμηνείς. Επίσης, είναι πολύ πιθανό ότι όσοι απάντησαν «Δεν ξέρω» να μην γνώριζαν τη σημαίνει η λέξη μουσείο στη δική τους γλώσσα.

Έχετε επισκεφθεί ποτέ ένα μουσείο;

Η μεγάλη πλειοψηφία των μαθητών έχει επισκεφθεί ένα μουσείο κατά το παρελθόν ενώ το 16 % που απάντησαν αρνητικά κυμαίνεται στο ίδιο επίπεδο με όσους είτε δήλωσαν ότι δεν ξέρουν είτε δεν απάντησαν καθόλου στην ερώτηση "Τι είναι μουσείο". Οι συνθήκες υπό τις οποίες οι μαθητές-κρατούμενοι επισκέφθηκαν ένα μουσείο ποικίλουν, αν και μπορούμε να ξεχωρίσουμε τη σχολική εκδρομή ως τον πιο ισχυρό παράγοντα τον οποίο δήλωσαν 108 μαθητές από τους 183. Επίσης, η προσωπική πρωτοβουλία από απλό καθημερινό ενδιαφέρον δόθηκε ως απάντηση από 83 μαθητές. Μάλιστα μία μαθήτρια του ΣΔΕ φυλακών Ελαιώνα έγραψε ότι "έμαθα εγώ περισσότερα και πήγα και τα παιδιά μου", μαρτυρώντας μία επιτυχημένη πρώτη επίσκεψη η οποία επαναλήφθηκε, αυτή τη φορά με στόχο η μητέρα να μεταδώσει τη γνώση και στα παιδιά της.

Πολύ μικρό ποσοστό μαθητών, 7,8% δήλωσαν ότι έχουν επισκεφθεί ένα μουσείο μαζί με τους γονείς τους. Η μεγάλη απόκλιση ποσοστών μεταξύ σχολείου και οικογένειας, αναδεικνύει ένα μεγάλο κενό, μαρτυρώντας οικογένειες οι οποίες δεν ήταν σε θέση να υποστηρίξουν και να αναπαράξουν τα ερεθίσματα που δεχόντουσαν τα παιδιά τους από το σχολείο. Τέλος αν και σε πολύ μικρό ποσοστό 3,7% (8 άτομα), η ψηφιακή περιήγηση στα μουσεία φαίνεται ότι έχει κάνει δειλά την εμφάνιση της μέσα στις φυλακές. Με βάση των ισχύοντα κανονισμό δεν επιτρέπεται η πρόσβαση των έγκλειστων μαθητών στο διαδίκτυο, ούτε καν με δυνατότητα πρόσβασης σε συγκεκριμένες σελίδες

εκπαιδευτικού χαρακτήρα. Οι ψηφιακές περιηγήσεις πρέπει να κατεβάζονται από τους καθηγητές και στη συνέχεια να προβάλλονται. Το γεγονός αυτό δυσκολεύει ιδιαίτερα την πρόσβαση των κρατούμενων μαθητών ακόμη και στις ψηφιακές περιηγήσεις καθώς η πλειοψηφία αυτών είναι επισκέψιμη μόνο με απευθείας σύνδεση του υπολογιστή του χρήστη.

Σε σχέση με την ποιότητα της επίσκεψής τους, το 90% των μαθητών δηλώνουν είτε πολύ είτε αρκετά ευχαριστημένοι. Μόλις 4,6% δήλωσε λίγο ευχαριστημένο και 2 άτομα (1,1%) ότι δεν τους άρεσε καθόλου. Στις δύο αυτές περιπτώσεις δεν έχουμε περισσότερα στοιχεία στη διάθεσή μας ώστε να δούμε τις αιτίες καθώς οι μαθητές αυτοί δεν ανέπτυξαν τους λόγους. Οι μαθητές στην ερώτηση "τι σας άρεσε περισσότερο ή λιγότερο" έγραψαν για τα αντικείμενα που είδαν και τους εντυπωσίασαν και όχι για στοιχεία της μουσειακής εμπειρίας τα οποία επιδιώκαμε να αντλήσουμε από αυτή την ερώτηση, αν και υπήρξαν κάποιες αρκετά απαντήσεις: «...περισσότερο μου άρεσε ότι κάποιοι θέλουν να ασχοληθούν για να μάθουμε την ιστορία μας...» «...μου άρεσε το κλίμα που επικρατούσε σαν εκδρομή και όλα αυτά που είδα και έμαθα γιατί ήταν και αυτά ένα συν στη ζωή μου...» «...η λιτότητα της παρουσίασης των εκθεμάτων ώστε να επικεντρώνεσαι στα ουσιώδη...» «...δεν μου άρεσε ότι ο χώρος ήταν βρώμικος και παραμελημένος...».

Το 86% των μαθητών απάντησε ότι θα ξαναπήγαινε σε ένα μουσείο, το 6% ότι ίσως να πήγαινε και το 6% απάντησε αρνητικά. Επίσης σε αυτή την περίπτωση δεν έχουμε περισσότερα στοιχεία ώστε να αξιολογήσουμε τους λόγους για τους οποίους δε θα ξαναπήγαιναν καθώς όσοι απάντησαν στην ερώτηση "τι σας άρεσε περισσότερο ή λιγότερο" στη συντριπτική τους πλειοψηφία απάντησαν μόνο όσοι ήθελαν να εκφραστούν θετικά.

Η σχέση τους με τα προγράμματα προσέγγισης

Σχετικά με τα προγράμματα προσέγγισης/εκπαιδευτικά προγράμματα των μουσείων φαίνεται ότι είτε οι ερωτηθέντες σε μεγάλο ποσοστό δε γνωρίζουν καν την ύπαρξη τέτοιων προγραμμάτων και η μεγάλη πλειοψηφία (64,2%) δεν

έχει συμμετάσχει σε κάποιο πρόγραμμα, ενώ το 16,5% μόλις δηλώνει ότι έχει συμμετάσχει. Για το ποσοστό αυτό βέβαια θεωρούμε ότι υπάρχει μία αρκετά μεγάλη απόκλιση καθώς μόνο το 30% όσων δήλωσαν ότι έχουν συμμετάσχει, αναφέρουν ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλούν οι απαντήσεις των μαθητών του ΣΔΕ Φυλακών Κορυδαλλού καθώς και οι 7 μαθητές που δήλωσαν ότι έχουν συμμετάσχει, ανέφεραν συγκεκριμένα το συνεργαζόμενο φορέα. Συγκεκριμένα αναφέρουν τη συμμετοχή τους σε πρόγραμμα του ΚΕΘΕΑ, σε πρόγραμμα του Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης καθώς και σε δραστηριότητα με τη χρήση μουσειοσκευής του Μουσείου Κυκλαδικής τέχνης (...μουσειοσκευή από Κυκλαδικά ευρήματα).

B' ΕΝΟΤΗΤΑ: ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

Βασιζόμενοι πάνω στη μελέτη των περιπτώσεων, που αναφέραμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, συνεχίσαμε με το σχεδιασμό ενός νέου εργαστηρίου το οποίο θα υλοποιηθεί στα πλαίσια αυτής της διπλωματικής εργασίας. Ένα από τα κεντρικά ερωτήματα ήταν τι χαρακτηριστικά θα πρέπει να έχει το πρόγραμμα που θα εφαρμόσουμε, ώστε να συμβάλλουμε με κάτι επιπλέον στην έρευνα για τα μουσειακά προγράμματα προσέγγισης στις φυλακές χωρίς να επαναλάβουμε εξολοκλήρου τις πρακτικές άλλων μουσείων. Όπως αναφέρεται και μέσα στο έντυπο για τις καλύτερες πρακτικές, τα βήματα διεξαγωγής ενός προγράμματος είναι: ο **σχεδιασμός**, η **πραγματοποίηση** και οι πιθανές **τροποποιήσεις** (Best Practice ICOM CECA 2012). Βασιζόμαστε και εμείς στα τρία αυτά στάδια με σκοπό την αναλυτική και ξεκάθαρη περιγραφή τους, διευκολύνοντας την αναπαραγωγή του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

1.1. Κεντρική ιδέα και στόχοι του προγράμματος

Τα προηγούμενα προγράμματα προσέγγισης που έχουν πραγματοποιηθεί από το ΕΜΣΤ αφορούν στο διάλογο της σύγχρονης τέχνης με επιλεγμένα έργα από τη συλλογή του Μουσείου με τους κρατούμενους, οι οποίοι με τη βοήθεια των αρμόδιων μουσειοπαιδαγωγών και σύγχρονων καλλιτεχνών εμπνέονται και δημιουργούν τα δικά τους έργα. Επίσης, την ίδια αντιμετώπιση προτείνουν και οι *Cinzia Angelini* και *Teresa Savoia* στην πρότασή τους που εμπεριέχεται στο Best Practice book του ICOM CECA. Τα προγράμματα αυτά άλλοτε σε μεγαλύτερο και άλλοτε σε μικρότερο βαθμό καταφέρνουν να εξοικειώσουν τους μαθητές με τις συλλογές του εκάστοτε μουσείου συμβάλλοντας πολύ δυναμικά στην εκπαιδευτική διαδικασία αλλά και στην αλλαγή στάσεων των μαθητών προς την τέχνη και τη σημασία που έχει για την ψυχική μας ανάταση.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση μας απασχόλησε ιδιαίτερα το πώς θα μπορούσαμε να αντιμετωπίσουμε τη συνθήκη του εγκλεισμού των συμμετεχόντων. Για παράδειγμα, το μουσείο του Λούβρου αναγνωρίζοντας

επίσης την ιδιαιτερότητα αυτή, σχεδίασε ένα πρόγραμμα που έδινε τη δυνατότητα στους κρατούμενους να σχεδιάσουν μία έκθεση και να την πραγματοποιήσουν για αυτούς και τους συγκρατούμενούς τους. Όπως αναφέρει και η Hooper Greenhill, η ίδια η μουσειακή εμπειρία είναι αυτή που ενδυναμώνει την εκπαιδευτική διαδικασία στο χώρο του μουσείου, (Hooper Greenhill 2006:241-243). Αυτός ο συλλογισμός μας οδήγησε στην πρόταση ενός προγράμματος το οποίο δε θα στηρίζεται πάνω στη συλλογή ενός μουσείου, αλλά θα αντιμετωπίσει τα έργα των ίδιων των μαθητών ως μία συλλογή, η οποία θα ενταχθεί στα πλαίσια του δικού τους μουσείου.

Στόχος λοιπόν, θα είναι η μύηση των μαθητών στη μουσειακή εμπειρία, καλώντας τους να την κατασκευάσουν οι ίδιοι, μέσα από μία δημιουργική διαδικασία σχεδιασμού ενός μουσειακού χώρου. Ο σχεδιασμός και κατασκευή του δικού τους μουσείου, θα αναδείξει τη σημασία της καθημερινής τους δημιουργικής δουλειάς αλλά και θα τους παρακινήσει να εκφράσουν τις σκέψεις τους πάνω στο έργο τους αλλά και να μπορούν να το επικοινωνούν τόσο αισθητικά όσο και από άποψη περιεχομένου και στον επισκέπτη (τον παρατηρητή).

Τα αντικείμενα που θα γίνουν αντικείμενα διαπραγμάτευσης είναι τα έργα των ίδιων των μαθητών που έχουν δημιουργήσει εντός της φυλακής είτε μέσα από τις δραστηριότητες του σχολείου είτε ανεξάρτητα. Μέσα από μία διαδικασία συμμετοχικού σχεδιασμού θα συζητήσουν, θα καταγράψουν τη συλλογή τους αλλά και θα βρουν ένα όνομα, ένα λογότυπο και θα σχεδιάσουν τη διαρρύθμιση του μουσείου τους. Η επικοινωνία των έργων, η διαδρομή, η ταξινόμηση, η αναπαράσταση είναι διαδικασίες που ακολουθούνται στο στήσιμο των εκθέσεων ενός μουσείου. Έτσι λοιπόν οι μαθητές δε θα παράξουν νέα έργα αλλά θα συζητήσουν για τα έργα τους μαζί με σύγχρονους καλλιτέχνες και θα μάθουν τρόπους «επικοινωνίας» αυτών σε τρίτους.

Οι στόχοι του προγράμματος είναι τόσο γνωστικοί όσο και κοινωνικοί. Η ανάπτυξη δεξιοτήτων είναι αντίστοιχα σημαντική με την αλλαγή στάσεων των μαθητών. Συγκεκριμένα:

Κοινωνική στόχοι

- Η ανάπτυξη κοινωνικών και ψυχικών αρετών, όπως συνεργασία, υπευθυνότητα, αυτοπειθαρχία, αυτοεκτίμηση και κοινωνικοποίηση.
- Να δημιουργήσουν, να σχεδιάσουν, να κατασκευάσουν, να διασκεδάσουν.
- Να εξωτερικεύσουν τα συναισθήματα τους και να επικοινωνήσουν με τους συνανθρώπους τους.
- Να ψυχαγωγούν ευχάριστα και δημιουργικά.
- Να συνεργαστούν, ώστε κάθε μέλος της ομάδας να αναπτύξει τις ιδιαίτερες ικανότητές του, και όλοι μαζί να δώσουν ένα αποτέλεσμα
- Μέσα από τη δημιουργία, να αφυπνίσουν το νου και να δραστηριοποιήσουν τη φαντασία τους.
- Μέσα από τη συλλογική προσπάθεια να κοινωνικοποιηθούν μαθητές που αισθάνονται περιθωριοποιημένοι και αποκομμένοι από το περιβάλλον.
- Να μάθουν να συνεργάζονται, να ανταλλάσσουν απόψεις, να σέβονται τη διαφορετικότητα.

Ηθικοί στόχοι :

- Ανάπτυξη ηθικών αξιών, όπως ευγενής άμιλλα, αλληλεγγύη.
- Να αναπτύξουν το σεβασμό της προσωπικής ελευθερίας και δημιουργικότητας.
- Να διευρύνουν τους πνευματικούς τους ορίζοντες και να αξιοποιήσουν τις καλλιτεχνικές τους δεξιότητες.
- Να ανακτήσουν τη χαμένη αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση.

Γνωστικοί στόχοι:

- Να αναγνωρίζουν τα θέματα που σχετίζονται με τη που σχετίζονται με τη μουσειολογία και τη σύγχρονη τέχνη.
- Μέσα από την προσπάθεια σχεδιασμού μίας ενιαίας αφήγησης, να γνωρίσουν να επιλέγουν συλλογικά τους τρόπους ανάδειξης την ατομική και την ομαδική προσπάθεια.

- Να διευρύνουν τους πνευματικούς τους ορίζοντες και να μπορέσουν να αξιοποιήσουν τις καλλιτεχνικές τους δεξιότητες.
- Να αποκτήσουν βασικές γνώσεις για το σχεδιασμό και την απεικόνιση του χώρου.
- Να γνωρίσουν τις διαδικασίες που απαιτούνται για το στήσιμο μιας έκθεσης, οργάνωσης ενός μουσείου κλπ.
- Να δούνε το μουσείο πέρα από τα όρια της αρχαιολογίας και όχι μόνο ως φορέα εθνικού κύρους.

Δεξιότητες

- Να μπορούν να σχεδιάζουν στοιχειωδώς ένα χώρο και να τον απεικονίζουν σε τρισδιάστατη μορφή.
- Να δημιουργήσουν, να σχεδιάσουν, να κατασκευάσουν, να διασκεδάσουν.

Στάσεις

- Η ανάπτυξη κοινωνικών και ψυχικών αρετών, όπως συνεργασία, υπευθυνότητα, αυτοπειθαρχία, αυτοεκτίμηση και κοινωνικοποίηση.
- Να εξωτερικεύσουν τα συναισθήματά τους και να επικοινωνήσουν με τους συνανθρώπους τους.
- Να ψυχαγωγηθούν ευχάριστα και δημιουργικά.
- Να συνεργαστούν, ώστε κάθε μέλος της ομάδας να αναπτύξει τις ιδιαίτερες ικανότητές του, και όλοι μαζί να δώσουν ένα αποτέλεσμα
- Μέσα από τη δημιουργία, να αφυπνίσουν το νου και να δραστηριοποιήσουν τη φαντασία τους.
- Μέσα από τη συλλογική προσπάθεια να κοινωνικοποιηθούν μαθητές που αισθάνονται περιθωριοποιημένοι και αποκομμένοι από το περιβάλλον.
- Να μάθουν να συνεργάζονται, να ανταλλάσσουν απόψεις, να σέβονται τη διαφορετικότητα.
- Ανάπτυξη ηθικών αξιών, όπως ευγενής άμιλλα, αλληλεγγύη.
- Να αναπτύξουν το σεβασμό της προσωπικής ελευθερίας και δημιουργικότητας.
- Να ανακτήσουν τη χαμένη αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση.

1.2 Προτεινόμενα Στάδια Υλοποίησης Εργαστηρίου

Για την καλύτερη διεξαγωγή του εργαστηρίου είναι πολύ σημαντική η οργάνωση και ο προγραμματισμός κάθε ώρας εργασίας με τους μαθητές. Σε αντίθετη περίπτωση πολύ εύκολα μπορεί να αποσπαστεί η προσοχή και το ενδιαφέρον τους γεγονός που συχνά μπορεί να είναι καταλυτικό για τη συνολική πορεία του εργαστηρίου. Η συμμετοχή άλλωστε των μαθητών θα είναι αποκλειστικά εθελοντική και συνεπώς η αποτυχία επικοινωνίας μπορεί να τους στείλει πίσω στις αίθουσές τους. Φυσικά, όλα τα στάδια τα οποία προτείνουμε και παρουσιάζουμε αναλυτικά παρακάτω, μπορούν να μετατραπούν ανάλογα με τη δυναμική της ομάδας, πιθανούς απρόοπτους παράγοντες αλλά και απλούστερα, ότι κάτι μπορεί να μην τους ενδιαφέρει ή να τους κουράζει. Η λογική με την οποία προχωρήσαμε στο σχεδιασμό των σταδίων είναι από τη μία πλευρά αυστηρός σχεδιασμός μέχρι και του τελευταίου λεπτού, αλλά και απόλυτη ελαστικότητα και προσαρμοστικότητα, έχοντας πάντοτε μία εναλλακτική λύση με την οποία θα μπορέσουμε να προχωρήσουμε.

Προετοιμασία

Γνωριμία
Εισαγωγή στις αρχές ενός Μουσείου
Σχεδιασμός
Υλοποίηση
Παρουσίαση αποτελέσματος

Αξιολόγηση

1.2.1 Προετοιμασία

Στο σημείο αυτό καταγράψαμε ορισμένα σημαντικά στοιχεία και ιδιαιτερότητες της ομάδας των κρατούμενων με τους οποίους θα συνεργαζόμασταν. Φυσικά ο εγκλεισμός είναι ιδιαίτερα σημαντικός τόσο για την ψυχολογία όσο και για την κοινωνική συμπεριφορά των συμμετεχόντων. Η παραβατικότητα επίσης είναι ένα από τα δεδομένα για ένα κρατούμενο, και μπορεί να είναι διαφορετικών

τύπων και επιπέδων. Παρ' όλ' αυτά επιλέγουμε σαν αρχή να μην πάρουμε καμία πληροφορία για του λόγους για τους οποίους οι συμμετέχοντες βρίσκονται εκεί, ακόμη και αν κατά τη διάρκεια του προγράμματος οι ίδιοι αναφέρουν κάτι σχετικό. Παρά την αμεροληψία από την πλευρά των εκπαιδευτών, είναι πολύ πιθανό να επηρεαστούν από τη γνώση των παραπάνω στοιχείων και κατά συνέπεια να επηρεαστεί και η συνεργασία με την ομάδα.

Η ιδιότητα του κρατούμενου περνάει σε δεύτερη μοίρα όταν πλέον αναφερόμαστε σε έγκλειστους μαθητές του 2^{ου} ΣΔΕ των Φυλακών Τρικάλων, δίνοντάς τους κυρίως την ιδιότητα του μαθητή τουλάχιστον μέσα στο χώρο του σχολείου. Η διεξαγωγή του εργαστηρίου στα πλαίσια του σχολείου μας δίνει ήδη πολύ καλές συνθήκες αλλά και τη δυνατότητα να εξελίξουμε την ιδέα βασιζόμενοι πάνω στην εμπειρία των καθηγητών που συναναστρέφονται καθημερινά με τους μαθητές. Τα σχολεία εντός των φυλακών λειτουργούν σαν ένας δίαυλος επικοινωνίας του μέσα με το έξω δίνοντας τη δυνατότητα στους μαθητές να ασχοληθούν με μία πληθώρα δραστηριοτήτων που δεν είναι διαθέσιμες για τους υπόλοιπους μαθητές. Η έλλειψη προσωπικού, ακόμη και κοινωνικών λειτουργών δημιουργεί καθημερινές δυσκολίες τις οποίες προσπαθούν να υπερβούν με κάθε τρόπο.

Απαραίτητη υλικοτεχνική υποδομή

Η διεξαγωγή του εργαστηρίου στα πλαίσια του σχολείου της φυλακής μας προσφέρει την απαραίτητη υλικοτεχνική υποδομή για την κάλυψη των αναγκών του εργαστηρίου. Το σχολείο διαθέτει αίθουσα υπολογιστών, όπου μία ομάδα μαθητών θα μπορεί παράλληλα με τις υπόλοιπες δραστηριότητες να κάνει εικονικές περιηγήσεις σε μουσεία της Ελλάδας και του εξωτερικού. Επίσης, όλες οι αίθουσες καθώς και ο κεντρικός χώρος συναντήσεων διαθέτουν προτζέκτορα εξυπηρετώντας τόσο τις κανονικές εκπαιδευτικές λειτουργίες του σχολείου όσο και των επιπλέον, που θα «διαταράξουν» την κανονικότητα της ροής του. Πιθανά να χρειαστεί ένας φορητός υπολογιστής, αν και το σχολείο διαθέτει ήδη δύο, ώστε να διαθέτει τα απαραίτητα εξειδικευμένα προγράμματα,

όπως το Sketchup, ώστε να μη χαθεί χρόνος με την εγκατάσταση προγραμμάτων σε νέους υπολογιστές. Για την εισαγωγή του υπολογιστή στη φυλακή θα χρειαστεί άδεια από τον αρχιφύλακα, ο οποίος και είναι υπεύθυνος για την εσωτερική λειτουργία του καταστήματος. Μία από τις βασικές ιδιαιτερότητες για το σχεδιασμό και υλοποίηση μίας δράσης μέσα σε μία φυλακή είναι, όπως επισημαίνουν και οι διοργανωτές των παραδειγμάτων που αναφέραμε, το γεγονός ότι πράγματα που παίρνουμε ως δεδομένα «έξω» δε συνεπάγεται το ίδιο και «μέσα». Χρειάζεται πολύ στενή συνεργασία και επικοινωνία κυρίως με τη διοίκηση της φυλακής η οποία πρέπει να ενημερώνεται και να εγκρίνει το υλικό που μπαίνει και βγαίνει από το κτήριο.

Για παράδειγμα για την καταγραφή στιγμιότυπων, θα χρησιμοποιηθεί η φωτογραφική μηχανή του σχολείου, η οποία έχει ήδη εγκριθεί από τη διοίκηση και θα ακολουθηθούν οι κανόνες χρήσης της, όπως έχει συμφωνηθεί με το σχολείο. Οι κανονισμοί φωτογράφισης και δημοσίευσης φωτογραφιών είναι ιδιαίτερα αυστηροί καθώς απαγορεύεται η δημοσίευση των προσώπων των κρατούμενων μαθητών για τη διαφύλαξη των προσωπικών δεδομένων καθώς επίσης και χώρων της φυλακής που δε σχετίζονται με τις δραστηριότητες του σχολείου. Για τη δημοσίευση και διακίνηση φωτογραφιών με τα πρόσωπα κρατούμενων αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση η επεξεργασία τους για την αλλοίωση των χαρακτηριστικών του προσώπου.

Διάρκεια εργαστηρίου

Η διάρκεια που επιλέγουμε για τη διεξαγωγή του συγκεκριμένου εργαστηρίου είναι μία εβδομάδα. Οι λόγοι είναι κατ' αρχήν πρακτικοί και στοχεύουν στη διευκόλυνση της προσέλευσης των εκπαιδευτών οι οποίοι δεν έχουν σαν τόπο μόνιμης κατοικίας την πόλη των Τρικάλων. Επίσης κρίνεται η σημαντική η δυναμική που θα αναπτυχθεί με τη συνεχή επαφή και την επικέντρωση στην επεξεργασία του θέματος. Αυτή η επιλογή γίνεται επίσης και εξαιτίας των δυνατοτήτων που υπάρχουν από την πλευρά των διοργανωτών καθώς και των πλαισίων μέσα στα οποία κινούνται. Τέλος, οι συνεχείς μεταγωγές αλλά και οι αποφυλακίσεις αλλάζουν, όπως επισημαίνεται και στην αξιολόγηση του

προγράμματος του ΕΜΣΤ στις φυλακές Αυλώνα, αλλάζει συνεχώς τη σύσταση της ομάδας και μπορεί να προκαλέσει δυσκολίες στην ένταξη νέων μελών.

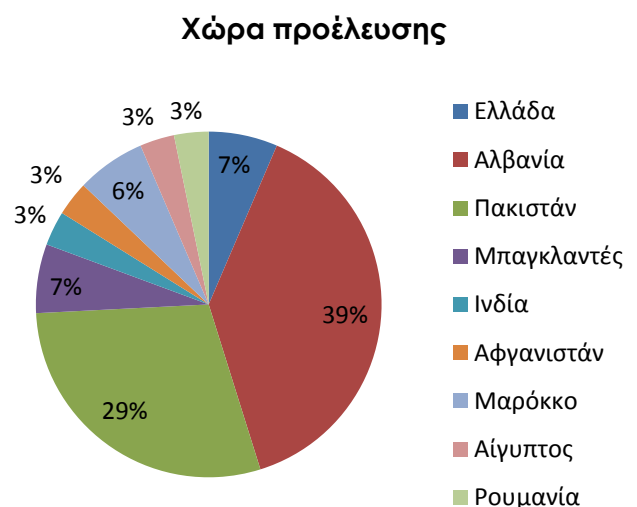
Δημογραφικά στοιχεία

Τα δημογραφικά στοιχεία, όπως η ηλικία των συμμετεχόντων, είναι σημαντικά ώστε να προσαρμοστεί και το ίδιο το πρόγραμμα στις ανάγκες όλων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση επιλέγουμε η κεντρική ομάδα εργασίας να αποτελείται από δέκα άτομα, οποίος είναι ένας αρκετά λειτουργικός και ευέλικτος αριθμός για τη σωστή λειτουργία μίας ομάδας. Την επιλογή των μαθητών την έκαναν οι καθηγητές του σχολείου με κριτήρια την εμπλοκή μαθητών από τμήματα που είχαν καιρό να συμμετάσχουν σε κάποια αντίστοιχη δράση, το ενδιαφέρον και την πιθανότητα να δεχτούν να το κάνουν. Στην πορεία του εργαστηρίου και γύρω από αυτή την ομάδα θα μπορέσουν να δραστηριοποιηθούν και άλλοι πρόθυμοι μαθητές, πάντοτε με τη σύμφωνη γνώμη των καθηγητών τους. Η συμμετοχή όλων είναι καθαρά εθελοντική και είναι σωστό να υπενθυμίζεται σε τακτά διαστήματα και ιδιαίτερα κάθε φορά που προτείνεται κάτι νέο στους μαθητές.

Τα δημογραφικά στοιχεία αλλά τα στοιχεία σε σχέση με την επαφή που είχαν οι μαθητές με τα μουσεία και τις γνώσεις και αντιλήψεις τους για αυτά, τα αντλούμε από το ερωτηματολόγιο το οποίο απαντήθηκε από τους ίδιους.

Χώρες προέλευσης

Το 39% των μαθητών κατάγεται από την Αλβανία, το 29% από το Πακιστάν ενώ μόλις το 3% από την Ελλάδα. Σε αντίστοιχα χαμηλά ποσοστά κινούνται οι υπόλοιπες χώρες προέλευσης (βλέπε σχήμα..) δηλαδή το Μπανγκλαντές, η Ινδία, το Αφγανιστάν, το Μαρόκο, η Αίγυπτος και η Ρουμανία. Επίσης, όπως μας ενημέρωσε ο σύλλογος των καθηγητών

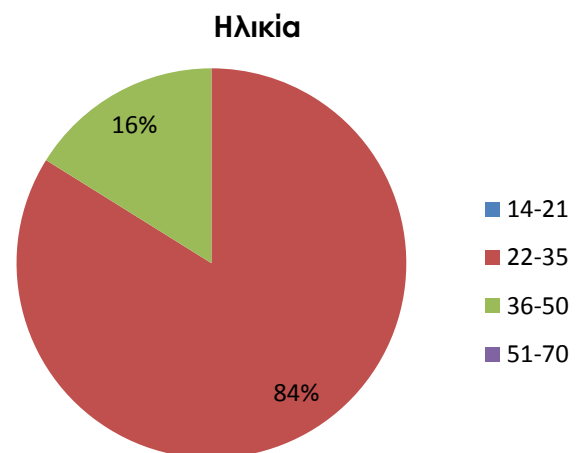

στο σχολείο φοιτούν επίσης μαθητές από τη Νιγηρία και τη Ρουάντα, οι οποίοι δεν ήταν ανάμεσα σε όσους συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο.

Οι διαφορετικές εθνικότητες και κατά συνέπεια οι διαφορετικές μητρικές γλώσσες των συμμετεχόντων είναι κάτι που θα καθορίσει ορισμένες από τις πρακτικές που θα ακολουθηθούν ώστε να υπάρχει μία κοινή αφετηρία για όλους και η γλώσσα να μην εμποδίσει τη συμμετοχή ορισμένων. Επίσης, η δυναμική της ομάδας θα χρειαστεί ιδιαίτερη προσοχή ώστε να μην επηρεαστεί από τις διαφορές μεταξύ των εθνικών ομάδων, αν και όπως μας έχουν ενημερώσει οι υπεύθυνοι καθηγητές, εντός του σχολείου δεν έχουν αντιμετωπίσει κρούσματα ρατσισμού, αλλά όπως σε κάθε κοινωνία υπάρχουν στερεότυπα τα οποία οφείλουμε να προσπαθούμε να υπερβούμε.

Ηλικίες:

Οι μαθητές του σχολείου ανήκουν στη μεγάλη πλειοψηφία στην ηλικιακή ομάδα των 22-35 ετών (84%) και περίπου το 16% στην ομάδα των 36-50 ετών. Δεν υπήρχε κάποιος μαθητής ούτε μικρότερης, ούτε μεγαλύτερης ηλικίας, γεγονός που μας διευκολύνει στην προσπάθεια ένταξης των ιδιαιτεροτήτων στο σχεδιασμό του εργαστηρίου.

Ένα μουσείο είναι... ένας μέρος που έχει αρχαία αγάλματα/όταν έχω παλιά αρχαία/Το μουσείο είναι ένας αρχαιολογικός χώρος/ ένα μέρος με αρχαία/ ένας παλιός χώρος που εκθέτει πολλά παλιά πράγματα/ τα παλιά πράγματα/ ένας χώρος που δείχνει τον πολιτισμό/ ένα μέρος με πολλά ενδιαφέρονται και πολλά καινούργια πράγματα για να

μορφωθούμε/ τα παλιά χρόνια/ένας χώρος που έχει αρχαία/παλιοπράγματα αγάλματα/αγάλματα και έχει πολλά πράγματα μέσα/ είναι σπίτι παλιό με παλιά πράγματα μέσα/εκεί που έχει αγάλματα/ εκεί που βάζουν παλιά αγάλματα/ένας χώρος που έχει μέσα ιστορία-πράγματα- αγάλματα/ εκεί που είναι αγάλματα και παλιές φωτογραφίες/ παλιο πράγματα και αγάλματα/ παλιά πράγματα (σπαθιά, όπλα, αγάλματα)/ είναι για μένα που υπάρχουν παλιά πράγματα πήλινα αντικείμενα-δοχεία βάζα, αντίκες, ξύλινα πράγματα/ για μένα ένας χώρος με παλιά αντικείμενα, στρατιωτικά εργαλεία, πίνακες ζωγραφικής, αγάλματα/ ένας χώρος για να μάθεις τι είναι τα αρχαία/ είναι ένα κτήριο με εκθέματα/ ένα κτήριο που έχει διαφορετικά πράγματα/ ένας χώρος με ωραία πράγματα/ ένας χώρος που μπορείς να δει αρχαία πράγματα/η ιστορία όλων μας/ κάποιο παλιό κτήριο που έχει αρχαία πράγματα/ ένα κτήριο με διάφορα εκθέματα/ ένας αρχαιολογικός χώρος που υπάρχει η ιστορία της χώρας/ ένα μέρος με αρχαία

Τι σας άρεσε περισσότερο ή λιγότερο; Μου αρέσουν πολύ τα γλυπτά και οι πίνακες, κάτω από ποιες συνθήκες δημιουργήθηκαν και πως./ περισσότερο μου άρεσε ότι δεν είχα ξαναδεί κάτι τόσο σημαντικό/ τα αγάλματα/ το κανόνι που είδα/οι ιστορίες που έχει κάθε μουσείο/μου άρεσαν τα αρχαία πράγματα, πολεμικά που χρησιμοποιούσαν στο στρατό και οι βασιλιάδες/ μου άρεσε ο χώρος του θεάτρου που πήγα./ δε θυμάμαι ήμουν πολύ μικρός/ μου άρεσε η ιστορία, ο τρόπος που είχανε πολέμησε και με τι όπλα είχαν πολεμήσει για να προστατεύουν τη χώρα/ αγάλματα πολεμικά όπλα εργαλεία/ πήλινα πράγματα χειροτεχνίες/ εργαλεία, εικόνες/μου άρεσαν τα παλιά βάζα, πήλινα σκεύη και άλογο και άνδρες με πέτρες και πίνακες ζωγραφικής/ τα αγάλματα. τα παλιά ρούχα που φορούσαν στα αρχαία χρόνια/ όλα μ' αρέσανε/ περισσότερο μου άρεσε ο πολιτισμός που δείχνουν και δεν πρέπει να ξεχνάμε από που ερχόμαστε/όλα μ' αρέσανε/ άρεσε ότι έμαθα περισσότερα για τα παλιά πράγματα/ τα αρχαία πράγματα μου άρεσαν/ μου άρεσε πολύ το μουσείο γιατί δείχνει το παρελθόν και το παρόν.

Υλικά σχεδιασμού και υλοποίησης

- Τα υλικά που θα χρησιμοποιηθούν για το σχεδιασμό και την υλοποίηση του μουσείου θα πρέπει να είναι πολύ απλά και πάνω απ' όλα να επιτρέπονται από τους κανονισμούς της φυλακής. Φυσικά δεν εξαιρείται το κόστος των υλικών το οποίο θα προσπαθήσουμε να το περιορίσουμε στο ελάχιστο καθώς

για το συγκεκριμένο εργαστήριο δεν υπάρχει κάποιος προϋπολογισμός. Τα προτεινόμενα υλικά για το σχεδιασμό είναι χαρτιά μεγάλου μήκους καθώς και μαρκαδόροι.

- Για την 1 προς 1 υλοποίηση προτείνεται η χρήση χαρτόκουτων τα οποία είναι διαθέσιμα από τις διάφορες δομές της φυλακής, όπως το σουπερμάρκετ. Μία εβδομάδα πριν από την έναρξη του εργαστηρίου θα πρέπει να ειδοποιηθούν οι υπεύθυνοι ώστε να μην πετιούνται τα απαραίτητα χαρτόκουτα. Επίσης θα χρειαστούμε χρώμα για την κάλυψη μεγάλων επιφανειών και χαρτιά A4 για την εκτύπωση των λεζάντων.

1.3. Κατά τη διάρκεια του εργαστηρίου

1.3.1 Η γνωριμία

Η γνωριμία πραγματοποιείται κατά την πρώτη ημέρα του εργαστηρίου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση έχουμε επιλέξει να εμπλακεί ευρύτερα όλο το σχολείο, οπότε παράλληλα με την εργασία της κεντρικής ομάδας, θα συνεργαστούνε κι άλλες ομάδες μαθητών εάν το επιθυμούν. Συνεπώς, στην πρώτη συνάντηση οι διοργανωτές θα πρέπει να απευθυνθούνε σε όλους, να παρουσιαστούν οι ίδιοι εξηγώντας ποιοι είναι, τι κάνουν και στη συνέχεια να τους εξηγήσουν το λόγο για τον οποίο βρίσκονται εκεί. Το Powerpoint το οποίο έχουμε ετοιμάσει θα μας βοηθήσει σε αυτό το στάδιο καθώς με τη χρήση εικόνας και παραδειγμάτων θα είναι πιο εύκολη η προσέγγιση του θέματος αλλά και η προσέλκυση του ενδιαφέροντος των μαθητών.

Επίσης θα παρουσιαστούνε οι πρακτικοί στόχοι του εργαστηρίου και ο τρόπος εργασίας που θα ακολουθήσουμε.

Συγκεκριμένα:

- Η συντονιστική επιτροπή σχεδιασμού του μουσείου θα αποτελείτε από 10 εθελοντές μαθητές

Εκτός της συντονιστικής επιτροπής:

- Ο κάθε μαθητής θα μπορέσει να προτείνει ένα όνομα για το μουσείο. Οι προτάσεις θα μπορούν να κατατεθούν μέχρι το τέλος της δεύτερης μέρας του εργαστηρίου
- Η επιλογή του ονόματος θα γίνει με καθολική ψηφοφορία μαθητών και καθηγητών η οποία θα πραγματοποιηθεί κατά την έναρξη της τρίτης ημέρας.
- Όταν θα έχει επιλεγεί το όνομα του μουσείου μετά τη διαδικασία της ψηφοφορίας μία υπο-ομάδα μαθητών θα ασχοληθεί με το σχεδιασμό του λογότυπου.
- Στη διάρκεια της εβδομάδας οι μαθητές θα μπορούν να γράψουν για τα έργα που έχουν δημιουργήσει στα πλαίσια των δραστηριοτήτων του σχολείου, ώστε να φτιαχτούν οι λεζάντες τους και να ενταχθούν στο Μουσείο. Αυτό θα γίνει σε συνεργασία με τους φιλολόγους του σχολείου.
- Θα λειτουργήσει παράλληλα μία μικρή ομάδα μαθητών οι οποίοι θα επιλέξουν και θα γράψουν για τα έργα των παλιότερων μαθητών οι οποίοι δε φοιτούν πλέον στο σχολείο.

1.3.2 Εισαγωγή στις αρχές ενός Μουσείου

Αυτό το στάδιο το χωρίζουμε σε δύο μικρότερα βήματα που θα πραγματοποιηθούν τις δύο πρώτες ημέρες στην έναρξη του σχολικού ωραρίου. Για τις ανάγκες του εργαστηρίου θα χρειαστούν επίσης παρουσιάσεις powerpoint, οι οποίες θα παρουσιαστούν την πρώτη και τη δεύτερη ημέρα αντίστοιχα, στο σύνολο των μαθητών του σχολείου.

- **Παρουσίαση 1: Τι είναι Μουσείο;**

Προβολή διαφανειών σε όλους τους μαθητές του σχολείου με φωτογραφίες και βίντεο από διάφορα σημαντικά μουσεία από τις χώρες προέλευσης των μαθητών ώστε να ενεργοποιήσουμε μία συζήτηση Καταιγισμός ιδεών με τις σκέψεις τους για τα μουσεία. Έχουνε πάει ποτέ; Τι θυμούνται; Ήταν ωραία; Ήταν βαρετά; Θα καταγράψουμε τα πάντα σε ένα μεγάλο χαρτί που θα έχουμε κολλήσει στον τοίχο. Πώς γράφεται η λέξη μουσείο στη γλώσσα σας; Ένας ένας όποιος επιθυμεί μπορεί να σηκωθεί και να το γράψει. Τι είναι ένα λογότυπο; Παρουσίαση γνωστών λογότυπων τόσο εμπορικών και στη συνέχεια λογότυπων Μουσείων ώστε να γίνει καλύτερα η κατανόηση

• **Παρουσίαση 2 : Μέσα στο Μουσείο**

Η παρουσίαση «Μέσα στο μουσείο» η οποία θα γίνει με την παρουσία όλων των μαθητών. Στόχος είναι οι μαθητές να δούνε νέες αντιλήψεις για τη μουσειακή εμπειρία, τρόπους απεικόνισης και παρουσίασης των μουσειακών αντικειμένων αλλά και τη σημασία της ερμηνείας και των ερμηνευτικών εργαλείων που χρησιμοποιούνται με στόχο μία επίσκεψη που θα δημιουργήσει σκέψεις και συναισθήματα. Θα συζητηθεί επίσης η σημασία των κειμένων και των λεζάντων μέσα στις εκθέσεις καθώς μία ομάδα μαθητών θα ασχοληθεί αποκλειστικά με αυτό το κομμάτι.

1.3.3 Εισαγωγή στο σχεδιασμό

Ομαδική δραστηριότητα 1

Σχεδιασμός πάνω σε χαρτί 5x5 m

- Τοποθέτηση των έργων πάνω στο χαρτί
- Σχεδιασμός διαδρομής σε κλίματα 1:10 περίπου
- Τοποθέτηση ξανά των έργων με μία σειρά που θα επιλέξουμε όλοι μαζί (χρονολογική, με βάση το υλικό, τη θεματική)
- Σχεδιασμός διαδρομής
- Στήσιμο των έργων- οι εκπαιδευόμενοι θα γίνουν «οι προθήκες» με τα σώματά τους ώστε να αναδεικνύουν τα έργα με τον καλύτερο τρόπο. Η πιο σωστή θέση θα φωτογραφίζεται ώστε να αντικατασταθούν την επόμενη μέρα από τις κατασκευές μας.

Στο τέλος της ημέρας θα συγκεντρωθούν όλες οι προτάσεις για το όνομα του Μουσείου, το οποίο θα επιλεγεί μετά από ψηφοφορία των μαθητών την επόμενη ημέρα (τρίτη ημέρα).

Ομαδική δραστηριότητα 2

A. Οι φωτογραφίες που θα έχουμε τραβήξει στη δραστηριότητα της προηγούμενης ημέρας θα προβάλλονται στον τοίχο. Στόχος είναι να αντικατασταθούν τα σώματα των μαθητών, που χρησιμοποιήθηκαν σαν προθήκες, από «κάτι άλλο». Περνάμε δηλαδή στην τρισδιάστατη αντίληψη του χώρου και στο σχεδιασμό του. Οι όγκοι που θα χρησιμοποιηθούν θα είναι

αναγκαστικά κύβοι ή ορθογώνια παραλληλεπίπεδα διαφόρων μεγεθών καθώς, όπως επισημάνθηκε στην κατηγορία των υλικών, στη διάθεσή μας θα έχουμε μόνο κούτες.

B. Πώς αλλιώς μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τα χαρτόκουτα ώστε να φτιάξουμε το Μουσείο μας; Στο σημείο αυτό καλούνται οι μαθητές να προτείνουν ακόμη πιο ενεργά τις ιδέες τους. Για την καλύτερη κατανόηση αλλά και συνεργασία ανάμεσα στην ομάδα, οι ιδέες των μαθητών θα περνιούνται παράλληλα στο πρόγραμμα τρισδιάστατης απεικόνισης 3D Sketchup. Το αποτέλεσμα θα προβάλλεται ταυτόχρονα στην οθόνη ώστε να παρακολουθούμε τις αλλαγές που συμβαίνουν στο χώρο με βάση τις προτάσεις των μαθητών.

1.3.4. Ψηφοφορία

Στην αρχή της τέταρτης ημέρας θα πραγματοποιηθεί η ψηφοφορία των μαθητών του σχολείου για το όνομα του Μουσείου. Στόχος είναι οι μαθητές να το αποφασίσουν από κοινού ώστε να νιώσουν συμμετοχοί σε κάθε βήμα της εξέλιξης του μουσείου. Η επιλογή του ονόματος είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς καθορίζει τη φύση του μουσείου αλλά και το τι θα θελήσουν να επικοινωνήσουν μέσα από αυτό προς τους επισκέπτες. Θα ακολουθηθεί μία κανονική εκλογική διαδικασία με στήσιμο κάλπης, ψηφοδέλτια κτλ με σκοπό να κεντρίσουμε το ενδιαφέρον των μαθητών και να νιώσουν ότι μέσα στο σχολείο τους μπορούν οι ίδιοι να αποφασίζουν δημοκρατικά για το μουσείο τους.

1.3.5 Κατασκευή

Οι κατασκευή του μουσείου θα υλοποιηθεί την τέταρτη και πέμπτη μέρα του εργαστηρίου με τη βοήθεια όσο των δυνατών περισσότερο μαθητών. Οι μαθητές θα χωριστούν σε τρεις ομάδες ώστε να είναι πιο ευέλικτοι αλλά και παραγωγικοί σε σχέση με τις εκκρεμότητες που θα χρειαστεί να ολοκληρωθούν μέσα σε πολύ περιορισμένο χρόνο. Συγκεκριμένα:

- Μία ομάδα θα δουλέψει πάνω στο σχεδιασμό του λογότυπου

- Μία ομάδα θα δουλέψει πάνω στην τεκμηρίωση και τις λεζάντες των αντικειμένων.
- Μία ομάδα θα δουλέψει πάνω στην κατασκευή της έκθεσης όπως για παράδειγμα βάζοντας κουτιά, αποτυπώνοντας την τελική θέση των μουσειακών αντικειμένων.

1.3.6 Παρουσίαση αποτελέσματος - Τελική αξιολόγηση προγράμματος

Την τελευταία ημέρα το έργο θα στηθεί πρόχειρα στην αυλή με βάση την κάτοψη που θα έχει σχεδιαστεί τις προηγούμενες ημέρες. Το σύνολο των μαθητών θα επισκεφθεί το μουσείο σύμφωνα με τις οδηγίες των μαθητών της κεντρικής ομάδας. Η αξιολόγηση του εργαστηρίου θα γίνει σε δύο στάδια. Θα υπάρχει καθημερινός κύκλος σχολίων και θετικής ή αρνητικής κριτικής στο τέλος της κάθε ημέρας, ώστε να μπορούμε να αναδιαμορφώνουμε πτυχές του προγράμματος που πιθανά να μπαίνουν σαν εμπόδιο στη συνεργασία μας με τους μαθητές. Σε δεύτερο στάδιο, οι μαθητές και συμμετέχοντες καθηγητές θα κληθούν να συζητήσουν και να αξιολογήσουν από κοινού το εργαστήριο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ

Η επιλογή των συμμετεχόντων στη βασική ομάδα του εργαστηρίου έγινε από το σύλλογο διδασκόντων και στη συνέχεια προτάθηκε στους συγκεκριμένους μαθητές, οι οποίοι και δέχτηκαν εθελοντικά να συμμετάσχουν. Η ομάδα εμπλέκει αρκετές από τις εθνικές ομάδες του σχολείου, δίνοντάς μία ομάδα μεγάλου ενδιαφέροντος καθώς μπορούν να εκφραστούν αντιλήψεις από αρκετές διαφορετικές χώρες, αλλά και μία μεγάλη πρόκληση για τη δυναμική της ομάδας και τη λειτουργία της ως το τελικό αποτέλεσμα. Συγκεκριμένα η ομάδα αποτελείται από τον Αλή (Ελλάδα), τον Robert (Αλβανία), τον Emiliano (Αλβανία), τον Albert (Αλβανία), τον Elton (Αλβανία), τον Vasil (Αλβανία), τον Bazlu (Πακιστάν), Jat (Μπανγκλαντές), Gourmeet (Ινδία) και τον Frank (Νιγηρία).

1^η μέρα

Η πρώτη ημέρα του εργαστηρίου ξεκίνησε με μία σύντομη συνάντηση με το εκπαιδευτικό προσωπικό του σχολείου, ώστε να υπάρξει ο απαραίτητος συντονισμός. Αν και πολλοί καθηγητές δεν ήταν ενήμεροι για την έναρξη του εργαστηρίου, αφού ήταν η πρώτη ημέρα διδασκαλίας μετά τις γιορτές του Πάσχα και η άδεια του Υπουργείου εστάλη λίγες μέρες πριν, δήλωσαν αμέσως ότι θα ήθελαν πολύ να συμμετέχουν στο εργαστήριο.

Κατά τη διάρκεια της πρώτης ώρας οι μαθητές βγήκανε από τις αίθουσες και συγκεντρώθηκαν στον κεντρικό χώρο του σχολείου, όπου πραγματοποιήθηκε μία παρουσίαση powerpoint ώστε να γίνει έναρξη της Εβδομάδας Μουσείων, να συζητήσουν «τι είναι Μουσείου» και να τεθούν οι στόχοι του εργαστηρίου. Η παρουσίαση, όπως είχε οργανωθεί από άποψη χρόνου λειτούργησε σωστά αφού το διάλειμμα πραγματοποιήθηκε πριν οι μαθητές κουραστούν και αρχίσει να αποσπάται η προσοχή τους.

Αρχικά παρουσιάστηκαν φωτογραφίες από σημαντικά μουσεία των χωρών προέλευσης των μαθητών ώστε να τους κινήσουμε το ενδιαφέρον και να ξεκινήσει η συζήτηση. Η προβολή των κτηρίων σημαντικών μουσείων συνέβαλε

στην κατανόηση από πλευράς των μαθητών του θέματος της παρουσίασης, αν και σχεδόν το σύνολο των μαθητών γνώριζε την ύπαρξη των Μουσείων και είτε το είχε επισκεφτεί κάποια είτε είχε τουλάχιστον περάσει από έξω.

Η πολυπολιτισμικότητα, οι διαφορετικές γλώσσες που ομιλούνται μέσα στο σχολείο και οι διαφορετικές χώρες προέλευσης θα μπορούσαν να δημιουργήσουν σύγχυση ως προς την κατανόηση της λέξης Μουσείο στα ελληνικά αλλά και στην πορεία της συζήτησης. Το πρόβλημα αυτό λύθηκε αμέσως αφού ομοεθνείς των μαθητών που δεν μπορούσαν να εκφραστούν σωστά στα ελληνικά, προσφέρθηκαν να γίνουν διερμηνείς. Επίσης σε ορισμένες περιπτώσεις ο διάλογος έγινε είτε στα αγγλικά είτε στα ελληνικά. Η αντίδραση στις εικόνες των κτηρίων που προβλήθηκαν επιβεβαίωσαν ότι πράγματι τα μεγάλα μουσεία μίας χώρας συνήθως λειτουργούν ως ορόσημα. Χαρακτηριστικό είναι ότι ενώ όσοι μαθητές είχαν ζήσει στην Αθήνα αναγνώρισαν αμέσως το Πολεμικό Μουσείο, κανείς δε θυμόταν να υπάρχει κάποιο κτήριο δίπλα του, δηλαδή το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο.

Στη συνέχεια τέθηκε το ερώτημα «**Τι είναι Μουσείο;**» και «**Γιατί υπάρχουν Μουσεία;**» και ακολούθησε καταιγισμός ιδεών με τις σκέψεις τους. Έχουνε πάει ποτέ στα Μουσεία που αναγνώρισαν στις φωτογραφίες ή σε κάποιο άλλο Μουσείο; Τι θυμούνται; Ήταν ωραία; Ήταν βαρετά; Καταγράψαμε τα πάντα σε **Εικόνα 3 Η γνωριμία την πρώτη ημέρα .Τι είναι Μουσείο;**

ένα μεγάλο χαρτί που είχαμε κολλήσει στον τοίχο το οποίο και θα εμπλουτίζεται καθημερινά με τις ιδέες των μαθητών.

Οι μαθητές κυρίως αναγνωρίζουν τα Μουσεία ως τους χώρους όπου διαφυλάσσεται ο πολιτισμός και η ιστορία, αν και γνωρίζουν ότι υπάρχουν και άλλου είδους μουσεία για τα οποία όμως, όπως φάνηκε στη συνέχεια με τα παραδείγματα που δόθηκαν (Βιομηχανικό Μουσείο Φωταερίου κτλ) δεν μπορούσαν να αποκοπούν εύκολα από τη λογική Μουσείο= Αρχαιολογικό Μουσείο ή Μουσείο Τέχνης. Επίσης, συζητήθηκε το τι είναι ένα Μουσειακό

αντικείμενο αλλά και πάλι φάνηκε μία δυσκολία να ξεπεράσουν τα αγάλματα, όπλα, σπαθιά κ.ο.κ.

Μία ενδιαφέρουσα συζήτηση αναδείχθηκε και με τη φωτογραφία του αρχαιολογικού μουσείου του Αφγανιστάν το οποίο φυλάσσεται και με συρματοπλέγματα στον περίβολό του. Η αρχική αντίδραση των μαθητών ήταν ότι πρόκειται για μία φυλακή, μέχρι που ο συμμαθητής τους από το Αφγανιστάν επιβεβαίωσε ότι επρόκειτο για το αρχαιολογικό μουσείο στην Καμπούλ. Κάπου εκεί οι μαθητές άρχισαν να συζητάνε για το θέμα της ISIS και της καταστροφής των αρχαίων λέγοντας μάλιστα ότι θα έπρεπε να πάρουμε τα αρχαία από τις χώρες αυτές μέχρι να περάσει ο πόλεμος. Στη συζήτηση αυτή δε δόθηκε από πλευράς μας συνέχεια καθώς θα μπορούσε να διαταράξει την πορεία της αρχικής συζήτησης.

Ο Ιμπραήμ από τη Ρουάντα, μίλησε για το μουσείο που γνώριζε ο ίδιος από τη χώρα του και γέμισε με σκέψεις όλους μας για τη φρίκη του πολέμου. Ανέφερε ότι στη χώρα του υπάρχει ένα μουσείο για τη γενοκτονία των Τούτσι από τους Χούτου, στο οποίο εκτίθενται χιλιάδες κρανία. Ερευνώντας το αργότερα εντοπίσαμε πράγματι την ύπαρξη του Murambi Genocide Memorial όπου εκτίθενται χιλιάδες σώματα και μέλη ανθρώπινων σωμάτων που δολοφονήθηκαν μέσα σε μόλις 110 ημέρες. Η συμβολή αυτή στη συζήτηση δημιούργησε ένα συναισθηματικό φορτισμό ο οποίος εκτονώθηκε με μία σιωπηρή κατανόηση και υποστήριξη προς το συμμαθητή τους.

Ποια θα μπορούσαν να είναι τα δικά μας μουσειακά αντικείμενα;

Όταν τους προτείναμε να φτιάξουμε το δικό τους Μουσείο και τους ρωτήσαμε τι θα μπορούσαν να εκθέσουν σε ένα τέτοιο Μουσείο, η πρώτη απάντηση ήταν «τις πατέντες της φυλακής». Δηλαδή όλες τις αυτοσχέδιες κατασκευές των κρατουμένων που χρησιμοποιούν στην καθημερινότητά τους (όπως για να ζεσταίνουν το νερό, να φτιάχνουν καλό καφέ φραπέ, μοτεράκια με τα οποία φτιάχνουν τατουάζ κτλ). Εξαιτίας των κανόνων της φυλακής, οι ίδιοι θα επιλέξουν κάποιες πατέντες οι οποίες δεν θα τους οδηγήσουν σε πειθαρχικό ώστε να τις εντάξουμε στην έκθεση.

Τα έργα των μαθητών που έχουν φτιαχτεί κατά τη διάρκεια των σχολικών δραστηριοτήτων θα χρησιμοποιηθούν επίσης. Πρόκειται για κατασκευές, ζωγραφική, πηλό, ποιήματα, τραγούδια, φωτογραφίες από θεατρικές παραστάσεις κτλ. Ορισμένοι μαθητές του σχολείου που δε θα συμμετάσχουν στην κεντρική ομάδα θα ασχοληθούν με τη συγγραφή των λεζάντων για τις οποίες όμως θα γίνει ειδική συζήτηση τη δεύτερη ημέρα του εργαστηρίου.

Τι είναι ένα λογότυπο;

Για να τραβήξουμε την προσοχή τους προβάλλαμε το εικαστικό τμήμα των λογότυπων της Adidas χωρίς τη λέξη Adidas. Οι μαθητές αναγνώρισαν αμέσως το λογότυπο. Συζητήσαμε για το πόσο σημαντικό είναι ένα λογότυπο ώστε να είσαι αναγνωρίσιμο. Στη συνέχεια προβάλλαμε μία σειρά από λογότυπα Μουσείων κάνοντας καταιγισμό ιδεών για τα χαρακτηριστικά τους, τα δυνατά και τα αδύναμα σημεία τους. Επίσης, φάνηκε να τους ενδιαφέρει ιδιαίτερα το πώς ένα πετυχημένο λογότυπο μπορεί και προσαρμόζεται σε διάφορα χρώματα και ποιότητες ανάλογα με τις ανάγκες του μουσείου, χωρίς να χάνει τη δυναμική του και την αναγνωσιμότητά του.

Ακολούθησε διάλειμμα κατά τη διάρκεια του οποίου οι μαθητές γράψανε σε διάφορες γλώσσες τη λέξη Μουσείο σε ένα χαρτόνι το οποίο θα βρίσκεται κολλημένο στο χώρο του σχολείου μέχρι το τέλος του εργαστηρίου. Μετά από μία σύντομη συνάντηση στο οποίο κάναμε μία πολύ μικρή ανακεφαλαίωση στο σχολείο έμειναν μόνο οι 10 μαθητές τις ομάδας και οι υπόλοιποι γυρίσανε στην πτέρυγά τους. Συστηθήκαμε λέγοντας κάποια πράγματα ο καθένας για τον εαυτό του και τα ενδιαφέροντά του και δώσαμε ραντεβού για την επόμενη ημέρα.

Το δεύτερο μέρος της παρουσίασης τράβηξε περισσότερο την προσοχή τους. Ήταν συγκεντρωμένοι καθώς μπορούσαν να καταλάβουν ακριβώς τι εννοούσαμε και εντυπωσιάστηκαν από την ποικιλία των λογότυπων που υπάρχουν. Το πρώτο μέρος ήταν αρκετά πιο δύσκολο καθώς ήταν κάτι

αρκετά καινούργιο σαν θεματική εργασίας και επίσης ήταν και η πρώτη ημέρα του σχολείου μετά από τις διακοπές. Φυσικά, η γραφιστική αδυναμία του πρώτου κομματιού της παρουσίασης συνέβαλε στη διάσπαση της προσοχής. Το γεγονός αυτό συνέβαλε και στην αναθεώρηση ορισμένων στοιχείων της παρουσίασης που θα πραγματοποιηθεί τη δεύτερη μέρα.

Εικόνα 4 Η πρώτη συνάντηση με την συντονιστική ομάδα μαθητών και καθηγητών

2^η Μέρα

Η δεύτερη μέρα ξεκίνησε με μία παρουσίαση- συζήτηση αυτή τη φορά για το εσωτερικό ενός μουσείου, τα διάφορα τμήματα καθώς και τα τις ιδιότητες των επαγγελματιών. Έγινε εκτενής συζήτηση για την ανάγκη ερμηνείας, προσανατολισμού και ελκυστικής παρουσίασης ενός μουσείου. Οι μαθητές εντυπωσιάστηκαν από παραδείγματα εκθέσεων μουσείων με πολύ λίγο κείμενο αλλά που με τη χρήση της γραφιστικής και άλλων μεθόδων όπως του παιχνιδιού, μπορούσαν να επικοινωνήσουν πολύ ευχάριστα τα μουσειακά τους αντικείμενα.

Ειδική αναφορά έγινε και για τα κείμενα σε ένα μουσείο, καθώς μία ομάδα μαθητών θα ασχολούνταν κυρίως με αυτό τον τομέα. Συγκεκριμένα φέραμε ως παράδειγμα τη λεζάντα του κυκλαδικού ειδωλίου «η πρόποση». Οι αντιδράσεις ήταν άμεσες, με μερικούς μάλιστα να παρατηρούν «μα για χαζούς μας περνάνε; Γιατί μας περιγράφουν αυτό που βλέπουμε;». Στόχος ήταν να καταλάβουν οι μαθητές ότι ένα μουσείο μπορεί να είναι διασκεδαστικό, κατανοητό και ανθρωποκεντρικό. Στη συγκεκριμένη παρουσίαση προσπαθήσαμε να υπερβούμε τα στοιχεία που στο πρώτο μέρος της πρώτης ημέρας είχαν προκαλέσει λίγη κούραση στους μαθητές. Η εναλλαγή των slides γινόταν πιο εύκολα ενώ η ομιλήτρια κράτησε ένα ρυθμό ελέγχοντας τη συζήτηση με καλύτερο τρόπο ώστε να μην ξεφεύγει από το θέμα αλλά και καταφέρνοντας να δώσει βήμα σε περισσότερους μαθητές. Οι συμμετέχοντες

συμμετείχαν ενεργά κάνοντας απόλυτη ησυχία δείχνοντας πολύ μεγάλη προσοχή.

Μετά το τέλος της παρουσίασης οι μαθητές χωρίστηκαν σε 4 ομάδες εργασίας:

A. στη συντονιστική ομάδα όπως είχε οριστεί από την προηγούμενη μέρα με συνολικά 10 συμμετέχοντες.

B. μία ομάδα επέλεξε τα παλιότερα έργα, που είχαν υλοποιηθεί στα πλαίσια του σχολείου, των οποίων οι δημιουργοί είχαν ήδη αποφοιτήσει. Αυτή η ομάδα ανέλαβε επίσης να τους δώσει τίτλους για τις λεζάντες.

Γ. μία ομάδα έγραψε για τα έργα της φετινής χρονιάς

Δ. μία ομάδα απασχολήθηκε στην αίθουσα των υπολογιστών κάνοντας εικονικές περιηγήσεις σε διάφορα μουσεία. Όπως, ανέφερε η υπεύθυνη καθηγήτρια ήταν μία πολύ ενδιαφέρουσα ασχολία που συνέβαλε επίσης και στη μαθησιακή διαδικασία καθώς εισήχθησαν νέες λέξεις στο λεξιλόγιό τους όπως το κοινό, οι επισκέπτες και συζητήθηκαν οι ρόλοι, οι λειτουργίες καθώς και τα επαγγέλματα σε ένα μουσείο.

Η **κεντρική ομάδα** συγκεντρώθηκε στον κεντρικό χώρο του σχολείου. Αρχικά συζητήσαμε για τα χαρακτηριστικά που θα πρέπει να έχει το μουσείο μας με βάση τις δύο συζητήσεις που είχαν πραγματοποιηθεί κατά τη διάρκεια των παρουσιάσεων. Στη συνέχεια, συζητήσαμε για το χώρο που θα είχαμε στη διάθεσή μας για την υλοποίηση του μουσείου, ορίζοντας μία βασική κάτοψη. Έπειτα, έχοντας στρώσει χαρτί μεγάλων διαστάσεων στο πάτωμα ξεκινήσαμε την έρευνα για τη διαδρομή που θα θέλαμε να ακολουθείτε στο μουσείο μας.

Υπήρξε προβληματισμός για την κούραση που μπορεί να προήλθε από μία ίσως θεωρητική κουβέντα. Όμως στο τέλος όταν είδαμε ότι πράγματι είχαμε καταλήξει σε μία κάτοψη υπήρξε ένα αίσθημα ικανοποίησης που συνέβαλε θετικά στα σχέδια της επόμενης ημέρας. Στο τέλος της ημέρας συγκεντρώθηκαν και όλες οι υποψηφιότητες για το όνομα του Μουσείου.

Εικόνα 5 Δραστηριότητα 1. Σχεδιάζοντας την κάτοψη

Εικόνα 6 Τι μπορούμε να κάνουμε με τα χαρτόκουτα;

3^η Μέρα

Η τρίτη μέρα ξεκίνησε με την ψηφοφορία για το όνομα του Μουσείου. Σε συνεργασία με τους καθηγητές αποφασίστηκε να ακολουθηθεί μία κανονική διαδικασία εκλογών ώστε να δοθεί η απαραίτητη σημασία σε μία δημοκρατική διαδικασία την οποία πολλοί από τους μαθητές δεν είχαν ζήσει ποτέ. Έτσι λοιπόν φτιάχτηκαν τα ψηφοδέλτια με τις 10 προτάσεις (βλέπε παράρτημα 3) και μία αυτοσχέδια κάλπη και εκτυπώθηκαν οι εκλογικοί κατάλογοι. Δικαίωμα ψήφου, όπως είχε αποφασιστεί από τους μαθητές την πρώτη ημέρα θα είχαν και οι καθηγητές, οι οποίοι όμως δεν είχαν δικαίωμα να προτείνουν όνομα. Με το που ανακοινώθηκε ότι θα ακολουθηθεί κανονική διαδικασία εκλογών υπήρξε τεράστιο ενδιαφέρον. Χαρακτηριστικό είναι ότι ενώ δεν ήταν υποχρεωτικό, οι μαθητές παρέμεναν στο χώρο της ψηφοφορίας καθ' όλη τη διάρκεια. Η κάλπη ελέγχθηκε από δύο μαθητές οι οποίοι επιβεβαίωσαν ότι ήταν πράγματι άδεια. Η ψηφοφορία ξεκίνησε καλώντας ένα μετά τον άλλο τους μαθητές και τους καθηγητές οι οποίοι περνούσαν ανά δύο σε μία αίθουσα ώστε να ψηφίσουν. Στην πόρτα στεκόταν ο Frank ο οποίος τόνιζε ότι είναι "secret". Μετά την ολοκλήρωση της ψηφοφορίας έγινε καταμέτρηση των ψηφισάντων, αποσφραγίστηκε η κάλπη, μετρήθηκαν οι ψήφοι (49 στο σύνολο όσοι και οι ψηφισαντες), συνεπώς η διαδικασία ήταν έγκυρη και μπορούσε να προχωρήσει.

Εικόνα 7 Η χαρά των εκλογών! Μερικοί μαθητές ψήφισαν για πρώτη φορά. Ο Ιμπραήμ ανοίγει με ενθουσιασμό τα ψηφοδέλτια

Στην εφορευτική επιτροπή εντάχθηκε ο Ιμπραήμ από τη Ρουάντα ο οποίος ήλεγχε τα ψηφοδέλτια και διάβαζε στους υπόλοιπους την ψήφο δείχνοντάς το προς τους συμμαθητές του ώστε να μην υπάρξει καμία υπόνοια νοθείας. Προέκυψε ένα περιστατικό με 2 σταυρούς στο ίδιο όνομα το οποίο δημιούργησε σύγχυση και μία διαφωνία η οποία επιλύθηκε με την παρέμβαση του Gourmeet ο οποίος το έδωσε ως έγκυρο.

Το Μ.Ε.Σ.Α. [Μουσείο Ελεύθερης Σκέψης Ανθρώπων] υπερψηφίστηκε με 25 ψήφους και ο Αλή έβγαλε το νικητήριο λόγο. Υπήρξε πολύ μεγάλος σεβασμός στη διαδικασία και μεγάλο ενδιαφέρον. Οι καθηγητές αναφέρανε ότι ήταν μία από τις πιο δυνατές στιγμές του σχολείου. Κάποιοι μαθητές ήταν ενθουσιασμένοι καθώς ήταν η πρώτη φορά που ψηφίζανε στη ζωή τους.

Μετά την επιλογή του ονόματος επιστρέψαμε στις ομάδες μας. Η κεντρική ομάδα δούλεψε πάνω στο τρισδιάστατο μοντέλο που είχαμε ετοιμάσει. Εγκρίθηκε η πρόταση να φτιάξουμε ένα δικό μας «ποίχο» με θρανία, καρέκλες και κούτες ζωγραφισμένες από όλους τους μαθητές του σχολείου. Επίσης φτιάχτηκε η ομάδα που θα ασχολούνταν με τη σήμανση φτιάχνοντας βελάκια με τη λέξη μουσείο σε διάφορες γλώσσες. (την επόμενη μέρα αποφασίσανε να φτιάξουνε και επιπλέον βέλη με τη λέξη καλωσορίσατε επίσης σε διάφορες γλώσσες).

Τέλος συζητήθηκε μία αρχική ιδέα-πρόταση για το λογότυπο. Βασιστήκαμε πάνω στην ιδέα του Emiliano με τα 4 παράθυρα και συλλογικά αποφασίστηκε να γίνει το λογότυπο σαν ένα παράθυρο, να χρησιμοποιηθούν τα κάγκελα σαν χαρακτηριστικό στοιχείο του λογότυπου και τα γράμματα να παραμείνουν απλά. Την υλοποίηση της ιδέας ανέλαβαν ο Emiliano και ο Alí ως δουλειά για το «σπίτι».

Εικόνα 8 Ο κάθε μαθητής θα έχει και κάτι δικό του μέσα στο μουσείο

Εικόνα 9 Αν και όλη η ομάδα έκανε διάλειμμα, ο Βαζλι έμεινε εκεί για να συνεχίσει το έργο του.

Ερμηνεία λογότυπου

Το λογότυπο του Μ.Ε.Σ.Α. είναι το αποτέλεσμα συνεργασίας των μαθητών με άξονα τα στοιχεία ενός πετυχημένου λογότυπου που είχαν καταγραφεί την πρώτη ημέρα του εργαστηρίου. Το αρκτικόλεξο της ονομασίας του μουσείου χρησιμοποιείται ατόφιο ενός προστίθεται και το εικαστικό ειδοποιό στοιχείο ενός σχολείου στη φυλακή, δηλαδή τα κάγκελα. Τα κάγκελά όμως επιλέγεται να λυγίζουν εκεί όπου βρίσκεται το ΜΕΣΑ αναδεικνύοντας τη σημασία του μουσείου για τους ίδιους τους μαθητές. Μάλιστα τα γράμματα είναι τοποθετημένα κατά τέτοιο τρόπο ώστε να θυμίζει ένα άνθρωπο. Ο άνθρωπος-ΜΕΣΑ λοιπόν λυγίζει τα κάγκελα και από «μέσα» μπορεί να περάσει «έξω».

Εικόνα 10 Ο Αλή και ο Εμιλιάνο σχεδιάζουν το λογότυπο του μουσείου

Εικόνα 11 Η ομάδα βαψίματος ξεκίνησε αμέσως!

4η Μέρα

Η τέταρτη ημέρα κύλισε αρκετά γρήγορα αλλά και πολύ παραγωγικά. Η ομάδα βαψίματος ξεκίνησε αμέσως, στρώνοντας στην αυλή ώστε να συνεχιστεί η διαδικασία κάλυψης των χαρτόκουτων με γκρι χρώμα. Ο Robert που είχε οριστεί υπεύθυνος της ομάδας ανέλαβε πολύ σοβαρά το ρόλο του και όλα πήγαν καλά. Παράλληλα ολοκληρώθηκαν οι λεξάντες και η τεκμηρίωση των αντικειμένων. Καταγράφηκαν οι διαστάσεις και φωτογραφήθηκαν όλα τα αντικείμενα. Όλες οι ομάδες μέχρι το τέλος της ημέρας είχαν μεταφερθεί στην αυλή του σχολείου όπου επικρατούσε ένα πολύ ευχάριστο κλίμα δουλειάς, δημιουργίας και ευχαρίστησης. Είναι χαρακτηριστικό ότι κανένας δε ζήτησε να κάνουμε διάλειμμα

Εικόνα 12 Όλο το σχολείο σιγά σιγά είχε συγκεντρωθεί στην αυλή δουλεύοντας με πολύ χαρά

5η Μέρα

Οι ομάδες ξεκίνησαν τη δουλειά κατευθείαν. Οι ρόλοι είχαν δοθεί ήδη και οι μαθητές με ενθουσιασμό ανέλαβαν τα πόστα τους. Στόχος της ημέρας ήταν να στήσουμε το χώρο του μουσείου στην αυλή και να το επισκεφθούμε ώστε να δούμε και να σχολιάσουμε το τελικό αποτέλεσμα. Το γεγονός ότι δεν υπήρχε η δυνατότητα να στηθεί η έκθεση κατευθείαν στο χώρο της Βιοτεχνικής δημιουργούσε ένα «κενό» και μία έλλειψη «ολοκλήρωσης» όλων όσων είχαν γίνει μέσα στην εβδομάδα, προκαλώντας ίσως σύγχυση και απογοήτευση.

Έτσι λοιπόν η αυλή του σχολείου μετατράπηκε στον χώρο του Μ.Ε.Σ.Α. με τη βοήθεια κιμωλιών με τις οποίες αρχικά σχεδιάσαμε την κάτοψη του μουσείου, πάνω στην οποία τοποθετήθηκαν οι κατασκευές. Οι μαθητές συγκεντρώθηκαν στην είσοδο του μουσείου και μετά από κάποια λόγια μαθητών και καθηγητών περάσανε στον χώρο. Οι ανύπαρκτοι περιμετρικοί τοίχοι της κανονικής αίθουσας είχαν αντικατασταθεί από άτομα (πχ. Τα βέλη και η πινακίδα κρατούνταν από μαθητές και καθηγητές) ή όπως στην περίπτωση των ζωγραφιών, ορισμένα έργα είχαν τοποθετηθεί στο έδαφος. Οι μαθητές «ξαναείδαν» τα έργα τους, σχολίασαν συζήτησαν, φωτογραφήθηκαν. Ήταν μία πολύ σημαντική γενική πρόβα καθώς βλέποντας τα αντικείμενα το ένα δίπλα στο άλλο συζητήσαμε τη μεταξύ τους σχέση, αναθεωρήσαμε είτε τη σειρά είτε τη θέση ορισμένων έργων.

Εικόνα 13 Προετοιμάζοντας το υπαίθριο Μ.Ε.Σ.Α.

Εικόνα 14 Για τη γενική πρόβα όλα τα έργα μεταφέρθηκαν στην αυλή

Εικόνα 15 Τα πρώτα εγκαίνια. Οι μαθητές κρατούν τα βέλη της σήμανσης καθώς δεν υπάρχουν τοίχοι

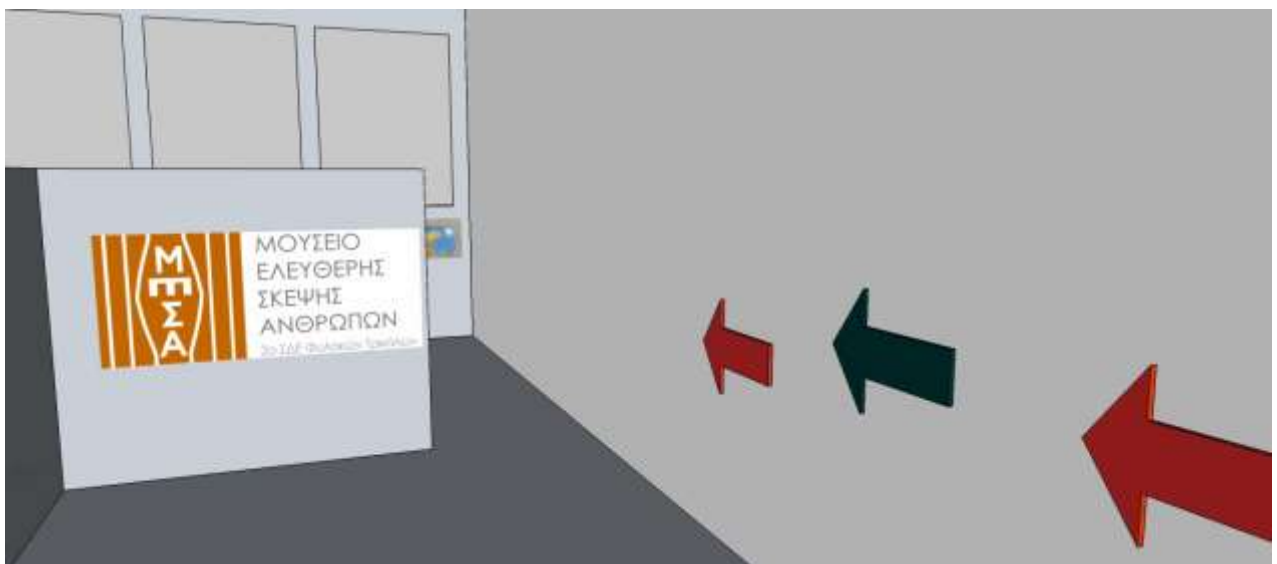

Εικόνα 16 Καθηγητές και μαθητές επισκέπτονται το Μ.Ε.Σ.Α.

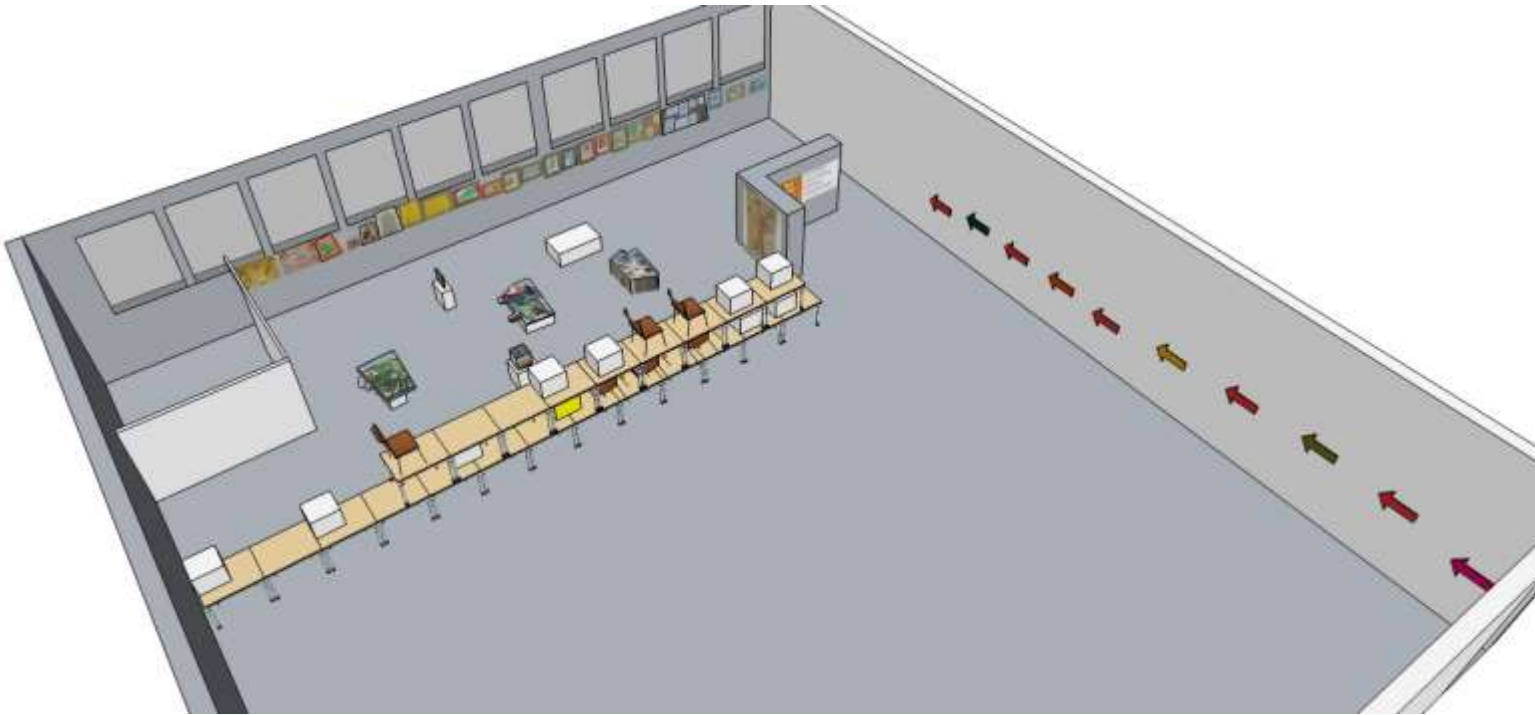
Η τελική σχεδιαστική πρόταση

- Για την κάλυψη των αναγκών τόσο του μουσείου όσο και της σχολικής γιορτής, ο χώρος χωρίστηκε σε δύο τμήματα. Το μουσείο θα στηθεί στο βάθος της αίθουσας (βλέπε σχέδιο 1, σελ.69).
- Για το διαχωρισμό του χώρου του μουσείου σχεδιάστηκε ένα κάθετο στοιχείο στο χώρο. «Ο Τοίχος είναι μια ιδιαίτερη εγκατάσταση, για την κατασκευή του οποίου θα χρησιμοποιηθούν κούτες ζωγραφισμένες από όλους τους μαθητές του σχολείου. Επίσης θα αξιοποιηθούν τα θρανία και οι καρέκλες που βρίσκονται ήδη στο χώρο *«γιατί είμαστε σχολείο»*», όπως τόνισε ο Elton (βλέπε σχέδιο 2, σελ.69).
- Η αίθουσα προβολών θα στηθεί στη γωνία ώστε να διευκολυνθεί η κατασκευή ενός σκοτεινού χώρου
- Οι μεγάλες μακέτες θα τοποθετηθούν κεντρικά
- Οι ζωγραφιές θα «τρέχουν» κατά μήκος του τοίχου κάτω από τα παράθυρα
- Η ποίηση θα έχει δική της ενότητα δίπλα από την αίθουσα προβολών

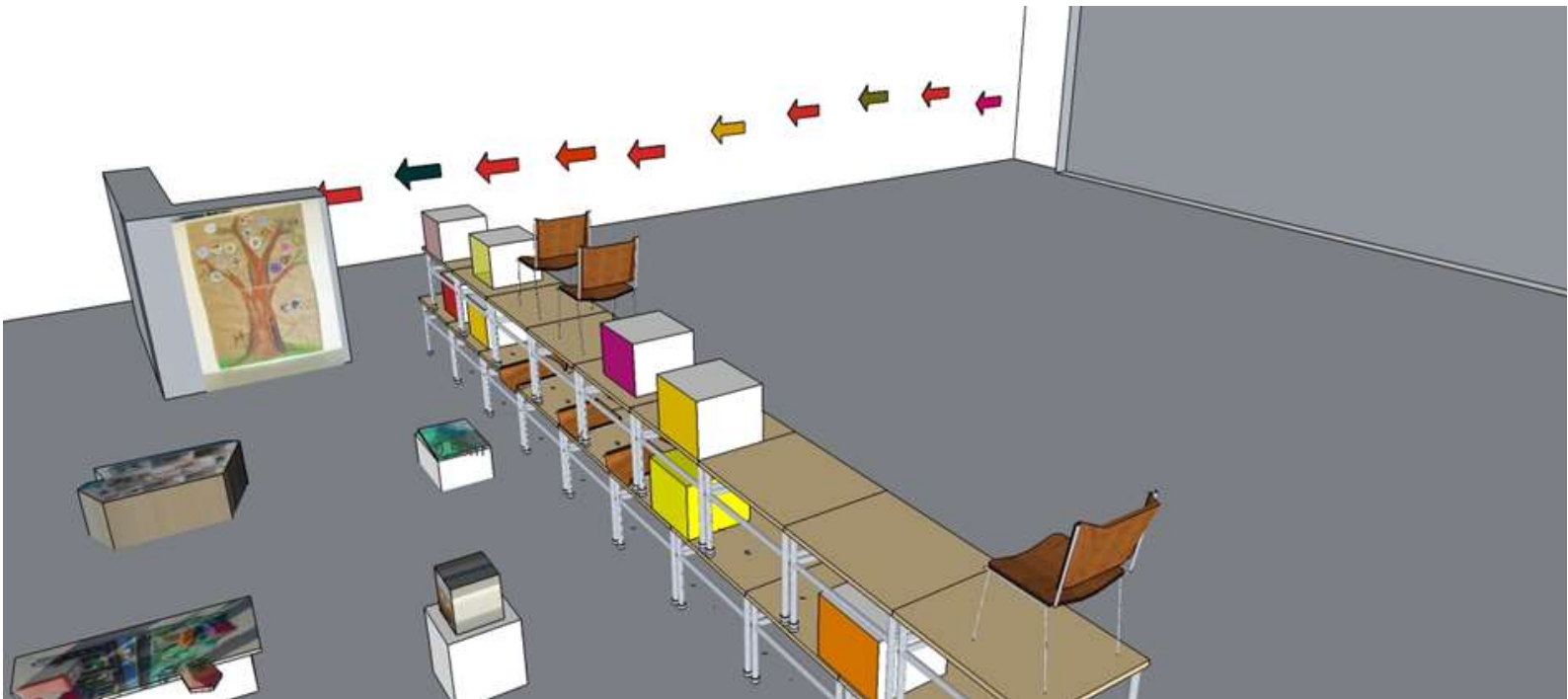

Εικόνα 19 Τρισδιάστατη απεικόνιση της εισόδου του μουσείου

Σχέδιο 1

Σχέδιο 2

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Η αξιολόγηση του προγράμματος πραγματοποιήθηκε στον ίδιο χώρο όπου το εργαστήριο ξεκίνησε την πρώτη μέρα. Για άλλη μία φορά συγκεντρώθηκε το σύνολο των συμμετεχόντων μαθητών και καθηγητών με σκοπό την αξιολόγηση της εμπειρίας της εβδομάδας μουσείων, μέσα από μια συζήτηση και όχι μέσα από ένα ερωτηματολόγιο. Αν και βάσει προγράμματος θα πραγματοποιούνταν την πέμπτη ημέρα, κρίθηκε σκόπιμο να ολοκληρωθούν όλες οι βασικές εκκρεμότητες και να ζητήσουμε ακόμη μία ημέρα άδεια από τη διεύθυνση της φυλακής ώστε να γίνει μία ενδελεχής συζήτηση ακριβώς μία εβδομάδα μετά την ημέρα γνωριμίας.

Η επιλογή της ανοιχτής συζήτησης έναντι του ερωτηματολογίου έγινε ώστε να αναδειχθεί ακόμη περισσότερο το κλίμα ομαδικότητας που είχε δημιουργηθεί εντός του σχολείου όλη την εβδομάδα. Το ερωτηματολόγιο είναι μία ατομική διαδικασία και ίσως αρκετά ξύλινη, η οποία πιθανά να έφερνε τα αντίθετα αποτελέσματα απ' ό,τι θα περιμέναμε. Στην αρχή της συνάντησης προβλήθηκε ένα ολιγόλεπτο βίντεο με στιγμιότυπα από τις δράσεις που υλοποιήθηκαν, αλλά και με μία τρισδιάστατη απεικόνιση/περιήγηση του Μ.Ε.Σ.Α., με στόχο να δούνε οι συμμετέχοντες το σύνολο και τον όγκο τις δουλειάς που είχαν παράξει αλλά και να δοθεί ώθηση στην έναρξη της συζήτησης. Το γεγονός ότι το Μ.Ε.Σ.Α. δεν υπήρχε δυνατότητα να ολοκληρωθεί αμέσως μετά το τέλος της εβδομάδας, θα μπορούσε να δημιουργήσει ένα κενό, το οποίο όμως προσπαθήσαμε να αναπληρώσουμε ανακεφαλαιώνοντας, κοιτώντας τα όσα καταφέραμε μέσα μόλις πέντε ημέρες αλλά και βάζοντας στόχους για την ολοκλήρωση του έργου.

Πρόκειται για μία ιδιαίτερα δύσκολη διαδικασία τόσο για τους εκπαιδευόμενους μαθητές όσο και για τους καθηγητές αλλά και τη συγγράφουσα, αν και όπως αναφέραμε και παραπάνω οι ρόλοι εκπαιδευτή-εκπαιδευόμενου ακυρώθηκαν και αντικαταστάθηκαν στην πράξη από τη λέξη συνεργάτης. Η περιγραφή αυτής της τόσο δυνατής συνεργασίας μπορεί και να είναι αδύνατο να

αποτυπώσει τις εμπειρίες αυτών των ημερών και θα προσπαθήσουμε να το κάνουμε χρησιμοποιώντας τις σκέψεις όλων, όπως αποτυπώθηκαν κατά των καταιγισμό ιδεών και σκέψεων. Οι παρατηρήσεις των μαθητών και των καθηγητών έγιναν μέσα σε ένα κλίμα γεμάτο συναισθήματα από όλες τις πλευρές. Η διευθύντρια του σχολείου, κυρία Έφη Χατζημάνου, στη δική της αξιολόγηση είπε προς όλους τους μαθητές ότι είναι ιδιαίτερη υπερήφανη που είναι διευθύντρια αυτού του σχολείου με αυτούς τους μαθητές. Επίσης ανέφερε ότι η ομαδικότητα και το πνεύμα συνεργασίας το οποίο κυριάρχησε ήταν κάτι πρωτόγνωρο σε τέτοιο βαθμό.

Θετικά σχόλια

Εντυπωσιακό- άξιζε/ Υπέροχα- τέλεια/ Δημιουργικότητα/ Ομαδικότητα/ Υπευθυνότητα/ Αφοσίωση/ Συνεργασία/ Αποτελεσματικός/ Χαρά & ευτυχία/ Κούραση/ Ενεργοποίηση φαντασίας/ Δράση/ Πέρασαν γρήγορα οι ώρες/ Ένωσα καλλιτέχνης/ Καινοτομία/ Ένωσα ελεύθερος/ Εμπειρία/ Χρήσιμος/ Ταξίδι/ Ήταν η εβδομάδα της χρονιάς/ Μια εβδομάδα σαν να ήμουν ελεύθερος/ Ελεύθερη σκέψη/ Η δύναμη του σχολείου ΜΑΣ/ (αντ) αλλαγή πολιτισμού/ Ελπίδα

Αρνητικά σχόλια

Κρίμα που δεν το ολοκληρώσαμε αμέσως/ Τελείωσε γρήγορα

Κατά τη διάρκεια του εργαστηρίου προέκυψαν διάφορα απρόοπτα, πολλά στοιχεία αναγκαστήκαμε και κάποια «άλλα αλλάξανε μόνα τους». Κάποιες από τις βασικές μας παρατηρήσεις είναι οι παρακάτω:

Εικόνα 20 Μαθητές ξεναγούνται στην έκθεση

Δομή εργαστηρίου

Η προκαθορισμένη δομή του εργαστηρίου μεταβλήθηκε και ιδιαίτερα μετά την Τρίτη ημέρα, η εργασίες της επομένης συναποφασίζονταν με τους μαθητές ανάλογα με τις ανάγκες που προέκυπταν αλλά και των νέων ιδεών. Η αρχική ομάδα των δέκα ατόμων που είχαμε θεωρήσει ως έναν αριθμό που θα εξασφάλιζε τη λειτουργικότητα της ομάδας, έγινε περίπου 44, δηλαδή το σύνολο του σχολείου. Η ελαστικότητα και η προσαρμοστικότητα, που είχαμε εξ αρχής αναφέρει, αποδείχθηκαν αναπόσπαστο στοιχείο της διαδικασίας. Η ίδια η σχεδιαστική προσέγγιση δεν περιορίστηκε στις προτάσεις της εισηγήτριας αλλά εξελίχθηκαν μέσα από συζήτηση και τη συνεχή εισαγωγή νέων ιδεών από την πλευρά των μαθητών.

Αλλαγή ρόλων

Ο ρόλος καθηγητή-μαθητή αντιστράφηκε ιδιαίτερα τις τελευταίες ημέρες. Η κεντρική- συντονιστική επιτροπή είχε αναλάβει πλήρως την ευθύνη της πραγματοποίησης του Μ.Ε.Σ.Α. τόσο στον καθημερινό προγραμματισμό όσο και στην εμπλοκή των υπόλοιπων μαθητών. Ουσιαστικά τα μέλη της συντονιστικής επιτροπής έγιναν υπεύθυνοι υποομάδων τις οποίες συντόνιζαν

οι ίδιοι δίνοντας όμως τη δυνατότητα ενεργούς εμπλοκής και των μαθητών των υποομάδων στον κεντρικό σχεδιασμό και την εξέλιξη του μουσείου.

Αλλαγή στάσης

Μία από τις μεγάλες αλλαγές συμπεριφοράς και στάσης ήταν αυτή του Frank, μαθητή από τη Νιγηρία, ο οποίος μας εξέπληξε με την εξέλιξή του μέσα σε μόλις πέντε ημέρες. Όπως μας ενημέρωσαν οι καθηγητές του, ήταν ένας από τους πιο κλειστούς μαθητές του σχολείου, με στοιχειώδεις γνώσεις της ελληνικής γλώσσας που πιθανά να ήταν και η αιτία των περιορισμένων κοινωνικών συναναστροφών. Δε μιλούσε, δεν εκφραζόταν ενώ πολλές φορές δεν έβγαινε καν για διάλειμμα. Την πρώτη ημέρα με τη σύσταση της ομάδας, φάνηκε αυτή η περιθωριοποίησή του. Την επόμενη ημέρα ήρθε στο σχολείο με μία μεγάλη λίστα από μουσεία στη χώρα του για τα οποία ζήτησε κάποια στιγμή να κάνουνε μία έρευνα ώστε να μάθει περισσότερα. Κατά τη διάρκεια των κοινών συζητήσεων παρέμεινε σε μία απόσταση, αν και κρατούσε συνεχώς σημειώσεις. Στην προσπάθεια που έγινε να εμπλακεί στη συζήτηση μιλώντας του στα αγγλικά, είπε ότι παρακολουθεί αλλά ότι του είναι δύσκολο να συμμετάσχει και θα ήθελε να μας φέρει τις σκέψεις του την επόμενη ημέρα. Την Τρίτη ημέρα με την έναρξη των εκλογών εμφανίστηκε ένας νέος Frank. Πήρε σημαντικό ρόλο στην ομάδα άρχισε να συμμετέχει ενεργά και πάνω απ' όλα διασκεδάζε και συναναστρέφονταν με την υπόλοιπη ομάδα με ιδιαίτερη χαρά.

Την ημέρα της αξιολόγησης ήταν πλέον ξεκάθαρο ότι οι δέκα αυτοί μαθητές είχαν γίνει μία ομάδα υπερβαίνοντας τους φόβους μας για τις δυσκολίες ή πιθανές συγκρούσεις που θα μπορούσε να προκαλέσει η πολυπολιτισμική σύνθεση της κεντρικής συντονιστικής ομάδας. Αν και στο εσωτερικό του σχολείου δύσκολα εκδηλώνονται φαινόμενα ρατσισμού, οι εθνικές ομάδες είναι υπαρκτές και αρκετοί μαθητές περιθωριοποιούνται. Με κοινό στόχο «πο μουσείο ΜΑΣ» μαθητές μέσα από αυτή τη διαδικασία συνεργάστηκαν όλοι με όλους και με ιδιαίτερη χαρά! Τα αστεία γινόντουσαν ξεκάθαρα σε κλίμα ομαδικότητας και κανείς δεν τα έπαιρνε άσχημα. Όταν συζητούσαμε για το ποιος θα μπει υπεύθυνος ξεναγήσεων ή θα κάνει και ξεναγήσεις πετάχτηκε ο

Frank και ειπε ότι θέλει αυτός και αμέσως όλοι του είπαν «Ξε ποια γλώσσα;»» ακολούθησαν γέλια ενώ καταλήξαμε στο ότι ο Frank θα κάνει τις ξεναγήσεις για το αγγλόφωνο κοινό!

Οι μαθητές ξαναείδαν τα έργα τους: Σε αρχικό στάδιο κάποια από τα έργα θεωρήθηκαν βαρετά, δεν τους άρεσαν ενώ σε άλλους άρεσαν. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι φιγούρες του Καραγκιόζη που είχαν κατασκευαστεί σε παλιότερο εργαστήριο του σχολείου. Ορισμένοι μαθητές προτειναν να μη συμπεριληφθούν ενώ άλλοι διαφώνησαν φέρνοντας σαν επιχείρημα ότι πρόκειται για λαϊκή τέχνη. Για τη δημιουργική επίλυση της διαφωνίας επιλέχθηκε η από κοινού συζήτηση για το πώς θα μπορούσαν οι φιγούρες να γίνουν πιο ενδιαφέρουσες με τη βοήθεια της σχεδιαστικής μας πρότασης. Οι μαθητές καταπιάστηκαν με μία κούτα, συζήτησαν, τρύπησαν την κούτα περνώντας ανάμεσα τις φιγούρες και από τις τέσσερις πλευρές. Το αποτέλεσμα άρχισε να ικανοποιεί, κι έτσι η τροποποιημένη κούτα πήγε στην ομάδα βαψίματος, βάφτηκε, και στη συνέχεια οι φιγούρες τοποθετήθηκαν ξανά, ενώ κρίθηκε απαραίτητη η χρήση ακόμη μιας κούτας ώστε να έρθει η κατασκευή στο ύψος των επισκεπτών. Τα πιο «βαρετά» έργα εξελίχθηκαν εν τέλει σε μία από τις πιο ενδιαφέρουσες κατασκευές του μουσείου, αποδεικνύοντας έμπρακτα στους μαθητές τη σημασία της παρουσίασης των μουσειακών αντικειμένων μέσα στο χώρο με σκοπό την ανάδειξή τους και την προσέλκυση του ενδιαφέροντος του επισκέπτη.

Συμβολή στο μάθημα την νεοελληνικής γλώσσας

Παράλληλα με το σχεδιασμό και τις κατασκευές, λειτούργησε και η ομάδα τεκμηρίωσης, η οποία είχε αναλάβει το ρόλο της καταγραφής του συνόλου των έργων και να γράψει τις λεζάντες τους. Επίσης, ορισμένοι μαθητές που μπορεί για κάποιες ώρες να μην εμπλέκονταν ενεργά στην «αλυσίδα παραγωγής» απασχολούνταν ιδιαίτερα δημιουργικά στην αίθουσα των υπολογιστών, όπου επισκέπτονταν μουσεία μέσα από εικονικές περιηγήσεις που είχαν φέρει οι καθηγήτριές τους. Οι παραπάνω δραστηριότητες εισήγαγαν τους μαθητές, αρκετοί από τους οποίους έχουν πολύ στοιχειώδεις γνώσεις

ελληνικών, σε νέες έννοιες. Οι λέξεις κοινό, επισκέπτης, έκθεση και ευρύτερα όλα όσα είχαμε συζητήσει κατά τη διάρκεια των δύο παρουσιάσεων δόθηκε η δυνατότητα, με τη βοήθεια πάντα των καθηγητριών τους, να τις αντιληφθούν ακόμη καλύτερα και κατά συνέπεια να ενταχθούν πιο ενεργά και στις υπόλοιπες δραστηριότητες. Η ομάδα τεκμηρίωσης επίσης εισήγαγε τους μαθητές σε ένα νέο τρόπο συγγραφής μία μέθοδο αλλά τη λογική της ερμηνείας του μουσειακού αντικειμένου. Οι μαθητές έδωσαν τίτλους στα έργα των παλιότερων μαθητών του σχολείου που είχαν αποφοιτήσει, χρησιμοποιώντας τη φαντασία τους, η οποία μερικές φορές εξέπληττε τους εκπαιδευτές και τους καθηγητές.

Συμμετοχικός Σχεδιασμός

Η λειτουργία των ομάδων, η συνεργασία και λήψη αποφάσεων κατά τη διάρκεια του εργαστηρίου διέπονταν από της αρχές της άμεσης δημοκρατίας. Η ίδια η λογική του συμμετοχικού σχεδιασμού, δηλαδή του σχεδιασμού από τους μαθητές για τους μαθητές, του μουσείου ΤΟΥΣ, και η συνεχής εμπλοκή όσο το δυνατόν περισσότερων μαθητών στον καταιγισμό ιδεών, απελευθέρωσε τους συμμετέχοντες αλλά και το επίπεδο της δημιουργίας. Ο σχεδιασμός των κατόψεων πέρασε σιγά σιγά εξολοκλήρου στους ίδιους, προσθέτοντας και αφαιρώντας στοιχεία. Η συγγράφουσα συνέβαλε αρκετές φορές στην ενδυνάμωση αυτής της διαδικασίας προσθέτοντας τα νέα αυτά στοιχεία στο τρισδιάστατο μοντέλο που είχε κατασκευαστεί. Η κάθε πρόταση δεν απευθύνονταν προς τους εκπαιδευτές, ή ευρύτερα προς την αυθεντία, αλλά προς το σύνολο της ομάδας, η οποία έπρεπε να πειστεί για τα επιχειρήματα ώστε να την υιοθετήσει. Ένα από τα δομικά αρχιτεκτονικά στοιχεία που συνδιαμορφώθηκαν με πολύ ζωντανό τρόπο, ήταν «ο τοίχος».

Η δημιουργία του τοίχου προέκυψε ως ένα απαραίτητο δομικό στοιχείο για την οριοθέτηση του χώρου στον οποίο θα στηθεί το ΜΕΣΑ, καθώς είναι πολύ μεγάλος και το κομμάτι που θα περισσέψει θα χρησιμοποιηθεί για τις ανάγκες της σχολικής γιορτής. Η αρχική ιδέα ήταν να χρησιμοποιηθούν κιβώτια για την κατασκευή του. Στη συνέχεια προστέθηκε η ιδέα του να ζωγραφιστούν όλα

αυτά τα κιβώτια από τους μαθητές όλου του σχολείου, ώστε να μετατραπεί στον «ποίχο όλων». Τελικά, προστέθηκε ακόμη ένα στοιχείο το οποίο όπως τόνισε ο μαθητής που το πρότεινε, αναδεικνύει ότι είναι το «μουσείο του σχολείου». Τα θρανία και οι καρέκλες που βρίσκονται παρατημένα στο χώρο και θα δυσκόλευαν την εγκατάσταση του μουσείου, θα ενταχθούν επίσης στον τοίχο, δημιουργώντας μία σύνθεση θρανίων, καρεκλών και χαρτόκουτων που θα έχουν ζωγραφιστεί από όλους τους μαθητές.

Εκλογές

Η διαδικασία των εκλογών ήταν μία από τις σημαντικότερες στιγμές τις εβδομάδας. Οι μαθητές πρότειναν και υποστήριξαν με επιχειρήματα την πρότασή τους, άκουσαν τις προτάσεις των άλλων και τελικά κατέληξαν μέσα από μία δημοκρατική εκλογική διαδικασία στο όνομα του μουσείου τους. Μάλιστα ορισμένοι μαθητές δεν ψήφισαν την πρότασή τους επειδή τους άρεσε η πρόταση κάποιου συμμαθητή τους περισσότερο, κάτι που ανέφεραν δημόσια. Μία εκλογική διαδικασία που μπορεί πλέον να θεωρείται δεδομένη για τον κόσμο «έξω» και που πολλοί την απαξιώνουν, «μέσα» θεωρήθηκε μεγάλης σημασίας και συγκέντρωσε την προσοχή και το σεβασμό όλων. Η δυνατότητα επιλογής, πρότασης και αυτοπροσδιορισμού, τονώνει την αυτοπεποίθηση των κρατούμενων, τονώνει το ηθικό τους ενώ παράλληλα αναδεικνύει τη σημασία διαδικασιών που και οι ίδιοι θα κληθούν να συμμετάσχουν «έξω».

Εικόνα 21 Ζωγραφίζοντας τα κουτιά για τον «ποίχο»

Η συνέχεια...

Μετά τη συνάντηση του σχολείου για την αξιολόγηση, οι μαθητές επιστρέψανε στις αίθουσές τους, εκτός από τη συντονιστική ομάδα, η οποία συναντήθηκε ώστε να καταγράψει τις εκκρεμότητες τις οποίες οι μαθητές θα αναλάμβαναν μέχρι την τελική παρουσίαση του ΜΕΣΑ στο κοινό. Πρόκειται για μία περίοδο που οι μαθητές ουσιαστικά καλούνται να αναλάβουν οι ίδιοι την ευθύνη της ολοκλήρωσης του έργου. Για τον καλύτερο συντονισμό της ομάδας ο κάθε μαθητής ανέλαβε τουλάχιστον μία αρμοδιότητα. Οι αρμοδιότητες συμπεριλάμβαναν, το κόψιμο των λεζάντων, τη συγκέντρωση περισσότερων χαρτόκουτων και την παρακίνηση των συμμαθητών τους να ζωγραφίσουν όσο το δυνατόν περισσότερα κομμάτια του «τοιχου», την οργάνωση των ξεναγήσεων και την εκπαίδευση των ξεναγών καθώς και τη διασφάλιση της καθαριότητας του χώρου.

Η επικοινωνία με τη γράφουσα παραμένει συχνή έχοντας συμβουλευτικό ρόλο. Όπως, μας ενημέρωσαν οι καθηγητές του σχολείου, οι μαθητές έχουν αναρτήσει μία λίστα με τις εκκρεμότητες και καθημερινά η συντονιστική επιτροπή προχωράει, διαγράφει, προσθέτει ότι χρειάζεται να γίνει ακόμη μέχρι τα εγκαίνια. Η διαδικασία αυτή δε θα ήταν δυνατή χωρίς την ένθερμη υποστήριξη του συλλόγου των καθηγητών, οι οποίοι στηρίζουν και συμβουλεύουν τους μαθητές σε όλη την πορεία αυτού του εργαστηρίου, φροντίζοντας κάθε εβδομάδα να προγραμματίζουν κάποιες ώρες από το ακαδημαϊκό ωρολόγιο πρόγραμμά τους για τις ανάγκες του ΜΕΣΑ.

Ίσως η μεγαλύτερη επιτυχία του προγράμματος να είναι ακριβώς το γεγονός ότι η υλοποίηση του μουσείου συνεχίζεται από τους ίδιους τους μαθητές, οι οποίοι έμαθαν, εργάστηκαν, σχεδίασαν και πάνω απ' όλα συνέβαλαν σε μία ομαδική συνεργασία, ως υπόδειγμα συνεργατών είτε μέσα είτε έξω από τη φυλακή. Το να δίνεται σε ένα άνθρωπο η δυνατότητα να συνεργαστεί με ανθρώπους, που αγκαλιάζουν μία ιδέα και την πηγαίνουν εκατό βήματα πιο μπροστά, είναι μία ανεκτίμητη εμπειρία. Ο καλύτερος απολογισμός για το τι είναι το ΜΕΣΑ και τι σήμανε και σημαίνει πλέον για τους μαθητές αυτούς,

αντανακλάται μέσα στο εισαγωγικό κείμενο, που γράφτηκε ώστε να τοποθετηθεί στην είσοδο του μουσείου, και παραθέτουμε παρακάτω:

Μήνυμα για τους επισκέπτες

Αυτό είναι το μουσείο μας.

Όσα θα δείτε και όσα θα νιώσετε είναι φτιαγμένα από απλά καθημερινά υλικά, από σκουπίδια, συνηθισμένα και χρησιμοποιημένα αντικείμενα, δε θα μπορούσε να είναι αλλιώς. Απεικονίζουν τόπους ζωντανούς και ξεχασμένους, θολά ταξίδια και όνειρα, αναμνήσεις από πρόσωπα αγαπημένα και μακρινά, πολιτισμούς αυτού του κόσμου και άλλων. Συνεργαστήκαμε αλλιώς, κατανοώντας και αλλάζοντας τους ρόλους, μάθαμε και εσείς μας μάθατε. Εμείς που είμαστε ακόμη εδώ, αυτοί που έφυγαν και όλοι όσοι καταλαβαίνουν. Το Μουσείο μας είναι χώρος, τόπος, παρακαταθήκη. Δραπετεύσαμε από τους κανόνες, από τα ίδια και τα ίδια, νιώθοντας ξανά ελεύθεροι.

Εικόνα 22 Δεκάδες βέλη με τις λέξεις "μουσείο" και "καλωσορίσατε" γραμμένες σε διάφορες γλώσσες, θα καθοδηγούν τους επισκέπτες μέσα στους διαδρόμους της φυλακής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Συμπεράσματα

« Σε εμπιστευτήκαμε και θέλαμε να δουλέψουμε μαζί σου γιατί δε μας μίλησες ποτέ σαν να είμαστε μικρά παιδιά. Δεν το μπορούμε όταν έρχεται ο καθένας και μας μιλάει σα να είμαστε χαζά, λες και δεν ξέρουμε τίποτα, και δεν καταλαβαίνουν ότι δεν είμαστε νηπιαγωγείο»

Το παραπάνω ήταν ένα από τα πιο δυνατά σχόλια μαθητών μιλώντας για τους λόγους επιτυχίας του Μ.Ε.Σ.Α., το οποίο και θα κρατήσουμε ως συμβουλή για το μέλλον. Το Μουσείο Ελεύθερης Σκέψης Ανθρώπων, ήταν ένα πείραμα το οποίο πιστεύουμε ότι πέτυχε γιατί αγκαλιάστηκε από την πλειοψηφία των μαθητών και των καθηγητών. Γίναμε όλοι μία ομάδα και εργαστήκαμε για ένα κοινό στόχο με πολύ ενθουσιασμό και χαρά ξεπερνώντας τις δυσκολίες και την κούραση. Μολονότι το τελικό υλικό αποτέλεσμα δεν μπορεί να παρουσιαστεί ακόμη, επειδή για διάφορους πρακτικούς λόγους τα εγκαίνια του μουσείου θα πραγματοποιηθούν ένα μήνα μετά τη συγγραφή αυτής της εργασίας, είμαστε σε θέση να πούμε ότι το Μ.Ε.Σ.Α. είναι ένα κομμάτι πλέον της ζωής των μαθητών αυτών και ελπίζουμε να συνεχιστεί και να εξελιχθεί περαιτέρω τα επόμενα χρόνια.

Το γεγονός ότι το μουσείο θα έχει ολοκληρωθεί και θα εγκαινιαστεί οφείλεται αποκλειστικά στην υπευθυνότητα των μαθητών, οι οποίοι ανέλαβαν όλες τις σχετικές εκκρεμότητες, δουλεύοντας με πολύ μεθοδικό τρόπο. Το πρόγραμμα αυτό βοήθησε στην τόνωση της αυτοπεποίθησης τους αλλά πάνω απ' όλα επιβεβαίωσε την αρχική μας υπόθεση για τον αν και κατά πόσο τα μουσεία μπορούν να παίξουν ρόλο στην κοινωνική ένταξη.

Είναι ευτυχές ότι ολοένα και περισσότερα μουσεία σχεδιάζουν προγράμματα προσέγγισης στην Ελλάδα, με σκοπό τη διεύρυνση του κοινωνικού τους ρόλου. Τα μουσειακά προγράμματα, έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν, πλησιάζοντας ακόμη και τις πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, αφού ο πιο συνήθης λόγος περιθωριοποίησής τους είναι ο φόβος της υπόλοιπης

κοινωνίας για το διαφορετικό. Χρησιμοποιώντας το θεσμικό τους ρόλο, τα μουσεία μπορούνε και οφείλουν να περάσουν τα σύνορα της ασφαλούς τους ζώνης, του κύρους και της αυθεντίας του πολιτισμού, και να αναβαθμίσουν στα μάτια της κοινωνίας, αυτές τις ομάδες που πολλές φορές ξεχνάμε ότι είναι κομμάτι της.

Για την διεξαγωγή επιτυχημένων προγραμμάτων είναι απαραίτητη η σύναψη μακροχρόνιων σχέσεων εμπιστοσύνης με την κάθε κοινότητα με αποτελέσματα σε βάθος χρόνου. Χρειάζεται σταθερότητα, σαφής στρατηγική και ειλικρίνεια σε σχέση με το ρόλο που επιδιώκει να αποκτήσει το μουσείο στη ζωή της κοινότητας. Ένα μουσείο οφείλει να ερευνά και να προετοιμάζεται πριν την προσέγγιση αυτή, αλλά όταν το κάνει οφείλει επίσης να αφήνει πίσω του τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα, τόσο τα αρνητικά όσο και τα θετικά. Ένα πρόγραμμα προσέγγισης δεν πρέπει να έγκειται στη φιλανθρωπία ενός φορέα αλλά, στην πολιτική του βούληση να επηρεάσει το περιβάλλον του με θετικό τρόπο.

Πέρα από την καλή βούληση πολλών μουσείων και κυρίως των εργαζομένων τους, για την καλύτερη και πιο επιτυχημένη λειτουργία και ανάπτυξης των προγραμμάτων προσέγγισης, είναι απαραίτητος ο κεντρικός σχεδιασμός τόσο από την πλευρά του Υπουργείου και όσο και της διοίκησης των μουσείων, ενώ παράλληλα θα πρέπει να υπάρξει μέριμνα για την εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση του προσωπικού που εργάζεται σε αυτά μέσα από την υλοποίηση μικρότερων πιλοτικών προγραμμάτων. Επίσης σημαντική θα είναι η χαρτογράφηση των προγραμμάτων που ήδη υλοποιούνται στον ελληνικό χώρο, καταγράφοντας τις καλές πρακτικές και προωθώντας το διάλογο ανάμεσα στα ιδρύματα.

Τα μουσεία από μόνα τους όμως δεν μπορούνε παρά να δώσουν ερεθίσματα και αποδοχή στα μέλη των κοινοτήτων αυτών. Η κοινωνική ένταξη όμως οφείλει να αποτελέσει μία ολοκληρωμένη πολιτική που θα συνδυάζει πολιτιστικούς και οικονομικούς παράγοντες, βοηθώντας έτσι την αποκρυστάλλωση του

εκπαιδευτικού έργου που παράγεται. Στην πραγματικότητα ένας πρώην φυλακισμένος θα αντιμετωπίσει τον κοινωνικό ρατσισμό στην καθημερινότητά τόσο με τις ανθρώπινες σχέσεις όσο και επαγγελματικά. Η αλλαγή στην σκέψη του και η απόρριψη της παραβατικότητας μέσα από την εκπαίδευση, οφείλει να υποστηριχθεί κυρίως αφού θα έχει αποφυλακιστεί.

Μία ιδιαίτερα αισιόδοξη πρόταση για το μέλλον ίσως να είναι η επαγγελματική απασχόληση πρώην φυλακισμένων μέσα σε μουσεία, αλλά σε αυτό το στάδιο ως περιοριστούμε στην ανάγκη για θεσμοθέτηση της δυνατότητας να μπορούν να επισκέπτονται τα μουσεία στα πλαίσια των προγραμμάτων προσέγγισης.

Κλείνοντας, ελπίζουμε ότι η περαιτέρω ανάπτυξη αυτού του τομέα της μουσειολογίας αλλά και συγκεκριμένα με έγκλειστες ομάδες, θα μας δώσει σημαντικά και αισιόδοξα αποτελέσματα τα επόμενα χρόνια. Παραφράζοντας τη γνωστή φράση «όταν ανοίγει ένα σχολείο, κλείνει μια φυλακή», ελπίζουμε ότι μία μέρα θα καταφέρουμε να κάνουμε πραγματικότητα ότι «όταν ανοίγει ένα μουσείο, κλείνει μια φυλακή».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Black, G. 2009, *Το Ελκυστικό Μουσείο. Μουσεία και Επισκέπτες*, Αθήνα, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς
- Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο 2014, Με τους Ρομά στο Μουσείο, http://www.byzantinemuseum.gr/el/museum/EU_projects/?nid=1872
- Γιοβάνογλου, Σ. και Σακαλή, Ό. «Αρχαιολογία και Φυλακή. Μια αρχαιολογική εκπαιδευτική δράση στη φυλακή Διαβατών με φοιτητές νομικής και νεαρούς κρατούμενους», *intellectum*, 2007-2008, 3, 27-51
- Γκαζή, Α. (2004). «Μουσεία για τον 21^ο αιώνα». *Τετράδια Μουσειολογίας*, 1, 3-12
- Γκότσης, Στ. και Βοσνίδης, Π. 2008, «Μουσείο και ψυχική υγεία: μια πρόκληση», *ILISSIA* 2, 36-41
- Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης ΕΜΣΤ 2013, Αναφορά για το πρόγραμμα Πέρα από τα όρια
- Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης ΕΜΣΤ 2014, ΕΜΣΤ ΧΩΡΙΣ ΣΥΝΟΡΑ- Διαδράσεις, Δελτίο Τύπου http://www.emst.gr/GR/exhibitions_all/List1/main.aspx?List=8cc666a4-57e8-41c2-9705-b4d08510399a&ID=226&Zoom=false&itemslist= Τελευταία επίσκεψη 22.05.2015
- Καλεσοπούλου, Δ. 1999, «Ανοιχτός διάλογος με την κοινότητα: Μια ελληνική πρόταση», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 73, 69-74 On-line στη διεύθυνση: www.arxaiologia.gr
- Καλεσοπούλου, Δ. 2002β, Μουσειακά εκπαιδευτικά προγράμματα στο Νοσοκομείο Παίδων: μια νέα ευκαιρία για κοινωνικές υπηρεσίες, *Αρχαιολογία και Τέχνες* 84, 89-93 (On-line στη διεύθυνση: www.arxaiologia.gr)
- Κλίμακα Φορέας Ανάπτυξης Ανθρώπινου και Κοινωνικού Κεφαλαίου για την Αντιμετώπιση του Κοινωνικού Αποκλεισμού <http://klimaka-socialservice.blogspot.gr/2010/05/blog-post.html> τελευταία επίσκεψη 22.04.2015
- Μουσούρη, Θ. 1999, «Μουσεία για όλους; Προγράμματα προσέγγισης στο διεθνή χώρο», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 73, 65-69 On-line στη διεύθυνση: www.arxaiologia.gr
- Μπότσιου Κλειώ, 2008 Μουσεία και άρση του κοινωνικού αποκλεισμού:

πραγματικότητα, προκλήσεις και προοπτικές μέσα από σταχυολόγηση και παρουσίαση διεθνών πηγών στο διαδίκτυο. Η περίπτωση των μουσείων της Αγγλίας, Διπλωματική εργασία

Νικονάνου, Ν. (2005). « Ο ρόλος της μουσειοπαιδαγωγικής στα σύγχρονα μουσεία». Τετράδια Μουσειολογίας, 2, 18-25.

Τσιτούρη, Α. 2005, «Καθολική πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού: πραγματικότητα ή ουτοπία;», *Τετράδια Μουσειολογίας*, 2, 37-42

ΥΠ.ΠΟ. 2004, *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρίες σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού*, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσ/νίκη 30/10-1/11 2003, Αθήνα, Υπουργείο Πολιτισμού

Kanelloroulou Sofia "Can the design of museums' educational programs function as an instrument of social inclusion?", 2014

Dodd J. & Sandell R. (2001), *Including Museums Perspectives on museums, galleries and social inclusion*, Leicester: Research Center for Museums and Galleries, Department of Museum Studies, University of Leicester:

Le Monde (2011), άρθρο Le Louvre derrière les murs de la prison de Poissy http://www.lemonde.fr/culture/article/2011/01/27/le-louvre-derriere-les-murs-de-la-prison-de-poissy_1471390_3246.html, τελευταία επίσκεψη 15.04.2015

Louvre 2011, Au-delà des murs De la maison centrale de Poissy au musée du Louvre http://www.louvre.fr/sites/default/files/medias/medias_fichiers/fichiers/pdf/louvre-poissy.pdf, τελευταία επίσκεψη 15.05.2015

Sandell, R (2002). *Museums, society, inequality*. London: Routledge

Sandell, R, (2003). "Social inclusion, the museum and the dynamics of sectoral change", *Museum and Society*, 1, 45-62

Hooper-Greenhill, E. (1999). *The educational role of the museum*. London: Routledge

Hooper-Greenhill, E., Sandell R, Moussouri, † & O Riain, H (2000). *Museums and social inclusion- the GLLAM report*, Leicester: Research Center for Museums and Galleries, Department of Museum Studies, University of Leicester.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Ερωτηματολόγιο

Φύλο:

Άνδρας

Γυναίκα

Ηλικία:

(14-21) (22-35) (36-50) (51-70)

Χώρα προέλευσης:

1. Τι είναι ένα Μουσείο;

Δεν ξέρω

Ένα Μουσείο είναι....

2. Έχετε επισκεφθεί ποτέ ένα Μουσείο;

3. Αν ναι, υπό ποιες συνθήκες;

-σχολική εκδρομή

-με τους γονείς μου

-με δική μου πρωτοβουλία γιατί με ενδιέφερε

-με ψηφιακή περιήγηση

-άλλο-----

4. Πόσο ενδιαφέρουσα ήταν η επίσκεψή σας;

Πολύ

Αρκετά

Λίγο

Καθόλου

5. Τι σας άρεσε περισσότερο ή λιγότερο;

6. Θα επισκεπτόσασταν ξανά ένα μουσείο;

Ναι

Όχι

Ίσως

7. Έχετε συμμετάσχει ποτέ σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα μουσείου;

Ναι

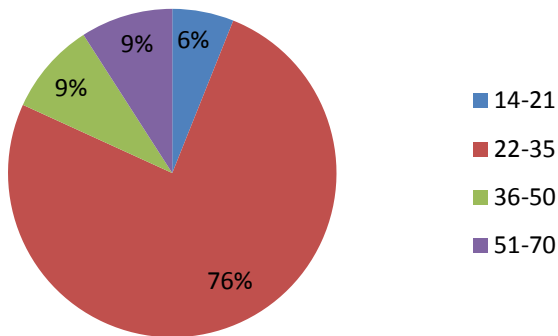
Όχι

Εάν η απάντησή σας ήταν θετική, σε ποιο πρόγραμμα συμμετείχατε;

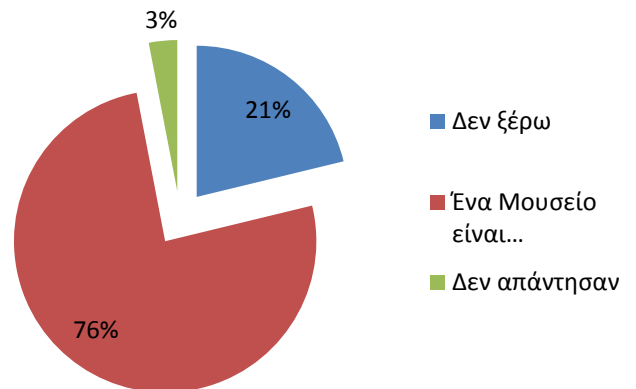
Παράρτημα 2

ΟΝΟΜΑ ΣΧΟΛΕΙΟΥ: ΣΔΕ Φυλακών Γρεβενών
ΣΥΝΟΛΟ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ: 33

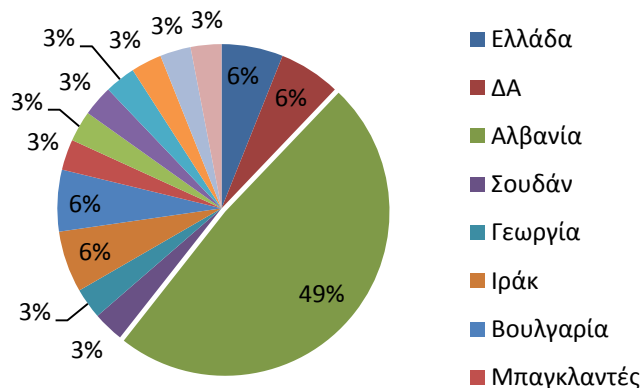
Ηλικία

Τι είναι μουσείο;

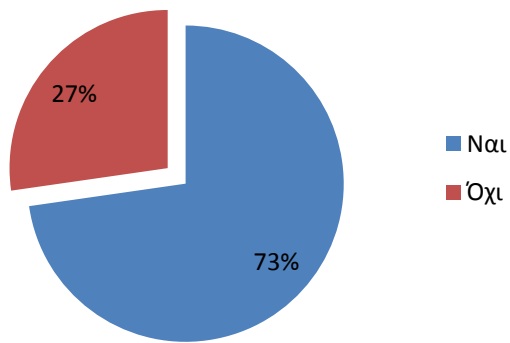
Χώρας προέλευσης

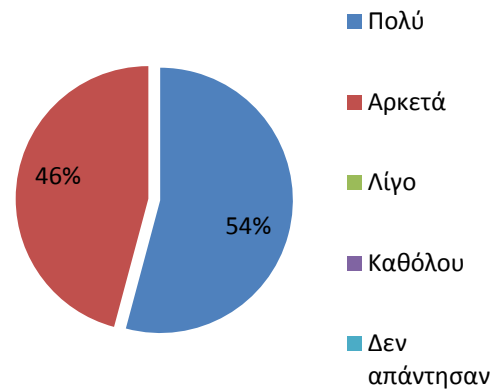
Ένα μουσείο είναι..

Ιστορικό μνημείο/Αρχαιολογικός χώρος/Χώρος έκθεσης ιστορικών μνημείων και ιστορικών αντικειμένων/εκεί που βλέπεις αρκετά αρχαία/έχει ιστορία και αρχαία/ένας χώρος που έχει παλιά πράγματα./ χώρος με παλιά πράγματα/ένας χώρος με εκθέματα τέχνης διαφόρων εποχών/ένας χώρος που έχει πολιτισμό/ένας χώρος που έχει παλιά πράγματα/στοιχείο πολιτισμού (3)/ ένας χώρος πολιτισμού και ιστορίας(2)/ ένας χώρος που έχει παλιά αντικείμενα και άλλα πολλά πράγματα/ ένας χώρος για την ιστορία μιας χώρας/αρχαία/αυτό που κρατάει τα αρχεία μιας χώρας για την ιστορία της/ είναι η ιστορία μιας χώρας/

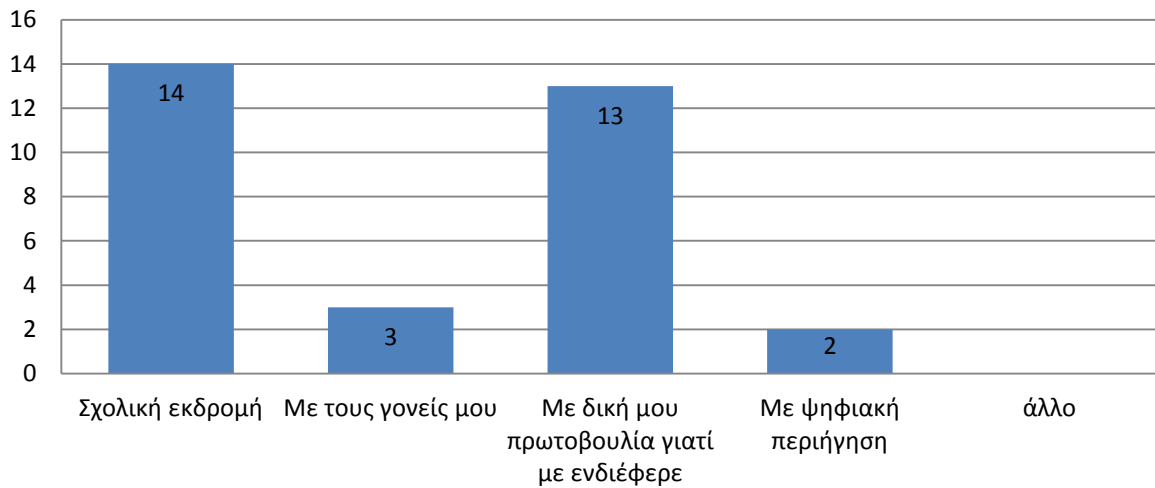
Έχετε επισκεφθεί ποτέ ένα μουσείο;

Πόσο ενδιαφέρουσα ήταν η επίσκεψή σας;

Υπό ποιες συνθήκες;

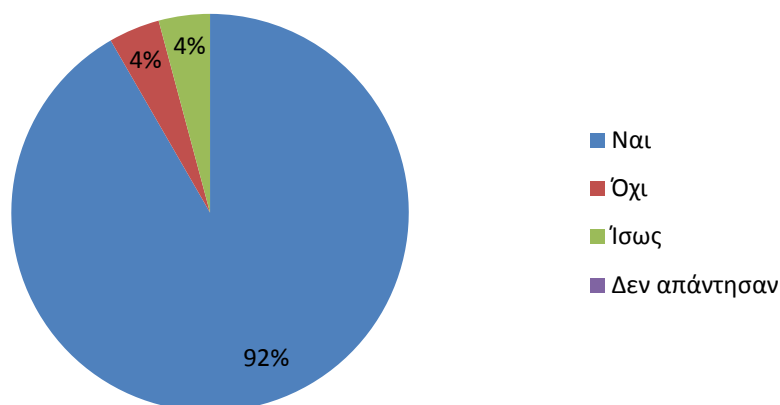

Τι σας άρεσε περισσότερο;

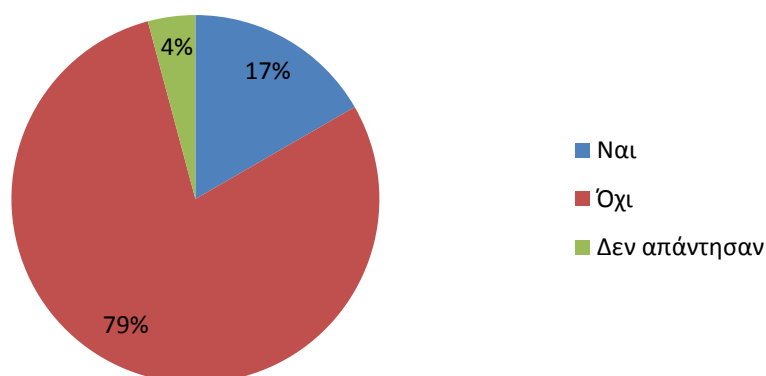
Μου άρεσαν τα αρχαία αγάλματα/τα ιστορικά στοιχεία/η αρχαία πόλη/ αρχαία αντικείμενα/αρχαία αντικείμενα/τα αγάλματα/ αρχαία όπλα/μου άρεσε που είδα αρκετά πράγματα παλιά αγάλματα και δείχνουν την ιστορία/μου άρεσαν τα παλιά όπλα/μου άρεσαν τα αρχαία πράγματα, οι κούροι και οι καρυάτηδες/περισσότερο μου άρεσε ότι κάποιιοι θέλουν να ασχοληθούν για να μάθουμε την ιστορία μας/ αντικείμενα πολέμου και ιστορία των πολεμιστών/τα βαλσαμωμένα πουλιά/οι διηγήσεις της ξεναγού και τα αντικείμενα χρήσης των πολεμιστών/τα βαλσαμωμένα πουλιά/τα εργαλεία καθημερινής χρήση του αρχαίου κόσμου/μου άρεσαν τα παλιά πράγματα/ αγάλματα και πίνακες, λιγότερο τα όπλα/γενικά μου άρεσαν όλα δεν είδα κάτι που να μη μου αρέσει/τα αρχαία/ όλα

Θα επισκεπτόσασταν ξανά ένα μουσείο;

Έχετε συμμετάσχει ποτέ σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα μουσείου;

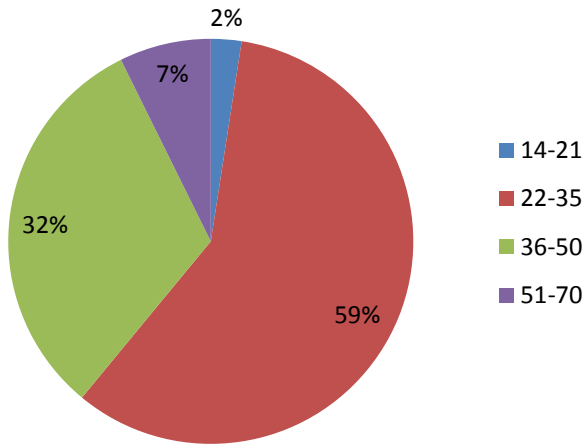

Απαντήσεις: Σε πρόγραμμα του σχολείου

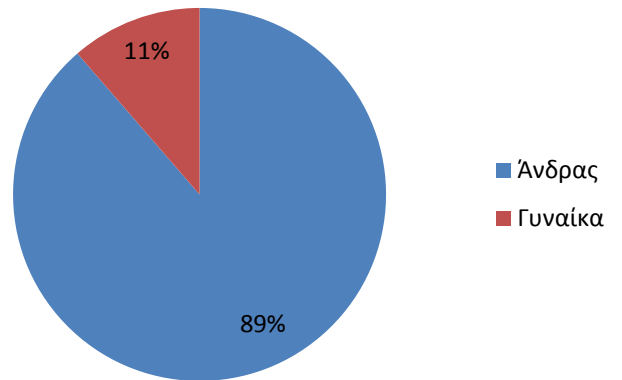
ΟΝΟΜΑ ΣΧΟΛΕΙΟΥ:
ΣΥΝΟΛΟ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ:

ΣΔΕ Φυλακών Διαβατών
44

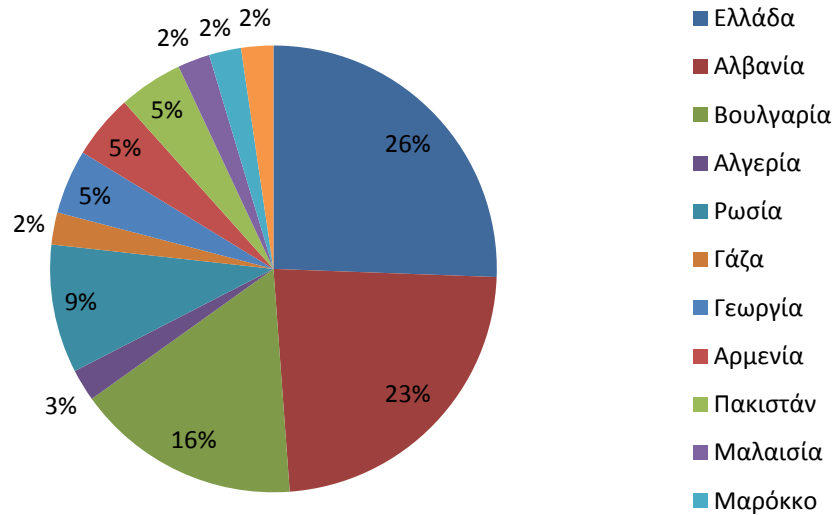
Ηλικία

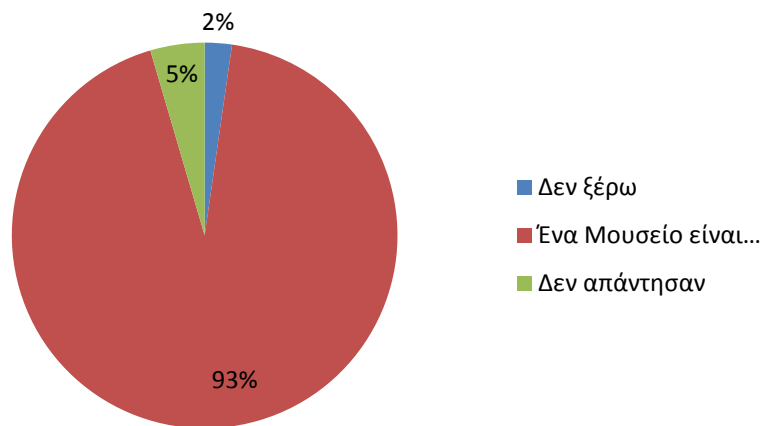
Φύλο

Χώρα προέλευσης

Ένα μουσείο είναι...

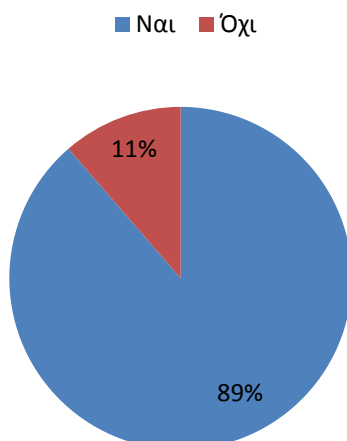

Ένα μουσείο είναι...

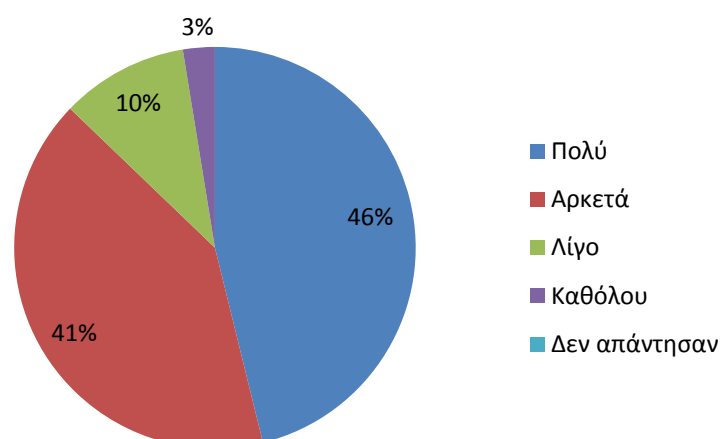
ένας χώρος παλαιάς ή καινούργιας έκθεσης εκθεμάτων/ με αρχαία τέχνη και νομίσματα/ χώρος με αντικείμενα/ έχει παλιά αγάλματα, πίνακες/ χώρος με αντικείμενα/ένα μέρος με παλιά και αρχαία πράγματα συλλεκτικά/ ο χώρος που κρατούσανε τα αρχαία αντικείμενα/ ένας μέρος που βλέπω κάτι ενδιαφέρον/αρχαία/ ένα μέρος που έχει ιστορικά αρχαία πράγματα/αρχαία/ χώρος με πολύτιμα αντικείμενα/ αρχαία αγάλματα, διαφορετικές εικόνες/πράγματα/ χώρος έκθεσης παλαιών πραγμάτων/ μια αίθουσα με παλιά αντικείμενα/ιστορία/ έκθεση σημαντικών αρχαιολογικών γεγονότων/ ένας χώρος έκθεσης παλαιών πραγμάτων/ ένας χώρος έκθεσης παλαιών αντικειμένων// ένας χώρος έκθεσης παλαιών αντικειμένων και αρχαιολογικών ευρημάτων/ χώρος κράτησης και συντήρησης και έκθεσης/ η έκθεση ιστορικής ενθύμιο αντικειμένων/ ένα κτήριο με παραδοσιακά έργα και παλαιά αντικείμενα/χώρος φυλασσόμενος, παλιά αντικείμενα ιστορικής σημασίας/ ένας χώρος που κρατούσε αρχαία και πολιτικά/ αρχαία πράγματα/ χώρος που κρατούνται αρχαία αντικείμενα και όχι μόνο/ ένας χώρο με διάφορες βιτρίνες με διάφορα πράγματα και αντικείμενα/ ένας χώρος αρχαία/ένας χώρος συλλεκτικών αντικειμένων/ ένας χώρος με αγάλματα

Σε σχολικό πρόγραμμα

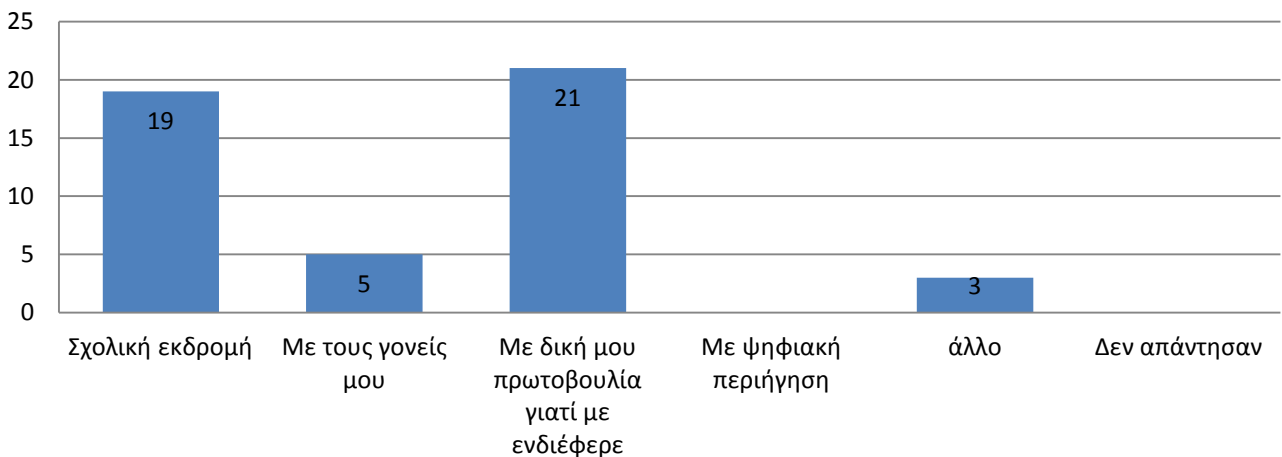
Έχετε επισκεφθεί ποτέ ένα μουσείο;

Πόσο ενδιαφέρουσα ήταν η επίσκεψή σας;

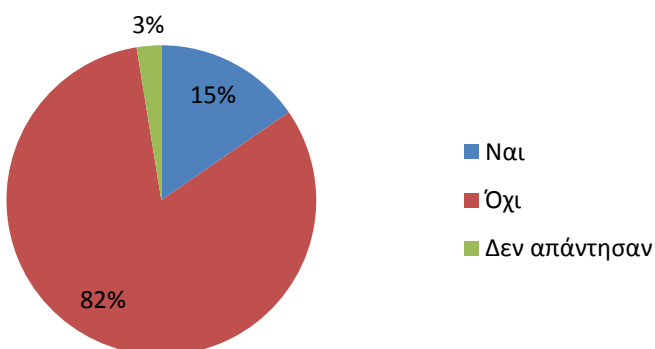
Υπό ποιες συνθήκες;

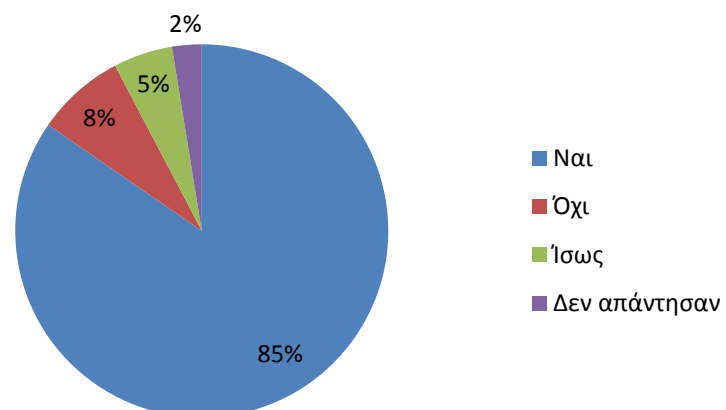
Τι σας άρεσε;

τα παλιά πράγματα που είχε μέσα/ τα κανόνια του πλοίου Αβέρωφ/ το κλίμα που επικρατούσε γενικά σαν εκδρομή και όλα αυτά που είδα και έμαθα γιατί ήταν και αυτά ένα συν στη ζωή μου/ μου άρεσε το ταξίδι σε άλλες εποχές/ τα αρχαία πράγματα/γλυπτά και πανοπλίες/είχα πάει σε ένα κάστρο που μου άρεσε και το κάστρο και τα αντικείμενα από την παλιά εποχή όπως σπαθιά τκλ/ τα αρχαία αντικείμενα/ η παρουσίαση πολεμικών όπλων, φωτογραφικών εντύπων και αρχαία αντικείμενα όπως εργαλεία και μαρμάρινα γλυπτά/ τα αρχαία νομίσματα/ τα αρχαιολογικά εκθέματα/ τα αρχαιολογικά/ η ιστορία του τόπου/ γενικά μ' άρεσαν τα αρχαία που με ταξιδεύουν σε άλλες εποχές/ μ' άρεσε να μαθαίνω κι άλλα από την ιστορία/ τα χρυσά μαχαιροπίρουνα και τα αρχαία νομίσματα/ τα αγαλματάκια/ τα διάφορα αντικείμενα που υπήρχαν/ τα πράγματα που είχε μέσα το μουσείο/ πίνακες και νομίσματα/τα αρχαία/το περιβάλλον το παλιό μέρος και τα πράγματα/οι πίνακες/ τα αγάλματα/ μου άρεσαν τα αρχαία αγάλματα, δε μου αρέσουν οι μοντέρνοι πίνακες και η αφηρημένη τέχνη/τα αγάλματα, οι πίνακες, τα αυτοκίνητα, τα ψηφιδωτά/ γενικά ο αρχαίος πολιτισμός/ τα καινούργια πράγματα/η ιστορία/δε μάρισι καθόλου

Έχετε συμμετάσχει ποτέ σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα μουσείου;

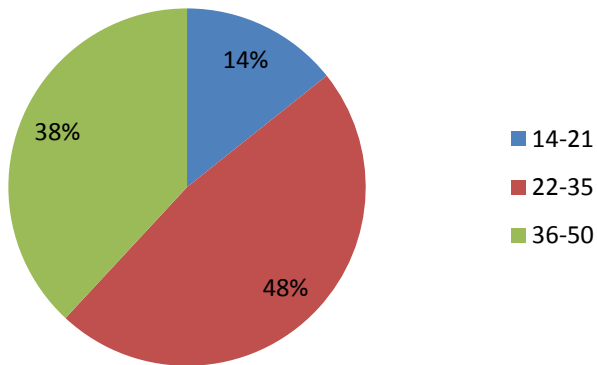
Θα επισκεπτόσασταν ξανά ένα μουσείο;

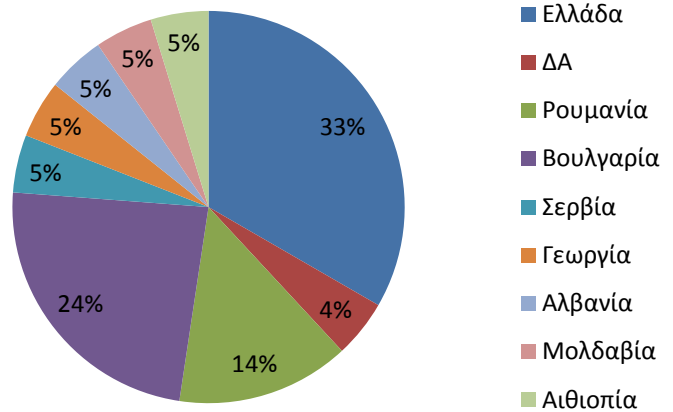
ΟΝΟΜΑ ΣΧΟΛΕΙΟΥ:
ΣΥΝΟΛΟ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ:

ΣΔΕ Φυλακών Ελαιώνα
21

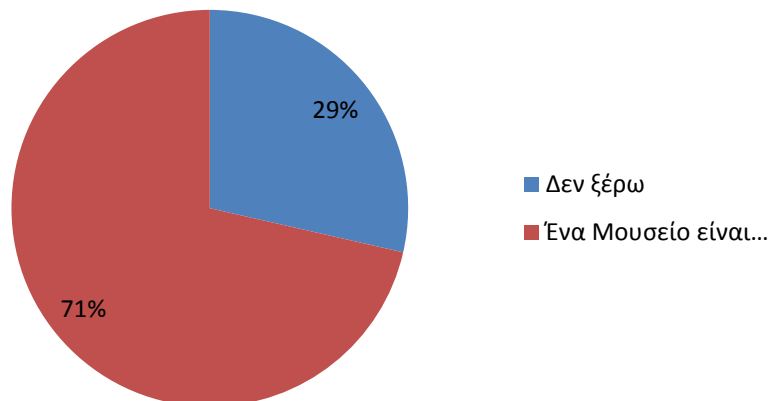
Ηλικία

Χώρα προέλευσης

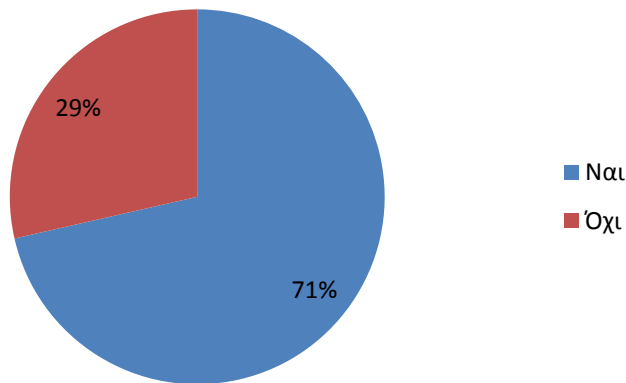
Τι είναι Μουσείο;

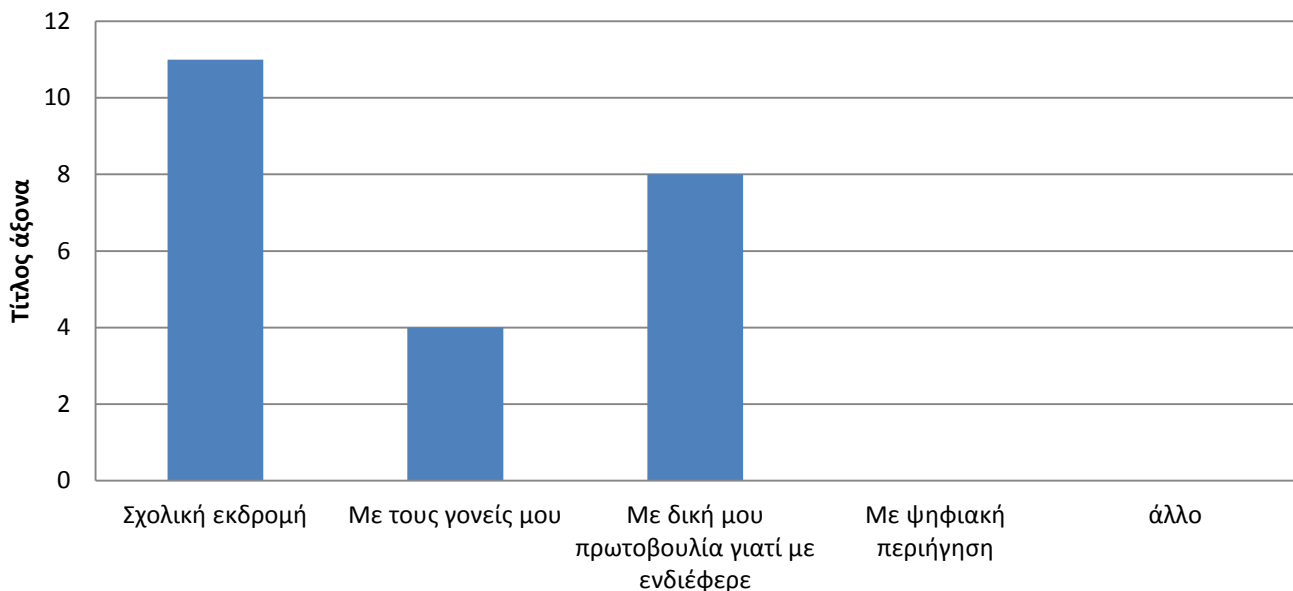
Ένα μουσείο είναι...

Έκθεση πραγμάτων/ ένας χώρος με αγάλματα/ χώρος με διάφορα αρχαιολογικά ευρήματα/ένας χώρος που εκτίθενται διάφορα έργα και επισκέπτεται πολύς κόσμος/ ο χώρος που υπάρχουν διάφορα εκθέματα (εικόνες αγάλματα)/ ένας αρχαιολογικός χώρος που εκτίθενται παλιά αντικείμενα/ εκθέματα πραγμάτων/χώρος φύλαξης μνημείων και έκθεση αυτών για το ευρύ κοινό. Πολιτισμός-Κουλτούρα/ένας πολιτισμός μιας χώρας/αρχαιολογικό, φυσικής ιστορίας, πολεμικό/ ένας χώρος με διάφορα εκθέματα/ ένας χώρος με εκθέματα/ ένας χώρος με εκθέματα/ ο χώρος που υπάρχουν διάφορα εκθέματα (εικόνες-αγάλματα)/ εκεί που έχει αγάλματα.

Έχετε επισκεφθεί ποτέ ένα μουσείο;

Υπό ποιές συνθήκες;

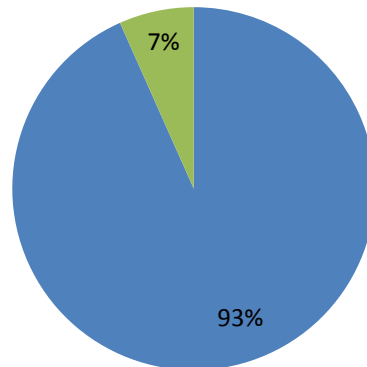

Τι σας άρεσε περισσότερο;

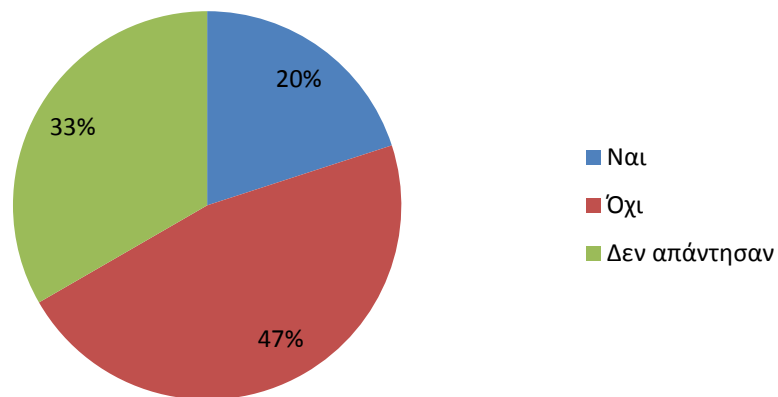
Έμαθα εγώ περισσότερα και πήγα και τα παιδιά μου/γενικά ήταν όλα όμορφα και ενδιαφέροντα/το μουσείο πολεμικής τέχνης Θεσσαλονίκης/τα αγάλματα/μου άρεσε πολύ ο τρόπος που βρίσκονται τα εκθέματα/τα αγάλματα/ η αιγυπτιακή ιστορία/ τα ψηφιδωτά/τα αγάλματα/ τα αγάλματα/βάση αρχαιότητας την τεχνική της γλυπτικής και τα ζώα και τα φυτά που υπάρχουν και έχουν εξαφανιστεί/ δεν υπήρχε κάτι να μου αρέσει λιγότερο. Θαύμασα τον πολιτισμό/τα αγάλματα/σπίτι του ποιητή όπου γεννήθηκε και μεγάλωσε ήταν πολύ ωραίο.

Θα επισκεπτόσασταν ξανά ένα μουσείο;

■ Ναι ■ Όχι ■ Ίσως

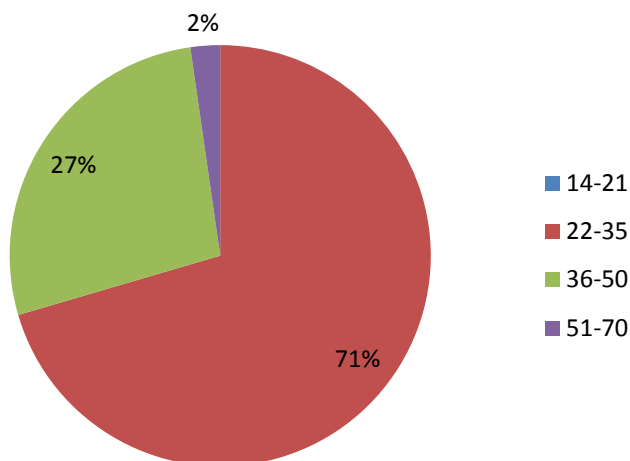
Έχετε συμμετάσχει ποτέ σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα;

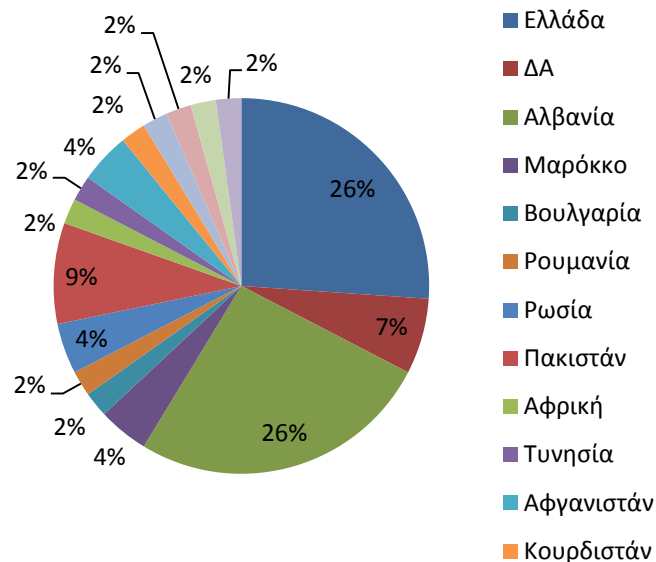
Σε ποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα έχετε συμμετάσχει;

Στο ΣΔΕ Θεσσαλονίκης και επισκεφτήκαμε πολλά μουσεία της Θεσσαλονίκης/σε πρόγραμμα ξηναγών σε εκδρομή/με το σχολείο/

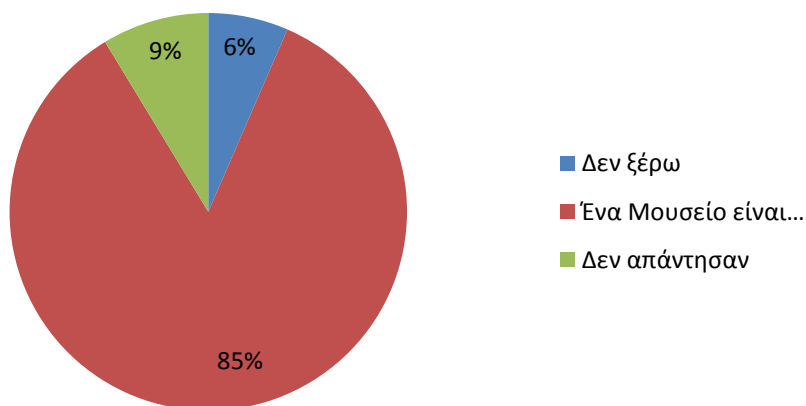
Ηλικία

Χώρα προέλευσης

Τι είναι μουσείο;

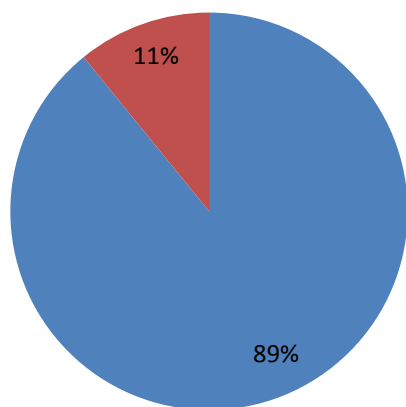

Ένα μουσείο είναι... χώρος έκθεσης ομοειδών αντικειμένων/ένας χώρος στον οποίο εκτίθενται αρχαιότητες ή διάφορα άλλα αντικείμενα, (ιστορίας ή τέχνης) γενικά/ ο πολιτισμός κάθε χώρας και τόπου/ πάρδο στο χώρα μου ένα μουσείο/ ένα κτήριο που έχει ιστορικά πράγματα/ χώρος που βλέπεις την ιστορία μας/ μέρος όπου φυλάγονται πράγματα ιστορικής αξίας/ αρχαιολογικός χώρος/ ωραίο κτήριο με αρχαία/ που έχει αρχαία πράγματα/κτήριο με παλιά έργα τέχνης (ανάλογα με το μουσείο)/ κάποια αντικείμενα αξίας/ κάτι το σημαντικό/ ιστορικά αρχαία/ κάτι που βλέπουμε πράγματα από το παρελθόν/κάτι που βλέπουμε παλιά και παραδοσιακά

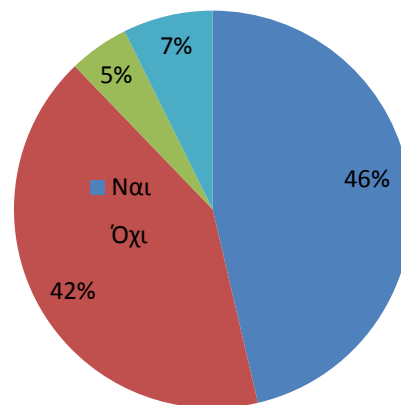

πράγματα/ το πολεμικό μουσείο είναι ένα και τα εκθέματά του/ μας δείχνει κάτι παλιό/ ο χώρος όπου φιλοξενούνται πολλά αρχαία ευρήματα/ τα σημαντικά πράγματα του πολιτισμού/ ένα σημαντικό μέρος όπου θεωρείται μνημείο της ιστορία και σημαντικών προσώπων/ που έχει παλιά πράγματα/ ένα κτήριο με αρχαία πράγματα που δείχνει την κουλτούρα του τόπου/ θυσαυρός με τα παλιά πράγματα της κουλτούρας και της ιστορίας/που βάζουν παλια πράγματα και αγάλματα/ ένας μέρος με παλιά σημαντικά αρχαία/ ένα κτήριο που έχει έργα τέχνης μέσα/παλιά αρχαία και πράγματα/ που κρατάει αντικες και αρχαία αντικείμενα/μέρος με έκθεση έργων ή αρχαιοτήτων/ ένας χώρος που φυλάσσει κάποια αρχαία αντικείμενα ή κάτι που είναι σπάνιο και είναι χώρος ξενάγησης όπου βλέπεις και μαθαίνεις κάτι που δεν είχε δει/ είναι ένας χώρος όπου γίνονται διάφορες εκθέσεις/ μέρος με παλιά έργα/ που φυλάσσονται αξιότατα πράγματα/ είναι κάτι που μας δείχνει από πολύ παλιά/ χώρος φύλαξης παλιών αντικειμένων

Έχετε επισκεφθεί ποτέ ένα μουσείο;

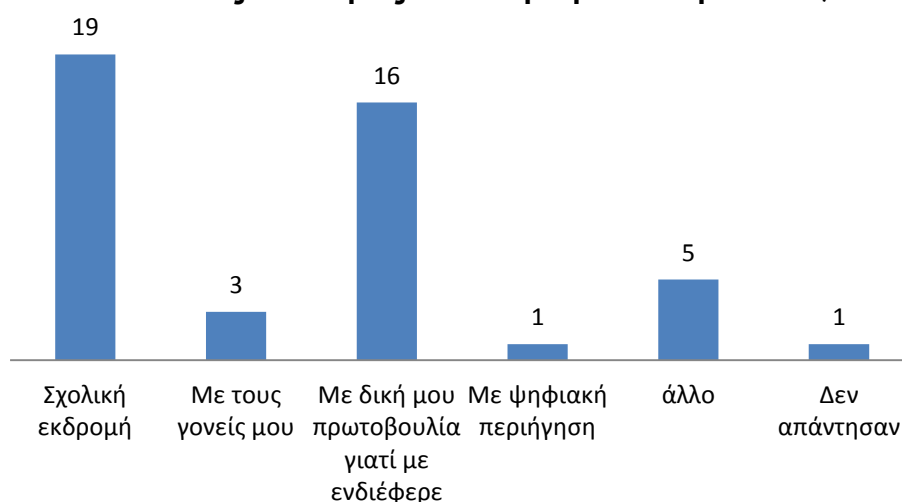

Πόσο ενδιαφέρουσα ήταν η επίσκεψη;

- Πολύ
- Αρκετά
- Λίγο
- Καθόλου
- Δεν απάντησαν

Υπό ποιες συνθήκες επισκεφθήκατε ένα μουσείο;

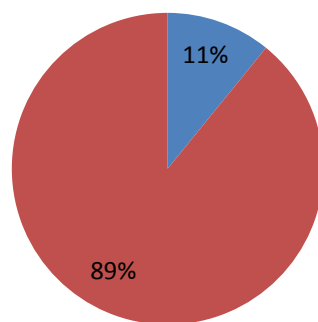

Τι σας άρεσε περισσότερο ή λιγότερο;

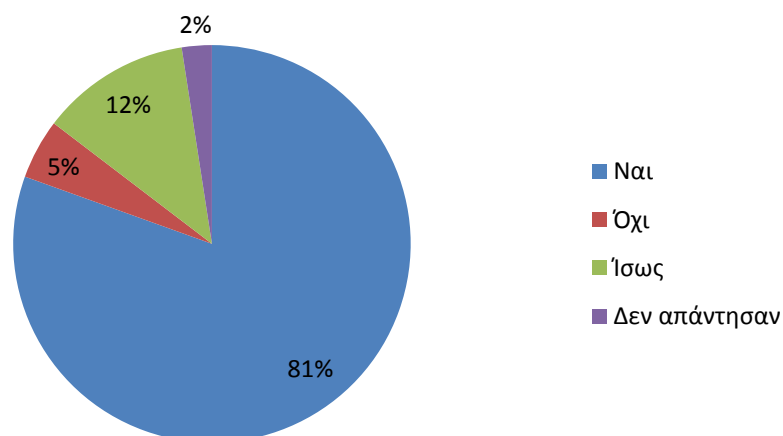
τα παλιά αντικείμενα που υπήρχαν μέσα/ τα πάντα μου αρέσουν γιατί δεν ξεχνιούνται και έχουν ενδιαφέρον/ πολεμικά μουσεία/κάθε μουσείο έχει τα δικά του ενδιαφέροντα πράγματα/ τα νομίσματα/ διάφορα αντικείμενα αρχαία πχ. Σπαθιά αγάλματα και άλλα/τα αγάλματα/μου άρεσαν όλα που έχω δει γιατί κάτι πράγματα έχ/τα παλιά νομίσματα/τα αρχαία/ όλα είναι σημαντικά/τα αντικείμενα και τα νομίσματα/ η αρχιτεκτονική υποδομή των ευρημάτων και τα αγάλματα εποχής/ τα παραδοσιακά πράγματα/ τα εργαλεία/η ακρόπολη/πολλά/ τα παλιά πράγματα έχω πάει και στο Ζάππειο στο πολεμικό μουσείο και πολλά/τα έργα, χρυσά, αγάλματα/ Η κατασκευή μου άρεσε/πως ζούσανε/ τα εκθέματα/ στα μουσεία στην αθήνα αλλά και στους υπαίθριους χώρους, η λιτότητα της παρουσίασης των εκθεμάτων ώστε να επικεντρώνεσαι στα ουσιαστικά/ Οι μούμιες στο μουσείο στο Κάιρο, οι πίνακες και η Νίκη της Σαμοθράκης στο Παρίσι

Έχετε συμμετάσχει ποτέ σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα μουσείου;

■ Ναι ■ Όχι

Θα επισκεπτόσασταν ξανά ένα μουσείο;

Απαντήσεις: Με την αρχαιολογική υπηρεσία Αθηνών.

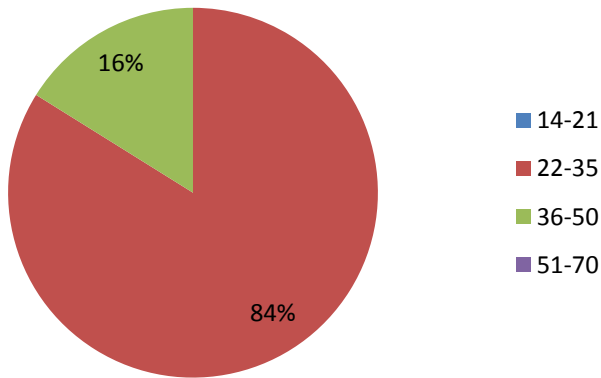
ΟΝΟΜΑ ΣΧΟΛΕΙΟΥ:

ΣΔΕ Φυλακών Τρικάλων

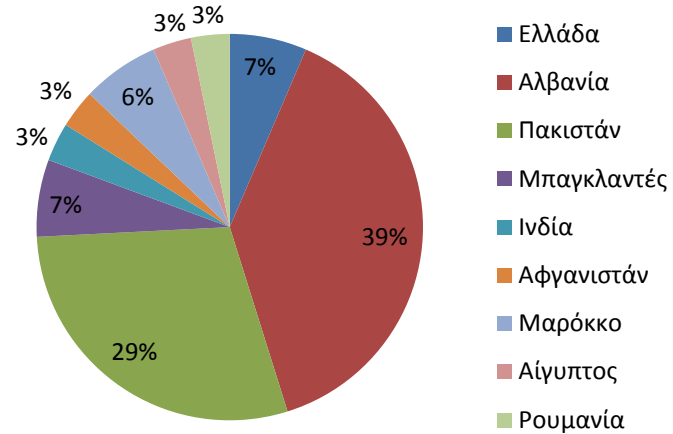
ΣΥΝΟΛΟ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ: 31

Το 100% έχει επισκεφθεί ένα μουσείο

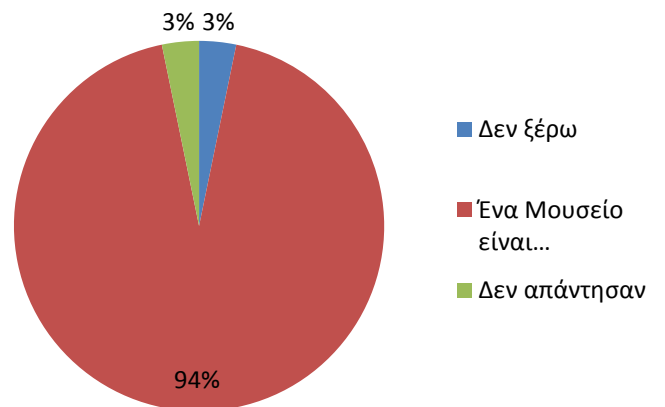
Ηλικία

Χώρα προέλευσης

Ένα μουσείο είναι...

Ένα μουσείο είναι... ένας μέρος που έχει αρχαία αγάλματα/όταν έχω παλιά αρχέα/Το μουσείο είναι ένας αρχαιολογικός χώρος/ ένα μέρος με αρχαία/ ένας παλιός χώρος που εκθέτει πολλά παλιά πράγματα/ τα παλιά πράγματα/ ένας χώρος που δείχνει τον πολιτισμό/ ένα μέρος με πολλά ενδιαφέρονται και πολλά καινούργια πράγματα για να μορφωθούμε/ τα παλιά χρόνια/ένας χώρος που έχει αρχαία/παλιοπράγματα αγάλματα/αγάλματα και έχει πολλά πράγματα μέσα/ είναι σπίτι παλιό με παλιά πράγματα μέσα/εκεί που έχει αγάλματα/ εκεί που βάζουν παλιά αγάλματα/ένας χώρος που έχει μέσα ιστορία-πράγματα- αγάλματα/ εκεί που είναι αγάλματα και παλιές φωτογραφίες/παλιο πράγματα και αγάλματα/ παλιά πράγματα (σπαθιά, όπλα, αγάλματα)/ είναι για μένα που υπάρχουν παλιά πράγματα πηλίνα αντικείμενα- δοχεία βάζα, αντίκες, ξύλινα πράγματα/ για μένα ένας χώρος με παλιά αντικείμενα, στρατιωτικά εργαλεία, πίνακες ζωγραφικής, αγάλματα/ ένας χώρος για να μάθεις τι είναι τα αρχαία/ είναι ένα κτήριο με εκθέματα/ ένα

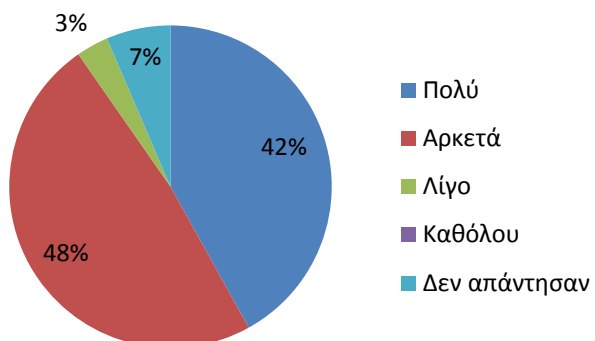
κτήριο που έχει διαφορετικά πράγματα/ ένας χώρος με ωραία πράγματα/
 ένας χώρος που μπορείς να δει αρχαία πράγματα/η ιστορία όλων μας/
 κάποιο παλιό κτήριο που έχει αρχαία πράγματα/ ένα κτήριο με διάφορα
 εκθέματα/ ένας αρχαιολογικός χώρος που υπάρχει η ιστορία της χώρας/ ένα
 μέρος με αρχαία

Υπό ποιές συνθήκες;

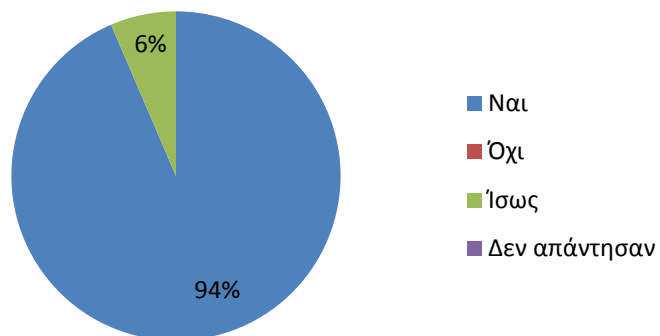

Τι σας άρεσε περισσότερο ή λιγότερο; Μου αρέσουν πολύ τα γλυπτά και οι πίνακες, κάτω από ποιες συνθήκες δημιουργήθηκαν και πως./ περισσότερο μου άρεσε ότι δεν είχα ξαναδεί κάτι τόσο σημαντικό/ τα αγάλματα/ το κείμενο που είδα/οι ιστορίες που έχει κάθε μουσείο/μου άρεσαν τα αρχαία πράγματα, πολεμικά που χρησιμοποιούσαν στο στρατό και οι βασιλιάδες/ μου άρεσε ο χώρος του θεάτρου που πήγα./ δε θυμάμαι ήμουν πολύ μικρός/ μου άρεσε η ιστορία, ο τρόπος που είχαν πολεμήσει και με τι όπλα είχαν πολεμήσει για να προστατεύουν τη χώρα/ αγάλματα πολεμικά όπλα εργαλεία/ πήλινα πράγματα χειροτεχνίες/ εργαλεία, εικόνες/μου άρεσαν τα παλιά βάζα, πήλινα σκεύη και αλόγο και άνδρες με πέτρες και πίνακες ζωγραφικής/ τα αγάλματα. τα παλιά ρούχα που φορούσαν στα αρχαία χρόνια/ όλα μ'αρέσανε/ περισσότερο μου άρεσε ο πολιτισμός που δείχνουν και δεν πρέπει να ξεχνάμε από που ερχόμαστε/όλα μ'αρέσανε/μ'αρεσε ότι έμαθα περισσότερα για τα παλιά πράγματα/ τα αρχαία πράγματα μου άρεσαν/ μου άρεσε πολύ το μουσείο γιατί δείχνει το παρελθόν και το παρόν.

Πόσο ενδιαφέρουσα ήταν η επίσκεψή σας;

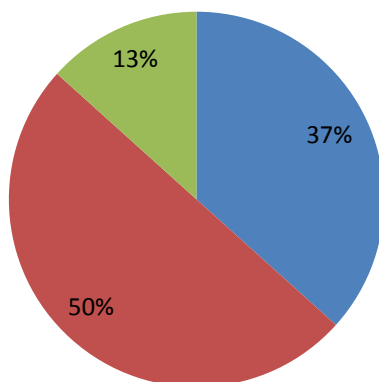

Θα επισκεπτόσασταν ξανά ένα μουσείο;

Έχετε συμμετάσχει σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα μουσείου;

■ Ναι ■ Όχι ■ Δεν απάντησαν

Παράρτημα 3

Οι προτάσεις των μαθητών για το όνομα του μουσείου

MDE → Museum Defferis Eukairias

MSC → Museum of Second Chance School

ΜΣΔΕΦΤ → Μουσείο Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας Φυλακών Τρικάλων

M.U → Museum Universal

M.E.S.A. → Μουσείο Ελεύθερης Σκέψης Ανθρώπων

Μουσείο Σ.Φ. Τρικάλων → Μουσείο Σχολείου Φυλακών Τρικάλων

PMM → Prison Mixed Museum

ΜΦΤ → Μουσείο Φυλακής Τρικάλων

GMM → Greek Modern Museum

Ένα υπέροχο Μουσείο Κρατουμένων